

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

заснований у 2007 р.

Випуск 65

КИЇВ – 2021

УДК 338.483(082)

ББК 65.433я43

Г35

ISSN 2308-135X

Географія та туризм: науковий журнал /ред. кол.: Запотоцький С.П. (гол. ред.) та ін. – К.: Альфа-ПК, 2021. – Вип. 65 – 70 с.

Науковий журнал висвітлює актуальні питання теорії та практики туризму, країнознавчих досліджень, проблем регіонального розвитку, теорії та практики природничої географії.

Для фахівців сфери туризму, наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів.

Головний редактор: *Запотоцький Сергій Петрович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Заступник головного редактора: *Любіцева Ольга Олександрівна*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Відповідальний секретар: *Сировець Сергій Юрійович*, кандидат географічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Члени редколегії: *Антоненко Володимир Степанович*, доктор географічних наук, професор, Київський університет культури, м. Київ, Україна. *Антонюк Наталія Володимирівна*, доктор історичних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Бабушко Світлана Ростиславівна*, доктор педагогічних наук, доцент, Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ. *Бучко Жанна Іванівна*, кандидат географічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна. *Гукалова Ірина Володимирівна*, доктор географічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна. *Дністрянський Мирослав Степанович*, доктор географічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Зеленська Любов Іванівна*, доктор педагогічних наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна. *Колотуха Олександр Васильович*, доктор географічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, Україна. *Кристев Віліян*, кандидат географічних наук, доцент, Економічний університет, м. Варна, Болгарія. *Мальська Марта Пилипівна*, доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна. *Михайленко Валерій Петрович*, кандидат хімічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Плахотнік Ольга Василівна*, доктор педагогічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Поляк Ольга Вікторівна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Рудковський Олександр Володимирович*, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Самойленко Віктор Миколайович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Сарменто Жоао*, кандидат географічних наук, доцент, Університет Мінью, м. Брага, Португалія. *Сніжко Сергій Іванович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Сокол Тетяна Георгіївна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна. *Стебельський Ігор*, доктор географічних наук, професор, Віндзорський університет, м. Віндзор, Канада. *Ткач Олег Іванович*, доктор політичних наук, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Уварова Ганна Шевкетівна*, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна. *Хільчевський Валентин Кирилович*, доктор географічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Цвях Володимир Федорович*, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна. *Чепурда Лариса Михайлівна*, доктор економічних наук, професор, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна. *Яворська Вікторія Володимирівна*, доктор географічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, м. Одеса, Україна.

АДРЕСА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: м. Київ, МСП-680, проспект Глушкова, 2-а. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, кафедра країнознавства та туризму, тел. 521-32-49.

Зареєстровано Міністерством юстиції України. Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ 23969-13809 ПР від 11.05.2019.

Наукове фахове видання України, географія. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р., № 886.

Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 28 грудня 2021 р., протокол №6.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат та інших відомостей.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2021

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

УДК: 338.488.2:640.4

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.3-8>

Маковецька Наталія Валеріївна,

доктор педагогічних наук, професор

Люта Дарина Анатоліївна

Дядечко Анастасія Ігорівна

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна,
e-mail: natalia.v.mak@gmail.com

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна,
e-mail: lyutadaryna@ukr.net

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СЕРВІСНИХ ПОСЛУГ У ЗАКЛАДАХ РОЗМІЩЕННЯ

Метою даної роботи є характеристика особливостей надання сервісних послуг у закладах розміщення.

Методика. В дослідженні використані загальнонаукові методи, зокрема аналіз, науковий синтез, аналітичний метод, методи порівняння та узагальнення. Розглянуто особливості надання сервісних послуг у закладах розміщення. Визначено найважливіші особливості сервісних послуг у закладах розміщення. У статті розглянуто особливості готельного сервісу. Дано ґрунтовні визначення таких понять, як сервіс, готельний сервіс, якість, ключові сервісні технології, клієнтські технології, готельні технології. Описано різні технології обслуговування клієнтів на об'єктах тимчасового розміщення. Зазначено, що значний внесок у дослідження сервісних послуг у сфері обслуговування внесли такі вчені як Ляпіна І.Ю., Горбачова Є.Г., Бондаренко Г.А., Сорокіна О.О., Волков Ю.Ф. та інші. Однак, виявлено, що деякі особливості надання сервісних послуг вимагають подальших наукових досліджень. Зазначено, що у готельному бізнесі слово «сервіс» означає систему заходів, які забезпечують високий рівень комфорту і задовольняють найрізноманітніші побутові, економічні та культурні потреби гостей і з кожним роком ці запити і вимоги до послуг зростають. Визначено, що чим вище культура і якість обслуговування гостей, тим вище імідж готелю, привабливішим він для клієнтів і, що не менш важливо сьогодні, успішніше матеріальне процвітання готелю. Особливу увагу приділено правилам обслуговування клієнтів на готельному підприємстві. Розкрито сутність корпоративної культури, а також розглянуті основні принципи системи корпоративної культури. Розглянуто фактори, які є ключовими компонентами процесу впровадження клієнтоорієнтованого підходу. Зроблено висновки щодо особливостей надання сервісних послуг у закладах розміщення.

Наукова новизна полягає в тому, що показано, з чого складається технологічна компетентність готельного персоналу, а також показано, що корпоративна культура визначає поведінку працівників готелю щодо клієнтів, і в зв'язку з цим перераховані принципи системи загального управління якістю сервісних послуг у закладі розміщення.

Практичне значення. Результати даного дослідження є підґрунтям для подальшого дослідження особливостей надання сервісних послуг у закладах розміщення. Запропоновано ключові складові процесу реалізації клієнтського підходу у закладах розміщення.

Ключові слова: сервісне обслуговування, готельний сервіс, послуга, клієнтоорієнтований підхід, якість, об'єкт тимчасового розміщення, технології обслуговування.

УДК: 338.488.2:640.4

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.3-8>

Маковецкая Наталья Валерьевна

доктор педагогических наук, профессор

Лютая Дарина Анатольевна

Дядечко Анастасия Игоревна

Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина,
e-mail: natalia.v.mak@gmail.com

Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина,
e-mail: lyutadaryna@ukr.net

Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина,

ОСОБЕННОСТИ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ СЕРВИСНЫХ УСЛУГ В УЧРЕЖДЕНИЯХ РАЗМЕЩЕНИЯ

Целью данной работы является характеристика особенностей предоставления сервисных услуг в заведениях размещения.

Методика. В исследовании использованы общенаучные методы, в частности анализ, научный синтез, аналитический метод, методы сравнения и обобщения. Рассмотрены особенности предоставления сервисных услуг в заведениях размещения. Определены важнейшие особенности сервисных услуг в заведениях размещения. В статье рассмотрены особенности гостиничного сервиса. Даны фундаментальные определения таких понятий, как сервис, гостиничный сервис, качество, ключевые сервисные технологии, клиентские технологии, гостиничные технологии. Описаны различные технологии обслуживания клиентов на объектах временного размещения. Отмечено, что значительный вклад в исследование сервисных услуг в сфере обслуживания внесли такие ученые как Ляпина И.Ю., Горбачева Е., Бондаренко Г.А., Сорокина А.А., Волков Ю.Ф. и другие. Однако, обнаружено, что некоторые особенности предоставления сервисных услуг требуют дальнейших научных исследований. Отмечено, что в гостиничном бизнесе слово «сервис» означает систему мер, обеспечивающих высокий уровень комфорта и удовлетворяют самые разнообразные бытовые,

экономические и культурные потребности гостей и с каждым годом эти запросы и требования к услугам растут. Определено, что чем выше культура и качество обслуживания гостей, тем выше имидж гостиницы, привлекательным он для клиентов и, что не менее важно сегодня, успешнее материальное процветание гостиницы. Особое внимание уделено правилам обслуживания клиентов на гостиничном предприятии. Раскрыта сущность корпоративной культуры, а также рассмотрены основные принципы системы корпоративной культуры. Рассмотрены факторы, которые являются ключевыми компонентами процесса внедрения клиентоориентированного подхода. Сделаны выводы об особенностях предоставления сервисных услуг в заведениях размещения.

Научная новизна заключается в том, что показано, из чего состоит технологическая компетентность гостиничного персонала, а также показано, что корпоративная культура определяет поведение работников гостиницы о клиентах, и в связи с этим перечисленные принципы системы всеобщего управления качеством сервисных услуг в заведении размещения.

Практическое значение. Результаты данного исследования является основой для дальнейшего исследования особенностей предоставления сервисных услуг в заведениях размещения. Предложено ключевые составляющие процесса реализации клиентского подхода в заведениях размещения.

Ключевые слова: сервисное обслуживание, гостиничный сервис, услуга, клиентоориентированный подход, качество, объект временного размещения, технологии обслуживания.

UDC: 338.488.2:640.4

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.3-8>

Makovetska Natalia Valerievna,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Liuta Daryna Anatoliivna

Diadechko Anastasiia Igorivna

Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine,
e-mail: natalia.v.mak@gmail.com

Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine,
e-mail: lyutadaryna@ukr.net

Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

PECULIARITIES OF PROVIDING SERVICES IN ACCOMMODATION INSTITUTIONS

The purpose of this work is to characterize the features of the provision of services in accommodation establishments.

Method. The study used general scientific methods, including analysis, scientific synthesis, analytical method, methods of comparison and generalization. Peculiarities of providing services in accommodation establishments are considered. The most important features of services in accommodation establishments are determined. The article considers the features of hotel service. Thorough definitions of such concepts as service, hotel service, quality, key service technologies, customer technologies, hotel technologies are given. Various technologies of customer service at temporary accommodation facilities are described. It is noted that such scientists as Lyapina IY, Gorbacheva EG, Bondarenko GA, Sorokina OO, Volkov YF made a significant contribution to the study of services in the field of service. and other. However, it was found that some features of service provision require further research. It is noted that in the hotel business the word "service" means a system of activities that provide a high level of comfort and meet a variety of household, economic and cultural needs of guests, and every year these requests and requirements for services are growing. It is determined that the higher the culture and quality of service, the higher the image of the hotel, the more attractive it is to customers and, equally important today, the more successful the material prosperity of the hotel. Particular attention is paid to the rules of customer service at the hotel. The essence of corporate culture is revealed, and also the basic principles of system of corporate culture are considered. Factors that are key components of the process of implementing a customer-oriented approach are considered. Conclusions are made on the peculiarities of providing services in accommodation establishments.

The scientific novelty is that it shows what constitutes the technological competence of hotel staff, and also shows that corporate culture determines the behavior of hotel employees towards customers, and therefore lists the principles of general management of service quality in the accommodation.

Practical meaning. The results of this study are the basis for further study of the peculiarities of the provision of services in accommodation establishments. The key components of the process of implementation of the client approach in accommodation establishments are offered.

Keywords: service, hotel service, service, customer-oriented approach, quality, object of temporary accommodation, service technologies.

Постановка проблеми. Об'єктами тимчасового розміщення є будівлі з приміщеннями, які використовуються під готелі, кемпінги тощо. Під готелем розуміється будова, розрахована на надання сервісної діяльності. Протягом декількох століть культура гостинності була невід'ємною частиною міжособистісних відносин. Культура поведінки та обслуговування в готелі як соціокультурний феномен постійно існує як духовна потреба людини і розвивається в контексті історичних змін. На сьогоднішній день гостинність, завдяки прогресу і часу, перетворилася в потужну галузь, в якій працює безліч професіоналів, створюючи кращі умови для споживачів. Готельна індустрія включає в себе кілька напрямків людської діяльності – відпочинок, розваги,

готелі та ресторани, туристична діяльність, організація виставок і різних наукових конференцій. Також індустрія гостинності як вид економічної діяльності включає в себе надання послуг і організацію тимчасового проживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження сервісних послуг у сфері обслуговування внесли Ляпіна І.Ю., Горбачова Є.Г., Бондаренко Г.А., Сорокіна О.О., Волков Ю.Ф. та інші. Однак, деякі особливості надання сервісних послуг вимагають подальших наукових досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У готельному бізнесі слово «сервіс» означає систему заходів, які забезпечують високий рівень комфорту і задовольняють найрізноманітніші побутові, економічні та культурні потреби гостей. І з кожним роком ці запити і вимоги до послуг зростають. І чим вище культура і якість обслуговування гостей, тим вище імідж готелю, привабливішим він для клієнтів і, що не менш важливо сьогодні, успішніше матеріальне процвітання готелю.

Метою та завданням статті є характеристика особливостей надання сервісних послуг у закладах розміщення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток готельного бізнесу набуває все більшого значення у зв'язку з бурхливим розвитком туризму та активізацією ділових поїздок в різні регіони світу. Комерційні клуби в сучасних готелях активно надають конференц-зали для різних презентацій і благодійних заходів [2].

Сервіс – це вид людської діяльності, спрямований на задоволення потреб клієнта, надання послуг, які запитуються окремими особами або організаціями. Це найбільш загальне визначення послуги. Один з видів послуг – це готельний сервіс [7].

Готельний сервіс – це процес надання гостинних послуг, пов'язаний із взаємодією клієнта з готельною компанією. Він підпорядковується певним законам – зокрема, на нього безпосередньо впливають такі фактори, як технологія надання соціальних послуг, етичні стандарти, процедури виконання певних дій з надання послуг і окремих транзакцій. Готельний сервіс – це форма комунікативної діяльності, тобто організація спілкування між фізичними особами (клієнтами) і організаціями (готельними компаніями) з метою надання послуг [7].

Надання послуг в готельному секторі, на відміну від продажу товарів, має ряд особливостей. Почнемо з того, що це невіддільне від джерела і цілі послуги. Послуга пропонується одній людині іншою особою або компанією. Отже, в сервісі більше контенту з точки зору комунікації, відносини і психології, ніж в продукті. Ефективність готелю тісно пов'язана з якістю готельних послуг. Якість – це перш за все почуття задоволеності клієнтів послугою, а якісне обслуговування – це послуга, що відповідає потребам гостя. Рівень якості, в свою чергу, залежить від ступеня узгодженості уявлень клієнта про реальний і бажаний сервіс в готелі або ресторані [3].

Грунтуючись на тому, що викладено вище, можна визначити зміст поняття «якість» в готельній індустрії в такий спосіб: якість – це правильно визначені потреби клієнтів. Тут береться до уваги концепція, згідно з якою необхідно надавати продукти або послуги, що відповідають потребам гостей. Якщо у клієнта є потреба оформити виїзд, не виходячи з номера, необхідно надати йому цю можливість. Якщо ж конкуренти не пропонують ще такої послуги, то у компанії з'являється шанс отримати перевагу в цьому, ставши першою на ринку. Саме в цьому контексті якість створює конкурентну перевагу [4].

Якість – це правильно надані послуги. Даний пункт поєднує в собі дві концепції: послуги не тільки повинні відповідати потребам клієнта, а й вся система обслуговування повинна бути спроектована таким чином, щоб гарантувати комфорт та зручність гостей, а також хороші міжособистісні відносини персоналу. У цьому сенсі якість – основа компетентності [4].

Якість – це сталість. Тут мається на увазі необхідність надавати продукти або ж послуги на одному і тому ж рівні невизначену кількість разів. Мінливість – це лихо індустрії гостинності. Суспільство не любить неприємних сюрпризів і очікує конкретних речей, що асоціюються з іміджем даної торгової марки. Коли торгова марка не виправдовує очікувань, у клієнтів формується негативне сприйняття. Тому можна сказати, що якість – це гарне виконання [4].

І в зв'язку з тим, що якість є пріоритетним в готельному сервісі, то існує ряд правил обслуговування клієнтів на належному рівні: [5]

□ замовлення повинні подаватися на підносі, візку або пересувному столі. Офіціант повинен нести піднос в лівій руці. Права рука повинна залишатися вільною, щоб відкривати або закривати двері, переставляти будь-якої предмет на таці і т.д. При русі по коридору або переходах піднос тримають за плече і тільки перед входом в кімнату опускають до рівня грудей;

- ☐ в номер необхідно попередньо постукати і увійти після отримання дозволу;
- ☐ слід привітатися з гостем (гостями);
- ☐ якщо гість збирається снідати в ліжку, піднос необхідно подати з боку. Якщо в ліжку снідають дві людини, для кожного передбачається окремий піднос;
- ☐ при сервіруванні замовлення для однієї людини всі предмети ставлять на підносі в такому ж порядку, як на столі в ресторані;
- ☐ якщо гість збирається їсти за столом у номері або на балконі, то стіл слід застелити скатертиною. Піднос можна поставити на стіл або переставити всі предмети з таці на стіл;
- ☐ офіціантові необхідно дотримуватися тимчасової режим, тобто він не повинен затримуватися в номері довше, ніж потрібно. Слід розмовляти з гостем, тільки якщо він сам вас про щось запитує.

У всіх ситуаціях сервіс повинен бути делікатним. Специфіка готельного ресторану полягає в тому, що його робота тісно пов'язана не тільки з самою послугою громадського харчування, а й з усіма іншими послугами готелю. Все різноманіття технологій обслуговування клієнтів можна розділити на базові, ключові і ведучі. Базові сервісні технології є основою готельного бізнесу, але не джерелом конкурентних переваг. Як правило, вони широко відомі, доступні і використовуються абсолютною більшістю готелів. Їх постійне вдосконалення, наприклад, процес збирання або процедура реєстрації, щоб мінімізувати ризик перебоїв в роботі, підвищити швидкість і якість обслуговування від офіціантів до відвідувачів ресторану і т. д. Вони можуть забезпечити збереження або навіть збільшення конкурентного потенціалу готелю. Однак при нинішньому рівні розвитку світової індустрії гостинності базові технології, навіть якщо вони постійно вдосконалюються, не можуть стати основою для тривалого конкурентної переваги на ринку. Рано чи пізно обов'язково знайдеться готель, який почне розвивати і впроваджувати в свою роботу ключові і провідні технології [5].

Ключові сервісні технології – це технології, які дають готелю конкурентну перевагу і зазвичай менш доступні для всіх учасників ринку. Вони дозволяють готелю знизити собівартість продукції, максимізувати прибуток від продажів, досягти і далі також підтримувати високі стандарти обслуговування, займаючи значну нішу і точно позиціонуючи себе в даних видах послуг на ринку. Важливо відзначити, що різні сегменти готельного ринку можуть мати свої базові і необхідні технології. Наприклад, для готелю високого класу з міжнародними стандартами ведення бізнесу впровадження системи управління доходами може служити базовою технологією [5].

Провідні технології можуть змінити баланс сил в галузевій конкуренції. Сучасні технології на етапі впровадження – це, як правило, власність, ноу-хау учасника ринку. Успішні передові технології можуть зробити революцію на ринку і привести його власника, навіть якщо він не був раніше. Тому важливо, щоб готельні лідери не брали до уваги появу нових передових технологій [5].

Під корпоративною культурою розуміється система цінностей і переконань, що розділяються всіма співробітниками і менталітетом організації. Корпоративна культура визначає поведінку співробітників готелю, їх взаємини з клієнтами, адміністраторами, посередниками, постачальниками і т.д., які знають, як діяти і чого очікувати від співробітника. Корпоративна культура дає працівникам почуття мети і формує відданість своїй організації. Частиною корпоративної культури стала система загального управління якістю, орієнтована на задоволення запитів клієнтів. В основі цієї системи лежать наступні принципи:

1. Орієнтація на споживача. Необхідно розуміти поточні та майбутні потреби своїх споживачів, виконувати їх вимоги і прагнути до перевищення їхніх очікувань.
2. Лідерство керівника. Лідери забезпечують єдність мети та напрямів діяльності організації. Вони повинні створювати і підтримувати внутрішнє середовище, що забезпечує повне залучення людей до вирішення завдань організації.
3. Залучення працівників. Люди на всіх рівнях є основою організації, і їх повне участь в процесі дозволяє організації використовувати їх можливості.
4. Підхід до системи якості як до процесу. Бажаного результату досягають швидше, якщо діяльністю та пов'язаними з нею ресурсами управляють як процесом.
5. Системний підхід до управління. Виявлення, розуміння і управління взаємопов'язаними процесами як системою сприяє результативності та дієвості організації в досягненні її цілей.
6. Безперервне поліпшення діяльності організації, яке зазвичай слід розглядати як її постійну мету. Готельний бізнес як галузь має велике значення для економіки країни [5].

Технології обслуговування грають важливу роль в обслуговуванні, орієнтованому на клієнта, включаючи обслуговування готельного бізнесу. Готельні технології – це сукупність різних процесів і видів діяльності з обслуговування клієнтів, а також технологічних прийомів і процедур, використання і обслуговування номерів, приміщень і готельних послуг. Хороший сервіс – це результат ефективного планування, тісної співпраці, дружною командної роботи і спілкування на всіх рівнях. Технологічна компетентність готельного персоналу складається з їх професійних знань, умінь, навичок, володіння способами і техніками спілкування в контактній зоні готельного підприємства [6].

Клієнтські технології як конкурентна перевага готельної компанії реалізуються через систему надання послуг, тобто через те, як приймаюча сторона готується і надає необхідні і додаткові послуги. Основна зона обслуговування є видимою покупцеві частиною системи надання послуг. У зоні контакту гості взаємодіють з персоналом готелю, контактують з об'єктами і технологічними процесами служби. Крім змісту процесу взаємодії між учасниками сервісу, основну частину системи надання послуг займають такі елементи, як готельне обладнання, послуги готелю, стандарти обслуговування і правила корпоративної культури приймаючої компанії. Клієнтські технології – це внутрішньо упорядкований і скоординований процес, суть якого полягає не в досягненні мети, а в послідовності дій для досягнення самого успіху. Це свого роду механізм, що поєднує професійну компетенцію персоналу в зоні контакту з умовами реалізації послуги; це цілеспрямований процес впливу на споживача з метою максимального його задоволення. Підхід до споживача як до феномену соціальної практики передбачає динамізм, узагальнення та адаптацію до нових умов сучасного ринку. Щоб задовольнити всі потреби клієнта, необхідно запропонувати комплекс послуг в залежності від його бажань і переваг, при цьому дати йому зрозуміти, що для вас важливий його комфорт. Важливу роль у розвитку клієнтоорієнтованих технологій на підприємстві відіграє мотивація персоналу. Щоденна практика в готельному бізнесі вимагає від співробітників навичок ведення переговорів, включаючи готовність враховувати інтереси партнера у виробництві та наданні послуг з розміщення, а також здатність реагувати на пропозиції, чути, чути і приймати цінність іншої людини.

Продуктивні переговори про взаємодію з готелями – в першу чергу в сфері прийому і розміщення – можна визначити як конкурентна перевага для компанії. Успіх переговорів по їх змісту не може обмежуватися простим ефективним офіційним спілкуванням, оскільки необхідно враховувати умови процесу, об'єктивну необхідність і можливість переговорів, а також інші обставини, що впливають на переговорний процес. Потреба в послугах тимчасового розміщення можна розрізнити в залежності від різних причин покупки, на задоволення яких в першу чергу звертають увагу гості: вигода, престиж, безпеку, комфорт і т.д. Співробітник контактної зони – адміністратор або менеджер з продажу – повинен знати потреби гостя, максимально деталізувати їх, переводити характеристики готельного продукту на користь клієнта, підкреслювати в процесі переговорів необхідну безумовну цінність готельного сервісу, подолання будь-яких заперечень і укладення угоди.

Наступні фактори можуть бути визначені як ключові компоненти процесу впровадження клієнтоорієнтованого підходу: [7]

1. Формування та реалізація клієнтської політики всіма підрозділами готельної компанії.
2. Комплекс заходів по залученню нових клієнтів.
3. Наявність розроблених технологій взаємодії з гостями.
4. Проведення оцінки якості послуг.
5. Гарантувати реальні права гостя.
6. Сегментація клієнтської бази.
7. Наявність корпоративної клієнтської культури.
8. Дії з розвитку іміджу компанії на готельному ринку.

Органічне поєднання культури надання та споживання готельних послуг на всіх етапах гостьового циклу демонструє, перш за все, цивілізований підхід до клієнта в наданні послуг, який має місце в умовах соціокультурної, психологічної та економічної взаємозалежності співробітника готелю і гостя. Тому формування клієнтських технологій готелю засноване на психологічних і економічних аспектах, воно включає в себе мотивацію персоналу і потреби гостей. Залежно від того, як буде реалізований клієнтоорієнтований підхід, буде будуватися подальший розвиток готельного бізнесу.

Висновки. Таким чином, імідж і репутація підприємства безпосередньо залежить від якості етики та обслуговування гостей. У сучасних ринкових умовах готельний бізнес – це галузь з

високою конкуренцією. Все частіше ми бачимо відкриття нових готелів і різних комплексів для тимчасового розміщення та відпочинку. Нові концепції, створювані в готелях, спрямовані на задоволення потреб широких груп споживачів. Дотримання певного стилю обслуговування, склепіння певних правил і норм поведінки персоналу готелю, дуже важливо при прийомі клієнтів в об'єкті тимчасового розміщення. Послуги готелів тісно пов'язані з наданням «гостинності» клієнтам, які багато часу проводять, користуючись його послугами. Можна з упевненістю сказати, що якість особистого взаємодії персоналу готелю з його гостями – дієвий і ефективний інструмент для створення відчуття гостинності й уваги клієнта обраної ним готелю.

Список використаних джерел

1. Ляпіна І.Ю. Організація і технологія готельного обслуговування. Москва : ПрофОбрІздат, 2001. 208 с.
2. Горбачова Є.Г. Розвиток ігрової культури молоді в процесі гемблінга комерційних клубів: автореф. дис. канд. пед. наук. Тамбов, 2006. 21 с.
3. Бондаренко Г.А. Готельне та ресторанне господарство. Навчально-практичний посібник. Москва : Менеджмент, 2000. 112 с.
4. Браймер Р. Основи управління в індустрії гостинності. Москва : Менеджмент, 2007. 382 с.
5. Сорокіна О.О. Організація обслуговування в готелях і туристичних комплексах. Москва : Альфа-М. 2009. 168 с.
6. Благоев В. Маркетинг у визначеннях і прикладах. СПб. : Два Три, 2005. 119 с.
7. Волков Ю.Ф. Технологія готельного обслуговування. Москва : Фенікс, 2005. 70 с.

Список использованных источников

1. Ляпина И.Ю. Организация и технология гостиничного обслуживания. Москва: ПрофОбрИздат, 2001. 208 с.
2. Горбачева Е. Развитие игровой культуры молодежи в процессе гемблинга коммерческих клубов: Автореф. дис. канд. пед. наук. Тамбов, 2006. 21 с.
3. Бондаренко Г.А. Гостиничное и ресторанное хозяйство. Учебно-практическое пособие. Москва Менеджмент 2000. 112 с.
4. Браймер Р. Основы управления в индустрии гостеприимства. Москва Менеджмент 2007. 382 с.
5. Сорокина А.А. Организация обслуживания в гостиницах и туристических комплексах. Москва: Альфа-М. 2009. 168 с.
6. Благоев В. Маркетинг в определениях и примерах. СПб. Два Три, 2005. 119 с.
7. Волков Ю.Ф. Технология гостиничного обслуживания. Москва: Феникс, 2005. 70 с.

References

1. Lyapina I.Yu. Organizaciya i tehnologiya gostinichnogo obsluzhivaniya. Moskva: ProfObrIzdat, 2001. 208 s.
2. Gorbacheva E. Razvitie igrovoj kultury molodezhi v processe gemblinga kommercheskih klubov: Avtoref. dis. kand. ped. nauk. Tambov, 2006. 21 s.
3. Bondarenko G.A. Gostinichnoe i restoranное hozyajstvo. Uchebno-prakticheskoe posobie. Moskva Menedzhment 2000. 112 s.
4. Brajmer R. Osnovy upravleniya v industrii gostepriimstva. Moskva Menedzhment 2007. 382 s.
5. Sorokina A.A. Organizaciya obsluzhivaniya v gostinichah i turisticheskikh kompleksah. Moskva: Alfa-M. 2009. 168 s.
6. Blagoev V. Marketing v opredeleniyah i primerah. SPb. Dva Tri, 2005. 119 s.
7. Volkov Yu.F. Tehnologiya gostinichnogo obsluzhivaniya. Moskva: Feniks, 2005. 70 s.

Надійшла до редколегії 11.10.2021

Нестерчук Інна Костянтинівна,
кандидат географічних наук, доцент

Поліський національний університет м. Житомир, Україна,
e-mail: nester_geoeek@ukr.net

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ

В статті проведено наукове дослідження сучасного поняттєво-термінологічного апарату гастрономічного туризму в національній економіці. Посилюючи свою «гастрономічну» привабливість, Україна та регіони зокрема прагнуть включити національні продукти і технології їх виготовлення до списку Всесвітньої нематеріальної культурної спадщини людства, куди вже внесені середземноморська дієта, французька гастрономічна культура, вірменський лаваш, турецьку кава, унікальний спосіб приготування вина у великих глиняних глечиках в Грузії. Україна, володіючи різноманітними гастрономічними ресурсами, помітно відстає в їх використанні для розвитку в'їзного міжнародного туризму. Настав час звернути на цю можливість найпильнішу увагу.

Мета. В епоху коронавірусу люди все більше стали замислюватися про здорове харчування. Щороку планета вносить в культуру харчування населення свої зміни. Деякі з них - світові гастрономічні тренди, інші залежать від регіону і менталітету населення, що впливає на гастрономічний туризм та вподобання туристів, перезавантаження гастрономічних турів і економіку в цілому. Провести апгрейд сучасного поняттєво-термінологічного апарату гастрономічного туризму.

Методика. Використано метод рефреймінгу, задля упорядкування поняттєво-термінологічного апарату гастрономічного туризму, який змінить ставлення туриста до гастрономічного туризму, за рахунок перестановки акцентів, зміни контексту. А також в науковій роботі використано методи теоретичного аналізу, абстрактно-логічні методи, аналізу статистичних даних, експертних оцінок, а також порівняльного аналізу.

Результати. Сформовано сучасний поняттєво-термінологічний апарат гастрономічного туризму. Проведено типизацію гастрономічних туристів. Запропоновано ключові інструменти брендингу малих туристичних дестинацій та класифікацію гастрономічних фестивалів. Виділено види гастрономічних турів. Визначено фактори гастрономічної культури регіону. Виявлено ключові інструменти брендингу малих туристичних дестинацій.

Наукова новизна. Вперше узагальнено сучасний поняттєво-термінологічний апарат гастрономічного туризму методом рефреймінгу в національній економіці в епоху коронавірусу. Виділено підвиди гастрономічного туризму, типи гастрономічних туристів. Означено переваги гастрономічних фестивалів. Проведено класифікацію гастрономічних фестивалів. Перелічено фактори гастрономічної культури регіону. Представлено види гастрономічних турів.

Практична значимість. Результати досліджень можуть бути використані в подальшому для розвитку гастрономічного туризму в Україні та регіоні зокрема. Наукові вишукування стануть в нагоді при проектуванні туристичних програм та гастрономічних турів туристичними дестинаціями, які завдяки брендингу місцевих гастрономічних спеціалітетів будуть залучати туристичні потоки. Правобережне Полісся України володіє множинними ресурсами для організації гастрономічного туру, але туристські фірми регіону не пропонує такі тури. У них є велика кількість пропозицій регіоном - оздоровчі тури, паломницькі, культурно-пізнавальні, спортивні, екскурсійні.

Ключові слова: поняттєво-термінологічний апарат гастрономічного туризму, метод рефреймінгу, типи гастрономічних туристів, інструменти брендингу малих туристичних дестинацій.

Нестерчук Інна Константиновна,
кандидат географических наук, доцент

Полесский национальный университет, г. Житомир, Украина,
e-mail: nester_geoeek@ukr.net

ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО АППАРАТА ГАСТРОНОМИЧЕСКОГО ТУРИЗМА

В статье проведено научное исследование современного понятийно-терминологического аппарата гастрономического туризма в национальной экономике.

Цель. В эпоху коронавируса люди все более стали задумываться о здоровом питании. Ежегодно планета вносит в культуру питания населения свои изменения. Некоторые из них - мировые гастрономические тренды, другие зависят от региона и менталитета населения, что влияет на гастрономический туризм и предпочтения туристов, перезагрузки гастрономических туров и экономики в целом. Провести апгрейд современного понятийно-терминологического аппарата гастрономического туризма.

Методика. Использован метод рефрейминга, для упорядочения понятийно-терминологического аппарата гастрономического туризма, который изменит отношение туриста к гастрономическому туризму,

за счет перестановки акцентов, изменения контекста. А также в научной работе использованы методы теоретического анализа, абстрактно-логические методы, анализа статистических данных, экспертных оценок, а также сравнительного анализа.

Результаты. Сформирован современный понятийно-терминологический аппарат гастрономического туризма. Проведения типизации гастрономических туристов. Предложено ключевые инструменты брендинга малых туристических дестинаций и классификацию гастрономических фестивалей. Выделены виды гастрономических туров. Определены факторы гастрономической культуры региона.

Научная новизна. Впервые обобщен современный понятийно-терминологического аппарата гастрономического туризма методом рефреймингу в национальной экономике в эпоху коронавируса.

Практическая значимость. Результаты исследований могут быть использованы в дальнейшем для развития гастрономического туризма в Украине и регионе, в частности. Научные изыскания пригодятся при проектировании туристических программ и гастрономических туров туристическими дестинациями, которые благодаря брендингу местных гастрономических специалитетов будут привлекать туристические потоки.

Ключевые слова: понятийно-терминологический аппарат гастрономического туризма, метод рефрейминга, типы гастрономических туристов, инструменты брендинга малых туристических дестинаций.

UDC 338.48: 642.5

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.9-19>

Nesterchuk Inna Konstantinovna,
Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

Zhytomyr National Argoeological, University Zhytomyr, Ukraine,
e-mail: nester_geoeek@ukr.net

FORMATION OF A MODERN CONCEPT AND TERMINOLOGICAL APPARATUS OF GASTRONOMIC TOURISM

The article provides a scientific study of the modern conceptual and terminological apparatus of gastronomic tourism in the national economy.

Target. In the era of the coronavirus, people are increasingly thinking about healthy eating. Every year the planet makes its own changes in the food culture of the population. Some of them are global gastronomic trends, others depend on the region and the mentality of the population, which affects gastronomic tourism and tourist preferences, reboots of gastronomic tours and the economy in general. Upgrade the modern conceptual and terminological apparatus of gastronomic tourism.

Methodology. The method of reframing was used to streamline the conceptual and terminological apparatus of gastronomic tourism, which will change the attitude of a tourist to gastronomic tourism, by rearranging accents, changing the context. And also in the scientific work methods of theoretical analysis, abstract logical methods, analysis of statistical data, expert assessments, as well as comparative analysis were used.

Results. A modern conceptual and terminological apparatus of gastronomic tourism has been formed. Carrying out the typification of gastronomic tourists. Key tools for branding small tourist destinations and classification of gastronomic festivals are proposed. The types of gastronomic tours are highlighted. The factors of the gastronomic culture of the region have been determined.

Scientific novelty. For the first time, the modern conceptual and terminological apparatus of gastronomic tourism was summarized by the reframing method in the national economy in the era of coronavirus.

Practical significance. The research results can be used in the future for the development of gastronomic tourism in Ukraine and the region, in particular. Scientific research will come in handy in the design of tourism programs and food tours for tourist destinations that, through the branding of local gastronomic specialties, will attract tourist flows.

Key words: conceptual and terminological apparatus of gastronomic tourism, reframing method, types of gastronomic tourists, branding tools for small tourist destinations.

Вступ. Понятійно-категоріальний апарат гастрономічного туризму потребує подальшого розвитку. Фрагментарний характер носять нароби вітчизняних науковців у площині гастрономічного туризму. Наукові роботи, в яких досліджується сутність та класифікаційні характеристики гастрономічного туризму майже відсутні. В повному обсязі на жаль не можливо використати теоретичну базу досліджень гастрономічного туризму та послуговуватися понятійним апаратом.

Постановка проблеми. Тепер як ніколи важливо удосконалити понятійно-термінологічний апарат гастрономічного туризму, максимізувати потенціал гастрономічного туризму, який стане драйвером економічного зростання, соціальної інклюзії, культурного та екологічного збереження та взаєморозуміння. Гастрономічний туризм пропонує величезний потенціал стимулювання місцевої, регіональної та національної економіки та розвитку сталості та інклюзії. Це позитивно впливає на багатьох рівнях ланцюжка вартості туризму, такі як сільське господарство та місцеві виробництва продуктів харчування.

Аналіз останніх публікацій. Кейс наукових досліджень гастрономічного туризму представлено у працях [1 - 35].

Метою даної статті є проведення апгрейду понятійно-термінологічного апарату гастрономічного туризму, як одного із найперспективніших інструментів для традиційної кухні через позиціонування країни, або регіону як місця гастрономії світового рівня. Кулінарне багатство країни являє собою ідеальну можливість, щоб додати цінності символічним стравам через гастрономічний туризм. Це може покращити умови життя у всіх секторах, що беруть участь у ланцюжку створення вартості України, або ж окремого регіону. Гастрономія, велика інтеграція та участь різних демографічних показників, а також ідеально спланована стратегія гастрономічного туризму може сприяти підвищенню вдячності фермерів, традиційних закладів харчування, професіональних кухарів, місцевих інституцій і одночасно забезпечувати мотивацію до захисту різноманітності та двокультурної спадщина регіонів. Таким чином, гастрономічний туризм забезпечує ідеальні умови для збагачення гастрономії, а отже досягнення збереження матеріальних та нематеріальних складових регіональних, міжнародних кухонь.

Виклад матеріалу дослідження. В площину формування нових туристичних продуктів, переміщується подальший розвиток туристичної сфери та задоволення туристичного попиту. Є гостра потреба «запакувати» туристичний продукт і представити споживачеві у новому форматі. Найпривабливішим видом туризму є гастрономічний туризм, який транслює не тільки екзотичні страви, але й допомагає пізнати культуру країни, харчовий менталітет етносу, ландшафт. Автохтонний рецепт місцевого смаколика розкриває потаємний світ харчової рефлексії та туристичної місцевості набагато унікальніше, чим путівник про регіон. Смак та образ національної страви це відбиток гастрономії народу.

Авторське бачення гастрономічного туризму - це сублімація суспільних цінностей, зокрема гастрономії та туризму, які формують образи громадської пам'яті для нащадків і виражають не лише словесну інформацію про життя людини, спосіб життя, культуру харчування та відпочинку, але й самі здатні генерувати значення, символи та смаки [46, с. 117].

Наше наукове вишукування ставить об'єктом дослідження гастрономічний туризм і його потенціал для зростання туристичного потоку в дестинацію. Процесам формування і просування туристичного продукту гастрономічного туризму і взаємодію стейкхолдерів проєктів розвитку гастрономічного туризму підпорядковано проєкт дослідження. Гастрономічний туризм може бути частиною комплексного туру або ж мати деякі ознаки інших видів туризму, за якими можна провести класифікацію. Значна кількість досліджень присвячена видам гастрономічного туризму [1 - 7]. На нашу думку класифікація гастрономічного туризму має такий вигляд (рис. 1) [12].

Цільова аудиторія гастрономічних турів (рис. 2), прямо залежить від програми. Стандартні гастрономічні тури користуються популярністю у звичайних туристів в якості альтернативи традиційному відпочинку. У той же час гастрономічні тури орієнтовані на туристів-гурманів, які розглядаються в якості поціновувачів вишуканих напоїв и доброї кухні. Учасниками гастрономічних турів нерідко стають туристи з професійними знаннями в області кулінарії та мистецтва по приготуванню напоїв.

Рис. 1. Підвиди гастрономічного туризму, Джерело: сформовано автором

Так, кухарі, дегустатори та інші фахівці можуть використовувати можливості такого туру для набуття нових професійних на навичок.

Серед самих туристичних компаній гастрономічні тури використовуються для вивчення перспектив освоєння конкретного туристичного напрямку.

Рис. 2. Типи гастрономічних туристів

Джерело: сформовано за даними [9, с. 357] та доповнено автором, Науковий аналіз авторського смислового контуру наступних понять: *гастрономічний туристичний продукт, гастрономічний тур, гастрономічний турист та споживчий кошик гастрономічного туриста* постане результатом.

Запропоноване авторське бачення вищезазначених дефініцій [8] :

- «гастрономічний туристичний продукт» – це пакет матеріальних і нематеріальних елементів (враження, послуги, атракції, туристичні ресурси,), які можна придбати в межах однієї мандрівки дестинацією;
- «гастрономічний турист» – це турист, який подорожує з чітко визначеною гастрономічною метою, не залежно від фінансового стану, відвідуючи як заклади вищого татунку так і заклади громадського харчування, або ж вуличну їжу чи автохтонну, традиційну кухню територією мандрівки;
- «гастрономічний тур» – це спеціально підібрана програма гастрономічного відпочинку, на чільне місце в якій поставлені смакові враження, де зорові швидше йдуть на додаток;
- «споживчий кошик гастрономічного туриста» – унікальний пакет туристичних послуг, який першочергово включає промоційний гастрономічний тур, який просторово локалізується в інформаційно-туристичному хабі відвіданої гастрономічно-автохтонної атракції.

Всього цього можна досягти тільки в співпраці – готель, ресторан, музей, будь-яка атракція, туристичні агенції, влада, громадські організації, наукові інституції - буде ланцюг, який формує привабливе для туриста гастрономічне середовище.

Наразі туризм – це не лише культурний, психологічний, економічний, географічний, філософський феномен, він здатен виявляти нові смисли на рівні рефлексії відношення «Людина – Гастрономія – Світ».

Особливу увагу зосереджено на взаємовідношенні туризму і дозвілля, з'ясовуються

світоглядні метаморфози ставлення людини до відпочинку в контексті понять «номадизм», «ескапізм», «симулякр» [10], які продукують нову модель споживання туристичного продукту в площині гастрономічного туризму.

Споживаючи інстаграмні гастрономічні події, турист намагається відвідати гастрономічні заходи, фестивалі, так би мовити полює за «смачною емоцією».

Вперше термін «гастрономічна подія» увів Люк Дюбанше ведучий «Ліберасьон».

Смислове поле поняття, *гастрономічна подія – це мандрівка, яка відкриває нові регіони, їх культуру, місцеві спеціальтети* [11].

Гастрономічні події покликані просувати продукцію країни або її регіонів серед резидентів даної місцевості, тому дні або гастрономічні фестивалі кухень країн світу проводять всюди, але вони мають на меті створити стійкий інтерес до даної кухні саме у місцевих жителів.

Важливу роль в знайомстві туристів з місцевими традиціями [13] відіграють гастрономічні фестивалі [9], які надають можливість відчувати автентичність способу життя місцевих жителів в приємній атмосфері [14]. Гастрономічний маркер збільшує ступінь атрактивності дестинації, завдяки тематичним подіям [15, 16]. Унікальність події, фестивалю має вибухову цікавість аудиторії [17].

Прослідковуючи науковий пласт видань останніх десятиліть поняття фестивалю вкрай розмито та мало вивчено [13, 14, 20, 21], в сучасних умовах фестиваль можна визначити як святкування цінностей певної спільноти, його ідеологій, ідентичності і безперервності [18]. Основна відмінність фестивалю від інших масмедійних заходів велика чисельність глядачів, яким створюють унікальні враження.

Смисложиттєвий потенціал поняття «гастрономічний фестиваль» - масштабна гастрономічна подія, яка виробляє різнопланові ефекти та рефлексії, життєві потенції у людини, що подорожує - *Homo viator*.

Очевидним постає, той факт, що грандіозні гастрономічні події, фестивалі відбуваються за участі усіх зацікавлених стейкхолдерів: місцевих інституцій, бізнес-спільноти, населення. Гастрономічні фестивалі, мають свої переваги (рис. 3).

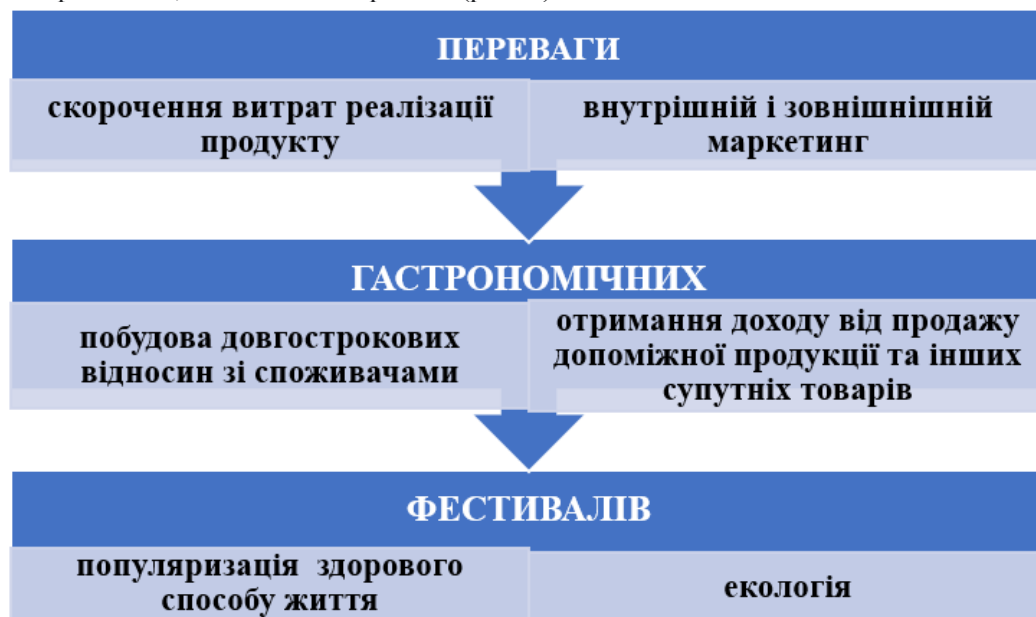

Рис. 3. Переваги гастрономічних фестивалів,
Джерело: сформовано за даними [19, с. 116–118] та доповнено автором

Класифікація гастрономічних фестивалів (рис. 4) проведена за вибіркою із сайтів: <http://www.foodfestivalseurope.com>; <http://www.worldfoodtravel.org/> 125; <http://www.carnifest.com>; <http://www.calend.ru/holidays/eat/>.

В розвиток територій як туристичних дестинацій велику частку вкладають гастрономічні фестивалі, які сприяють залученню туристів, формують і просувають бренд території. Для одних туристичних дестинацій роль фестивалю ключова (невеликі міста та сільські населені пункти), а для інших не значна (великі міста, території з колосальними туристичними магнітами).

Привернути потоки туристів в малі туристичні дестинації допоможуть місцеві продукти, які стануть прототипом бренду місцевого гастрономічного фестивалю. Брендинг туристичних дестинацій маркованих гастрономічними подіями розкривають не численні праці [22 - 25].

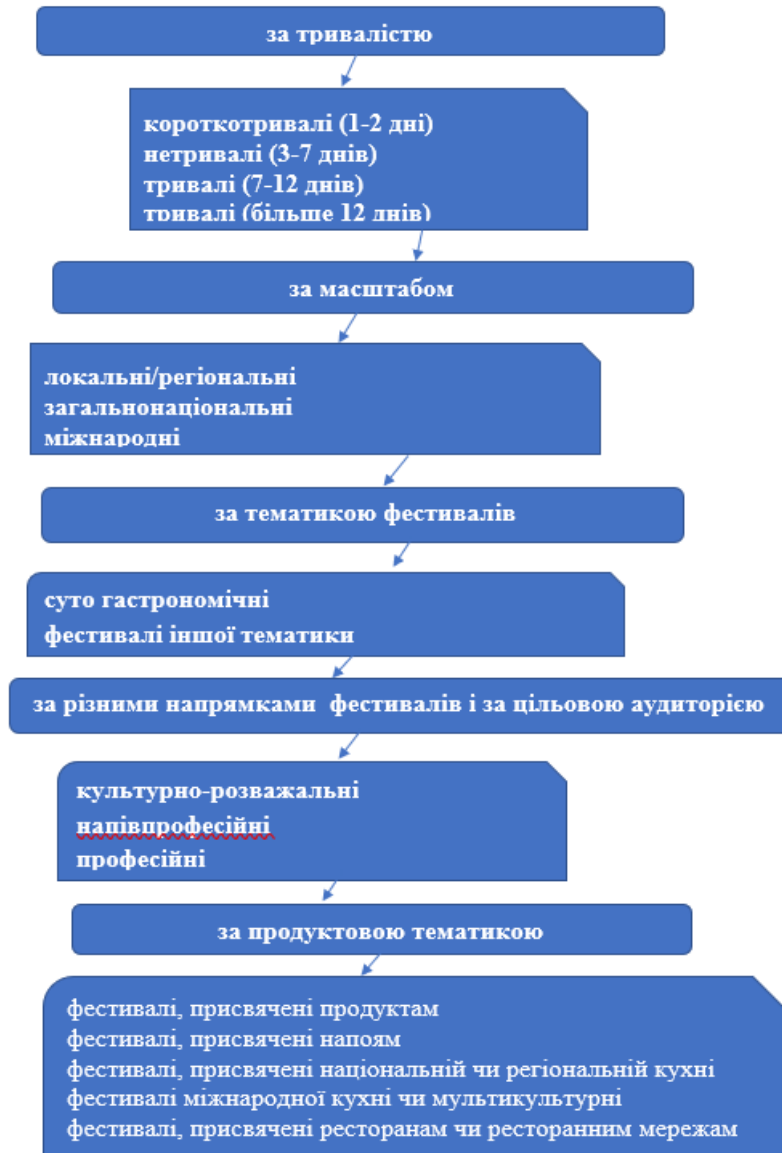

Рис. 4. Класифікація гастрономічних фестивалів

Джерело: сформовано автором

Одним з яскравих і характерних прикладів брендингу малих туристських дестинацій завдяки гастрономічним фестивалям є такі міжнародні фестивалі: фестиваль дарів моря в Галісії, Іспанія (Fiesta de Exaltación del Marisco de O-Grove), фестиваль кавунів в Чінчілла, Австралія (Chinchilla Melon Festival), фестиваль дикої їжі в Хокітіке, Нова Зеландія (Hokitika Wildfoods Festival), фестиваль шоколаду в Перуджі, Італія (Eurochocolate), фестиваль лобстерів в Мені, США (Maine Lobster Festival), Міжнародний фестиваль білого трюфеля в Альбі, Італія (Fiera del Tartufo Bianco d'Alba), Фестиваль барбекю в Лексінгтоні, США (Lexington Barbecue Festival), фестиваль часнику в Гілрой, США (Gilroy Garlic Festival), фестиваль устриць в Вітстабле, Великобританія (Whitstableoyster festival) [26 - 34]. Моніторинг вище названих фестивалів виявив ключові інструменти брендингу малих туристичних дестинацій (рис. 5).

інструменти брендингу малих туристських дестинацій		
назва фестивалю - топонім дестинації- організатора	співвідношення масштабності фестивалю з розміром і популярністю серед туристів даної території і візних туристів.	ступінь значущості фестивалів для позиціонування і створення іміджу території-організатора і просування бренду туристичної дестинації

Рис. 5. Ключові інструменти брендингу малих туристичних дестинацій, Джерело: сформовано автором

Очевидним фактом постає, те що в цілому гастрономічні фестивалі здатні служити інструментом створення і просування бренду туристичних дестинацій, але в різній степені в залежності від характеру фестивалю і самої дестинації. Для малих дестинацій (малих міст і сільських населених пунктів) популярні і масштабні гастрономічні фестивалі, які приваблюють величезні потоки туристів, служать в тій чи іншій мірі засобом для формування і просування їх брендів. Але недоліком на сучасному етапі є низька активність туристичних компаній в просуванні такого роду подій, яка спирається на відсутність або недостатній розвиток інфраструктури, що виражається, перш за все, в нестачі коштів для засобів розміщення в малих містечках. Місцевим інституціям не вигідно, нерентабельно будувати готельні комплекси для поселення туристів задля фестивалю, який проходить один раз на рік, хоча і вкрай масштабного. Зазвичай відвідувачів розміщують в орендованому житлі у місцевих жителів або в довколишніх населених пунктах. Ці помешкання характеризуються меншим ступенем комфортності, і найчастіше вони користуються популярністю у самостійних туристів.

Гастрономічний туризм має свої об'єкти:

- Країни з популярними кухнями - Франція, Італія, Японія, Китай, Іспанія;
- Регіони, які виробляють відомі гастрономічні продукти - Франція з гастрономічними смаколикami Бордо, Ельзас, Бургундія, Шампань, що входять до класифікації Appellation d'Origine Controlee (назва продуктів за місцем їх виробництва);
- «Ресторанні міста», які мають унікальні установи з різноманітними видами гастрономії, напрямками і форматами - Нью-Йорк, Лондон, Париж, Токіо, Рим, Гонконг, Барселона та ін.;
- Ресторани, статусні (власники трьох зірок ресторанного гіда «Мішлен»: «Ла Пергола» в Римі, Італія, «Фет Дак» в місті Брей та ін.) з ексклюзивною кухнею, незвичайним меню, високою якістю обслуговування;
- Промислові підприємства, визнані у всьому світі, завдяки своїй кулінарній продукції – найбільша в світі фабрика з виробництва шоколаду «Альпрозе» в Швейцарії і відомі монастирські пивоварні «Андекс» і «Еттал» у Верхній Баварії, Німеччина;
- Установи, організації, які надають освітні послуги за напрямками кулінарії і гастрономії - французька академія кулінарного мистецтва «La Cordon Bleu», Вища школа італійської кухні (Italian Cuisine High School, Кулінарна школа Сан-Франциско, Кулінарний інститут Сан-Дієго) [35].

Гастрономічна культура регіону маркується рядом факторів (рис. 6)

Рис. 6. Фактори, що визначають гастрономічну культуру регіону, Джерело: сформовано автором

Історично підтверджено, що харчові традиції етносів відрізняють, один від одного регіони. Гастрономічна унікальність регіону яскраво презентує його ідентичність. Кожен регіон (місцевість) має виключно притаманні їм риси гастрономічної унікальності: форми існуючих гастрономічних традицій; особливості функціонування агропромислового комплексу; особливості організації харчової промисловості; технології приготування їжі; технології подачі їжі; технології споживання їжі. Гастрономічні тури дозволяють відвідати різноманітні кулінарні фестивалі, свята і ярмарки. Найбільш затребуваною послугою в складі гастрономічного туризму, є обід (вечеря) в місцевих кулінарних традиціях. Пандемія коронавірусу внесла свої корективи в динаміку міжнародних подорожей. Закриті кордони створили умови для зростання попиту на ринку внутрішнього туризму. Гастрономічні тури бувають таких видів (рис.6).

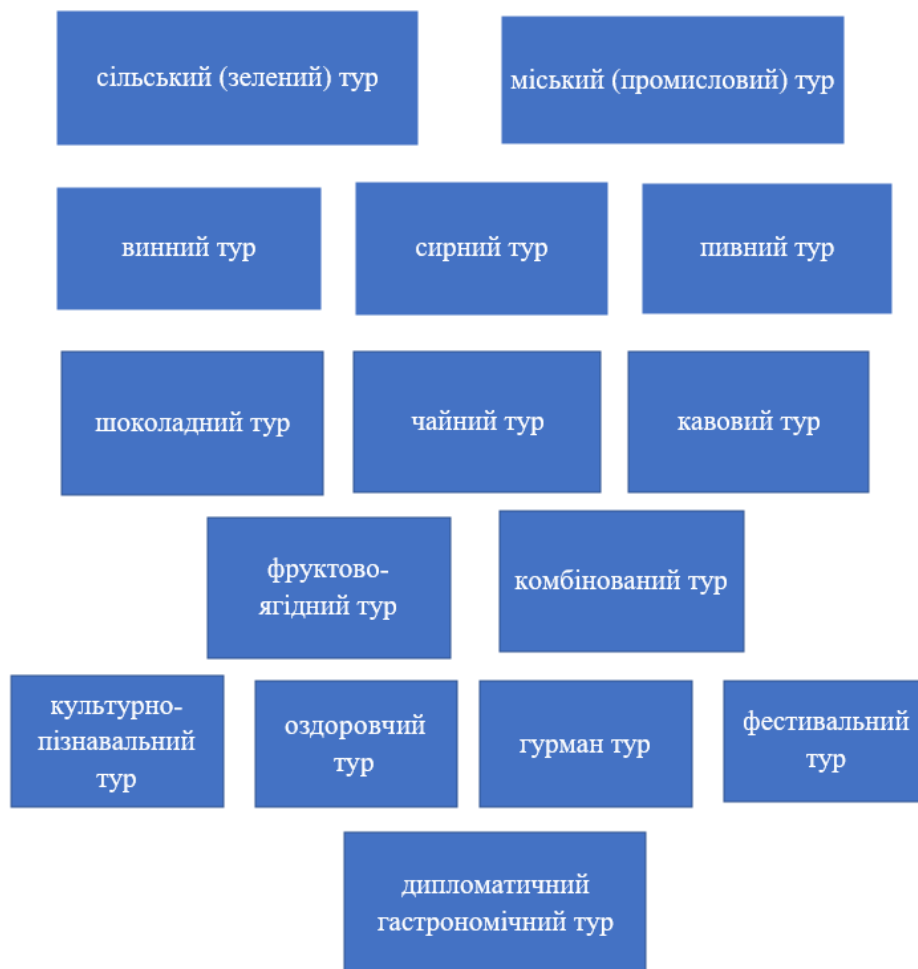

Рис. 6. Види гастрономічних турів, Джерело: сформовано автором

Висновки і перспективи дослідження. Однак, щоб реалізувати потенціал гастрономічного туризму, адаптуватися та мати розуміння, прогнозування попиту, створювати мережі з усіма зацікавленими місцевими сторонами та розробляти відповідні продукти та маркетингові стратегії, забезпечувати підтримку у формуванні кваліфікованих кадрів, людського капіталу, необхідно було провести такі наукові розвідки та провести апгрейд поняттєво-термінологічного апарату гастрономічного туризму.

В Україні гастрономічний туризм поки рідкісне явище: немає продуманих гастрономічних маршрутів, число українців, готових платити гроші за подібну подорож, дуже мало. Однак і у нас все більше людей усвідомлюють перспективність цього напрямку туристичного бізнесу. Здається, що в Україні головним чином буде розвиватися гастрономічний туризм в сільських місцевостях. Слід зазначити, що практично будь-який регіон України, зокрема і Правобережне Полісся має потенціал для розвитку у себе гастрономічного туризму, адже в кожній країні та регіоні своя неповторна національна кухня, свої традиції гостинності. Традиційна поліська кухня - це живий культурний вираз з давньою традицією, віковими навичками, кулінарними прийомами та родовими інгредієнтами.

Список використаних джерел

1. Бусигин А. П. Как организовать кулинарный туризм?. *Гостиничный и ресторанный бизнес*. 2008. № 2. С. 74–76.
2. Федорченко В. Занимательное питание. *Гостиничный и ресторанный бизнес*. 2005. № 2. С. 86–89.
2. Гатауллина С. Ю., Томашек М. Н. Анализ перспектив развития гастрономического туризма в Приморском крае. Владивосток : Издательский дом Дальневост. федерал. ун-та, 2013. 141 с.
3. Трададенко Т., Верес К. Гастрономічний туризм: перспективні напрями. *Наукові здобутки молоді - вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті* : програма і матеріали 80-ої Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (10-11 квітня 2014 р.). Київ : НУХТ, 2014. Ч. 3. С. 563–564.
4. Шикеринець В. В. Передумови розвитку етнотуризму в Карпатському регіоні. *Удосконалення механізмів державного управління соціально-економічним розвитком підприємств і галузей*. 2012. Вип. 221. С. 250–261.
5. Макачук С. А. Етнографія України : навч. посіб. Львів : Світ, 2004. 312 с.
6. Вишневецька Г. Г. Потенціал кулінарних турів у контексті спеціалізованого туризму. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2013. Вип. 31. С. 112–118. URL: https://tourlib.net/statyi_ukr/vyshnevskaya.htm.
7. Стещенко Д. О., Парфіненко А. Ю. Гастрономічний туризм як чинник розвитку туристичної сфери України. *Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (9 листоп. 2012 р.). Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. С. 239–241.
8. Reloading of gastronomy tours in the conditions of using the right-bank Polissia gastronomy potential / I. Nesterchuk, A. Osipchuk, E. Bondarenko et al. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 2021. Year XIV, no. 1, vol. 34. P. 170–177. DOI: [10.30892/gtg.34122-633](https://doi.org/10.30892/gtg.34122-633).
9. Kivela J., Crofts J. C. Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence in How Tourists Experience Destination. *J. Hospitality and Tourism Res.* 2006. № 30(3). P. 354–377.
10. Нестерчук І. К. Гастрономічна рефлексія: термінологія, ескапізм та номадизм. *Часопис картографії*. 2019. Вип. 1(20). С. 110–130.
11. Нестерчук І. К. Гастрономічні події як драйвер розвитку малих міст. *Наукові записки Тернопільського нац. педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер.: Географія*. 2019. № 2, вип. 47. С. 90–98.
12. Нестерчук І. К. Специфіка і просторові особливості гастрономічного туризму: теоретичний конструкт. *Часопис картографії*. 2016. Вип. 16. С. 203–213.
13. Hjalager A., Corigliano M. Food for tourists – determinants of an image. *International Journal of Tourism Research*. 2000. № 2. P. 281–293.
14. Getz D. Festivals and special events: life cycle and saturation issues. In Gartner W., Lime D. (Eds.). *Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism*. Wallingford, UK : CABI, 2000. P. 175–18.
15. Goldblatt J. Special Events: Global Event Management in the 21st Century. 3rd edn. New York : John Wiley & Sons, 2002.
16. Getz D. Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events. 2nd edn. London : Routledge, 2012.
17. Ritchie J. R. B. Assessing the Impact of Hallmark Events: Conceptual and Research Issues. *Journal of Travel Research*. 1984. № 23(1). P. 2–11.
18. Getz D., Andersson T., Carlsen J. Festival management studies: Developing a framework and priorities for comparative and cross-cultural research. *International Journal of Event and Festival Management*. 2010. Vol. 1(1). P. 29–59.
19. Treloar P., Hall C. M. Tasting fees and the youth market. *Revista Brasileira de Pesquisa em Turismo*. 2008. Vol. 2(2). P. 113–127.
20. An analysis of wine festival attendees' motivations: a synergy of wine, travel and special events? / Yuan J., Cai L., Morrison A., Linton S. *Journal of Vacation Marketing*. 2005. Vol. 11(1). P. 41–58.
21. Kim Y., Eves A., Scarles C. Building a Model of Local Food Consumption on Trips and Holidays: A Grounded Theory Approach. *International Journal of Hospitality Management*. 2009. Vol. 3. P. 423–431.
22. Lewis G. H. Celebrating Asparagus: Community and the rationally constructed food festival. *Journal of American Culture*. 1997. Vol. 20(4). P. 73–78.
23. Bessiere J. The role of rural gastronomy in tourism. In Roberts L., Hall D. (Eds.). *Rural tourism and recreation: principles to practice*. Wallingford, UK : CABI Publishing, 2001. P. 115–118.
24. Hall C. M., Mitchell R. Tourism as a force for gastronomic globalisation and localization. In Hjalager A.-M., Richards G. (Eds.). *Tourism and Gastronomy*. London : Routledge, 2002. P. 71–90.
25. Rusher K. The Bluff Oyster Festival and regional economic development: Festivals as culture commodified. In Hall C. M., Sharples E., Mitchell R., Cambourne B., Macdonis N. (Eds.). *Food Tourism around the World: Development, Management and Markets*. Oxford : Butterworth Heinemann, 2003.
26. Интернет-портал Spain is culture. URL: <http://www.espanaescultura.es> (дата звернення: 18.09.2021).
27. Страница Фестиваль арбузов в Чинчилле (Австралия) в социальной сети Facebook. URL: <https://www.facebook.com/pages/The-chinchilla-melon-festival/210218856711> (дата звернення: 03.09.2021).
28. Официальный сайт Фестиваля дикой еды в Хокитике (Новая Зеландия). URL: <http://www.wildfoods.co.nz/> (дата звернення: 01.09.2021).
29. Страница Фестиваля шоколада в Перудже (Италия) в Википедии. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/EuroChocolate> (дата звернення: 29.09.2021).
30. Официальный сайт Фестиваля лобстеров в Мэнне (США). URL: <http://www.maine lobster festival.com> (дата звернення: 12.08.2014).

31. Фестиваль лобстеров в Мэне (США). Официальный сайт гостиницы Berry manor inn, Мэн (США). URL: <http://www.berrymanorinn.com/maine-lobster-festival.html> (дата звернення: 12.12.2021).
32. Лучшие гастрономические фестивали мира. Официальный сайт компании CNN. URL: <http://travel.cnn.com/explorations/eat/worlds-best-food-festivals-391229> (дата звернення: 23.07.2021).
33. Официальный сайт Фестиваля барбекю в Лексингтоне (США). URL: <http://barbecuefestival.com> (дата звернення: 06.12.2021).
34. Официальный сайт Фестиваля чеснока в Гилрое (США). URL: <http://gilroygarlicfestival.com> (дата звернення: 22.09.2021).
35. Кращі кулінарні школи у світі та їх плата за навчання в 2021. URL: <https://worldscholarshipforum.com/uk/27> (дата звернення: 23.09.2021).

Список использованных источников

1. Бусыгин А. П. Как организовать кулинарный туризм ?. *Гостиничный и ресторанный бизнес*. 2008. № 2. С. 74–76.
1. Гатауллина С. Ю., Томашек М. Н. Анализ перспектив развития гастрономического туризма в Приморском крае. Владивосток : Издательский дом Дальневост. федерал. ун-та, 2013. 141 с.
2. Трададенко Т., Верес К. Гастрономический туризм: перспективные направления. *Научные достижения молодежи - решению проблем питания человечества в XXI веке* : программа и материалы 80-х Междунар. науч. конф. молодых ученых, аспирантов и студентов (10-11 апреля 2014 г.). Киев : НУХТ, 2014. Ч. 3. С. 563–564.
3. Шикеринец В. В. Предпосылки развития этнотуризма в Карпатском регионе. *Совершенствование механизмов государственного управления социально-экономическим развитием предприятий и отраслей*. 2012. Вып. 221. С. 250–261.
4. Макачук С. А. Этнография Украины : учеб. пособие. Львов : Мир, 2004. 312 с.
5. Вишневецкая Г. Г. Потенциал кулинарных туров в контексте специализированного туризма. *Актуальные проблемы истории, теории и практики художественной культуры*. 2013. Вып. 31. С. 112–118. URL: https://tourlib.net/statyi_ukr/vyshnevskaya.htm.
6. Стешенко Д. А., Парфиненко А. Ю. Гастрономический туризм как фактор развития туристической сферы Украины. *Туристический бизнес: мировые тенденции и национальные приоритеты* : материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. (9 нояб. 2012 г.). Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2012. С. 239–241.
7. Reloading of gastronomy tours in the conditions of using the right-bank Polissia gastronomy potential / I. Nesterchuk, A. Osipchuk, E. Bondarenko et al. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 2021. Year XIV, no. 1, vol. 34. P. 170–177. DOI: [10.30892/gtg.34122-633](https://doi.org/10.30892/gtg.34122-633)
8. Kivela J., Crotts J. C. Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence in How Tourists Experience a Destination. *J. Hospitality and Tourism Res.* 2006. № 30(3). P. 354–377.
9. Нестерчук И. К. Гастрономическая рефлексия: терминология, эскапизм и номадизм. *Журнал картографии*. 2019. Вып. 1(20). С. 110–130.
10. Нестерчук И. К. Гастрономические события как драйвер развития малых городов. *Научные записки Тернопольского нац. педагогического университета им. В. Гнатюка. Сер. : География*. 2019. № 2, вып. 47. С. 90–98.
11. Нестерчук И. К. Специфика и пространственные особенности гастрономического туризма: теоретический конструкт. *Журнал картографии*. 2016. Вып. 16. С. 203–213.
12. Hjalager A., Corigliano M. Food for tourists – determinants of an image. *International Journal of Tourism Research*. 2000. № 2. P. 281–293.
13. Getz D. Festivals and special events: life cycle and saturation issues. In Gartner W., Lime D. (Eds.). *Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism*. Wallingford, UK : CABI, 2000. P. 175–18.
14. Goldblatt J. Special Events: Global Event Management in the 21st Century. 3rd edn. New York : John Wiley & Sons, 2002.
16. Getz D. Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events. 2nd edn. London : Routledge, 2012.
17. Ritchie J. R. B. Assessing the Impact of Hallmark Events: Conceptual and Research Issues. *Journal of Travel Research*. 1984. № 23(1). P. 2–11.
18. Getz D., Andersson T., Carlsen J. Festival management studies: Developing a framework and priorities for comparative and cross-cultural research. *International Journal of Event and Festival Management*. 2010. Vol. 1(1). P. 29–59.
19. Treloar P., Hall C. M. Tasting fees and the youth market. *Revista Brasileira de Pesquisa em Turismo*. 2008. Vol. 2(2). P. 113–127.
20. An analysis of wine festival attendees' motivations: a synergy of wine, travel and special events? / Yuan J., Cai L., Morrison A., Linton S. *Journal of Vacation Marketing*. 2005. Vol. 11(1). P. 41–58.
21. Kim Y., Eves A., Scarles C. Building a Model of Local Food Consumption on Trips and Holidays: A Grounded Theory Approach. *International Journal of Hospitality Management*. 2009. Vol. 3. P. 423–431.
22. Lewis G. H. Celebrating Asparagus: Community and the rationally constructed food festival. *Journal of American Culture*. 1997. Vol. 20(4). P. 73–78.
23. Bessiere J. The role of rural gastronomy in tourism. In Roberts L., Hall D. (Eds.). *Rural tourism and recreation: principles to practice*. Wallingford, UK : CABI Publishing, 2001. P. 115–118.
24. Hall C. M., Mitchell R. Tourism as a force for gastronomic globalisation and localization. In Hjalager A.-M., Richards G. (Eds.). *Tourism and Gastronomy*. London : Routledge, 2002. P. 71–90.
25. Rusher K. The Bluff Oyster Festival and regional economic development: Festivals as culture commodified. In Hall C. M., Sharples E., Mitchell R., Cambourne B., Macdonis N. (Eds.). *Food Tourism around the World: Development, Management and Markets*. Oxford : Butterworth Heinemann, 2003.
26. Интернет-портал Spain is culture. URL: <http://www.españaescultura.es> (дата звернення: 18.09.2021).
27. Страница Фестиваль арбузов в Чинчилле (Австралия) в социальной сети Facebook. URL: <https://www.facebook.com/pages/The-chinchilla-melon-festival/210218856711> (дата звернення: 03.09.2021).
28. Официальный сайт Фестиваля дикой еды в Хокитике (Новая Зеландия). URL: <http://www.wildfoods.co.nz/> (дата звернення: 01.09.2021).
29. Страница Фестиваля шоколада в Перудже (Италия) в Википедии. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/EuroChocolate> (дата звернення: 29.09.2021).
30. Официальный сайт Фестиваля лобстеров в Мэне (США). URL: <http://www.maine lobster festival.com> (дата звернення: 12.08.2014).
31. Фестиваль лобстеров в Мэне (США). Официальный сайт гостиницы Berry manor inn, Мэн (США). URL: <http://www.berrymanorinn.com/maine-lobster-festival.html> (дата звернення: 12.12.2021).
32. Лучшие гастрономические фестивали мира. Официальный сайт компании CNN. URL: <http://travel.cnn.com/explorations/eat/worlds-best-food-festivals-391229> (дата звернення: 23.07.2021).
33. Официальный сайт Фестиваля барбекю в Лексингтоне (США). URL: <http://barbecuefestival.com> (дата звернення: 06.12.2021).
34. Официальный сайт Фестиваля чеснока в Гилрое (США). URL: <http://gilroygarlicfestival.com> (дата звернення: 22.09.2021).
35. Лучшие кулинарные школы в мире и их плата за обучение в 2021. URL: <https://worldscholarshipforum.com/uk/27> (дата звернення: 23.09.2021).

References

1. Busigin AP How to organize culinary tourism ? // Hotel and restaurant business. – 2008. – № 2. – S. 74–76.
2. Gataullina SYu, Tomashek MN Analysis of the prospects for the development of gastronomic tourism in the Primorsky Territory. - Vladivostok : Dalnevost Publishing House. federal University, 2013. - 141 p.
3. Tradadenko T, Veres K. Gastronomic tourism: promising areas // Scientific achievements of youth - solving the problems of human nutrition

- in the XXI century : the program and materials of the 80th International. Science. conf. young scientists, graduate students and students (April 10-11, 2014). - Kyiv : NUHT, 2014. - Part 3. - P. 563–564.
4. Shikerynets VV Prerequisites for the development of ethnotourism in the Carpathian region // Improving the mechanisms of public administration of socio-economic development of enterprises and industries. - 2012. - Vip. 221. - S. 250–261.
 5. Makarchuk SA Ethnography of Ukraine: textbook. way. - Lviv : Svit, 2004. - 312 p.
 6. Vyshnevskaya GG The potential of culinary tours in the context of specialized tourism // Current issues of history, theory and practice of art culture. - 2013. - Vip. 31. - S. 112–118.
 7. Steshenko DO, Parfinenko AY Gastronomic tourism as a factor in the development of tourism in Ukraine // Tourism business: world trends and national priorities : materials VI International. scientific-practical conf. (November 9, 2012). - Kharkiv : KhNU named after V.N. Karazina, 2012. - S. 239–241.
 8. Reloading of gastronomy tours in the conditions of using the right-bank Polissia gastronomy potential / I. Nesterchuk, A. Osipchuk, E. Bondarenko et al. // GeoJournal of Tourism and Geosites. - 2021. - Year XIV, no. 1, vol. 34. - P. 170–177. DOI: [10.30892/gtg.34122-633](https://doi.org/10.30892/gtg.34122-633)
 9. Kivela J, Crofts JC Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence in How Tourists Experience a Destination // J. Hospitality and Tourism Res. - 2006. - № 30(3). - P. 354–377.
 10. Nesterchuk IK Gastronomic reflection: terminology, escapism and nomadism // Cartography magazine. - 2019. - Vip. 1(20). - P. 110–130.
 11. Nesterchuk IK Gastronomic events as a driver of small town development // Scientific notes of Ternopil National University Pedagogical University. V. Hnatyuk. Ser. : Geography. - 2019. - № 2, issue. 47. - S. 90–98.
 12. Nesterchuk IK Specifics and spatial features of gastronomic tourism: a theoretical construct // Cartography magazine. - 2016. - Vip. 16. - S. 203–213.
 13. Hjalager A, Corigliano M Food for tourists – determinants of an image // International Journal of Tourism Research. - 2000. - № 2. - P. 281–293.
 14. Getz D Festivals and special events: life cycle and saturation issues. Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism / Eds. Gartner W, Lime D Wallingford, UK : CABI, 2000. - P. 175–18.
 15. Goldblatt J Special Events: Global Event Management in the 21st Century. 3rd edn. New York : John Wiley & Sons, 2002.
 16. Getz D Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events. 2nd edn. London : Routledge, 2012.
 17. Ritchie JRB Assessing the Impact of Hallmark Events: Conceptual and Research Issues // Journal of Travel Research. - 1984. - № 23(1). - P. 2–11.
 18. Getz D, Andersson T, Carlsen J Festival management studies: Developing a framework and priorities for comparative and cross-cultural research // International Journal of Event and Festival Management. - 2010. - Vol. 1(1). - P. 29–59.
 19. Treloar P, Hall CM Tasting fees and the youth market // Revista Brasileira de Pesquisa em Turismo. - 2008. - Vol. 2(2). - P. 113–127.
 20. An analysis of wine festival attendees' motivations: a synergy of wine, travel and special events? / Yuan J, Cai L, Morrison A, Linton S // Journal of Vacation Marketing. - 2005. - Vol. 11(1). - P. 41–58.
 21. Kim Y, Eves A, Scarles C Building a Model of Local Food Consumption on Trips and Holidays: A Grounded Theory Approach // International Journal of Hospitality Management. - 2009. - Vol. 3. - P. 423–431.
 22. Lewis GH Celebrating Asparagus: Community and the rationally constructed food festival // Journal of American Culture. - 1997. - Vol. 20(4). - P. 73–78.
 23. Bessiere J The role of rural gastronomy in tourism. Rural tourism and recreation: principles to practice / Eds. Roberts L, Hall D Wallingford, UK: CABI Publishing, 2001. - P. 115–118.
 24. Hall CM, Mitchell R Tourism as a force for gastronomic globalisation and localization. Tourism and Gastronomy / Eds. Hjalager AM, Richards G London : Routledge, 2002. P. 71–90.
 25. Rusher K The Bluff Oyster Festival and regional economic development: Festivals as culture commodified. Food Tourism around the World: Development, Management and Markets / Eds. Hall CM, Sharples E, Mitchell R, Cambourne B, Macdonis N Oxford : Butterworth Heinemann, 2003.
 26. Spain is culture internet portal [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.españacultura.es>
 27. The Chinchilla Watermelon Festival (Australia) Facebook page [Electronic resource]. - Mode of access: <https://www.facebook.com/pages/The-chinchilla-melon-festival/210218856711>
 28. Official site of the Hokitika Wildlife Festival (New Zealand) [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.wildfoods.co.nz/>
 29. The Perugia Chocolate Festival (Italy) Wikipedia page [Electronic resource]. - Mode of access: <http://en.wikipedia.org/wiki/EuroChocolate>
 30. Official site of the Maine Lobster Festival (USA) [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.maine lobsterfestival.com>
 31. Maine Lobster Festival (USA). Official site of the hotel Berry manor inn, Maine (USA) [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.berrymanorinn.com/maine-lobster-festival.html>
 32. The best food festivals in the world. The official website of CNN [Electronic resource]. - Mode of access: <http://travel.cnn.com/explorations/eat/worlds-best-food-festivals-391229>
 33. Official site of the Lexington BBQ Festival (USA) [Electronic resource]. - Mode of access: <http://barbecuefestival.com>
 34. Official site of the Gilroy Garlic Festival (USA) [Electronic resource]. - Mode of access: <http://gilroygarlicfestival.com>
 35. The best culinary schools in the world and their tuition fees in 2021 [Electronic resource]. - Mode of access: <https://worldscholarshipforum.com/uk/27>

Надійшла до редколегії 21.09.2021

Романова Анна Анатоліївна,
доктор економічних наук, доцент
Топалова Олеся Іллівна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
м. Київ, Україна, e-mail: romanova.welcome@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького, м. Мелітополь, Україна, e-mail: lesatopalova@gmail.com

АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ПРИАЗОВ'Я

Мета. Визначення ключових аспектів стратегічного цілепокладання розвитку культурного туризму Приазов'я та систему індикаторів індексу розвитку культурної дестинації. Проаналізувати наявність стратегічних завдань розвитку культурного туризму Приазов'я. Опрацювати чинні станом на 2021 р. стратегічні та програмні документи трьох рівнів (національного, регіонального, місцевого).

Методика. Основними методами дослідження для досягнення мети виступають логіко-структурний та контент-аналіз аспектів стратегічного цілепокладання розвитку культурного туризму Приазов'я шляхом опрацювання чинних на 2021 р. стратегічних та програмних документів трьох рівнів (національного, регіонального, місцевого); метод експертних оцінок – для більш фахового визначення стану індикаторів «цілепокладання» у культурному туризмі за кожною дестинацією; методи аналізу і синтезу – для формування обґрунтованих висновків та рекомендацій за результатами досліджень.

Результати. У статті визначено систему індикаторів індексу розвитку культурної дестинації, в яку включено групу показників інституційної спроможності, культурно-туристичної привабливості, ефективності. В царині визначення інституційної спроможності проаналізовано наявність стратегічних завдань розвитку культурного туризму Приазов'я.

Для визначення окресленої проблеми опрацьовано чинні станом на 2021 р. стратегічні та програмні документи трьох рівнів, проаналізовано та охарактеризовано індикатор «Цілепокладання» по кожній дестинації Приазов'я (Бердянськ, Генічеськ та Арабатська Стрілка, Кирилівка, Мелітополь, Маріуполь). Натомість, існуючі статистичні дані та прагнення мешканців Приазов'я, які вважають розвиток культурного туризму та збереження культурної спадщини важливою складовою розвитку території, не відображені у візіях та стратегічних цілях (завданнях) значної кількості стратегічних документів українського Приазов'я.

На основі дослідження всіх програмних документів найбільш ефективним та дієвим з точки зору системно-стратегічного підходу до розвитку культурного туризму є Дорожня карта розвитку туризму Приазов'я на 2021-2030 рр.

Наукова новизна. Вперше проаналізовано ключові аспекти стратегічного цілепокладання розвитку культурного туризму Приазов'я згідно чинних стратегічних та програмних документів та визначено індикатори «Цілепокладання» по кожній дестинації.

Практична значимість одержаних результатів полягає у тому, що результати аналізу аспектів стратегічного цілепокладання культурного туризму Приазов'я можуть бути використані при формуванні гуманітарних політик як субрегіону Приазов'я, так і України в цілому. Також, матеріали можуть бути використані під час викладання освітніх компонентів освітньої програми спеціальності 242 Туризм.

Ключові слова: Приазов'я, культурний туризм, дестинація, цілепокладання, стратегія, програма.

Романова Анна Анатольевна,
доктор экономических наук, доцент
Топалова Олеся Ильинична,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана,
г. Киев, Украина, e-mail: romanova.welcome@gmail.com
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана
Хмельницкого, г. Мелитополь, Украина, e-mail: lesatopalova@gmail.com

АСПЕКТЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ЦЕЛЕПОЛАГАНИЯ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА ПРИАЗОВЬЯ

Цель. Определение ключевых аспектов стратегического целеполагания развития культурного туризма Приазовья и систему индикаторов индекса развития культурной дестинации. Проанализировать наличие стратегических задач развития культурного туризма Приазовья. Разработать действующие по состоянию на 2021 стратегические и программные документы трех уровней (национального, регионального, местного).

Методика. Основными методами исследования для достижения цели выступают логико-структурный и контент-анализ аспектов стратегического целеполагания развития культурного туризма Приазовья путем обработки действующих на 2021 г. стратегических и программных документов трех уровней (национального, регионального, местного) метод экспертных оценок – для более профессионального определения состояния индикаторов «целеполагание» в культурном туризме по каждой дестинации; методы анализа и синтеза – для формирования обоснованных выводов и рекомендаций по результатам исследований.

Результаты. В статье определена система индикаторов индекса развития культурной дестинации, в которую включена группа показателей институциональной способности, культурно-туристической привлекательности, эффективности. В области определения институциональной способности проанализированы наличие стратегических задач развития культурного туризма Приазовья.

Для определения обозначенной проблемы обработаны действующие по состоянию на 2021 стратегические и программные документы трех уровней, проанализированы и охарактеризованы индикатор «Целеполагание» по каждой дестинации Приазовья (Бердянск, Геническ и Арабатская Стрелка, Кирилловка, Мелитополь, Мариуполь). Так же, существующие статистические данные и стремление жителей Приазовья, которые считают развитие культурного туризма и сохранения культурного наследия важной составляющей развития территории, не отраженные в видениях и стратегических целях (задачах) значительного количества стратегических документов украинского Приазовья.

На основе исследования всех программных документов наиболее эффективным и действенным с точки зрения системно-стратегического подхода к развитию культурного туризма является Дорожная карта развития туризма Приазовья на 2021-2030 гг.

Научная новизна. Впервые проанализированы ключевые аспекты стратегического целеполагания развития культурного туризма Приазовья согласно действующих стратегических и программных документов и определены индикаторы «Целеполагание» по каждой дестинации.

Практическая значимость исследования заключается в том, что результаты анализа аспектов стратегического целеполагания культурного туризма Приазовья могут быть использованы при формировании гуманитарных политик как субрегиона Приазовья, так и Украины в целом. Также материалы могут быть использованы при преподавании образовательных компонентов образовательной программы специальности 242 Туризм.

Ключевые слова: Приазовье, культурный туризм, дестинации, целеполагание, стратегия, программа.

UDC 911 (477.86):338.48

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.20-26>

Romanova Anna Anatoliyivna,
Doctor of Economics, associate Professor
Topalova Olesya Illivna,
PhD Geography, associate Professor

Kyiv National Economic Vadim Hetman University, Kyiv, Ukraine,
e-mail: romanova.welcome@gmail.com
Melitopol state Pedagogical University Bohdan Khmelnytsky, Melitopol, Ukraine,
e-mail: lesatopalova@gmail.com

THE ASPECTS OF THE STRATEGIC GOAL SETTING OF THE DEVELOPMENT OF THE CULTURAL TOURISM OF PRYAZOVIA

Purpose. The definition of the key aspects of the strategic goal-setting of the development of the cultural tourism in Pryazovia and a system of indicators of the cultural destination development index. Analyze the availability of strategic objectives for the development of cultural tourism in the Azov region. Develop strategic and program documents of three levels (national, regional, local) as of 2021.

Methods. The main methods of the research for the achievement of the purpose are logical-structural and content-analysis of the aspects of the strategic goal-setting of the development of the cultural tourism of Pryazovia by means of the processing of the valid for 2021 of the strategic and the program documents of three levels (national, regional, local); method of the expert assessments which is for more professional definition of the status of the indicators of "goal setting" in the cultural tourism for each destination; methods of analysis and synthesis which is for the formation of the grounded conclusions and the recommendations based on the results of the research.

Results. The system of the indicators of the index of the development of the cultural destination has been determined in the article, which includes the group of the indicators of the institutional ability, the cultural-tourist attractiveness, the efficiency.

In the field of the definition of the institutional ability, the existence of strategic tasks of the development of the cultural tourism of Pryazovia has been analyzed. For the definition of the outlined problem, the strategic and the program documents for three levels as of 2021 have been outlined, the indicator of "Goal setting" for each destination of Pryazovia (Berdiansk, Henichesk and Arabatskaya Strelka, Kyrylivka, Melitopol, Mariupol) has been analyzed and characterized. Instead, the existing statistics and aspirations of the inhabitants of the Azov region, who consider the development of cultural tourism and preservation of cultural heritage as an important component of the territory, are not reflected in the visions and strategic goals (objectives) of many strategic documents of the Ukrainian Azov region.

Based on the study of all program documents, the most effective and efficient in terms of system-strategic approach to the development of cultural tourism is the Roadmap for the development of tourism in the Azov region for 2021-2030.

Scientific novelty. For the first time, the key aspects of the strategic goal-setting of the development of the cultural tourism in Pryazovia have been analyzed in accordance with the strategic and the program documents, and the indicators "Goal-setting" for each destination have been determined.

The practical significance of the obtained results is that the results of the analysis of the aspects of the strategic goal-setting of the cultural tourism of Pryazovia can be used during the formation of the humanitarian

policies in the sub-region of Pryazovia and the Ukraine as a whole. Also, the materials can be used during the teaching of educational components of the educational program of the specialty 242 Tourism.

Keywords: the Sea of Azov region (Priazovya), cultural tourism, destination, goal setting, strategy, program.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації, за яких людство почало втрачати автентичність культур, викликали потребу збереження духовних цінностей та культурної спадщини, а в туристичному секторі – організацію відвідування культурних туристичних магнітів. В умовах сучасного розвитку світової туристичної індустрії одним з пріоритетних видів туризму міжнародні туристичні організації визначають культурний туризм [1].

Проте в Україні даному виду туризму почали приділяти увагу відносно недавно (пер. пол. XX ст.), адже ще напр. XX ст. значна кількість літературних джерел та програмних документів визначала культурний туризм лише як елемент дозвілля під час подорожі. Аналіз аспектів управління розвитком культурним туризмом в українських дестинаціях дасть можливість стимулювати розвитку даного виду туризму в Україні.

Приазовський регіон значною мірою постраждав від російської агресії на Сході України та анексії українського Криму. При цьому культурний туризм – один із ефективних інструментів досягнення миру, об'єднання країни та розвитку національної ідентичності на постконфліктних територіях. Розвиток культурного туризму міг би стати драйвером позитивних соціо-гуманітарних, культурних та економічних змін у Приазовському регіоні. Крім того, розвиток культурного туризму дестинацій Приазов'я сприятиме цілісному, гармонійному та сталому культурно-туристичному розвитку всієї України.

Проте проблема полягає у тому, що на сьогодні культурний туризм недостатньо представлений на рівні цілепокладання розвитку дестинацій, а для фіксування цього дефіциту було проведено недостатньо ґрунтовних наукових досліджень та відповідних висновків з рекомендаціями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні значна кількість міжнародних організацій, що розгортають свою діяльність в культурній площині, використовують у роботі ряд стратегічних документів (стратегій, концепцій, декларацій, конвенцій, матеріали проєктів, конгресів, конференцій), серед яких: Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972), Доповідь ООН про розвиток людини: «Культурна свобода в сучасному різноманітному світі» (2004) (Human Development Report 2004: Cultural Liberty in Today's Diverse World. UN, 2004), Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття (2001) (The UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. Adopted by the 31st Session of the General Conference of UNESCO. Paris, 2 November 2001), Доповідь Всесвітньої комісії ЮНЕСКО з культури і розвитку «Наше творче розмаїття» (1996) (Our Creative Diversity. UNESCO, 1996), Декларація Мехіко з політики в галузі культури Всесвітньої конференції з культурної політики (1982) (Mexico City Declaration on Cultural Policies. World Conference on Cultural Policies. Mexico City, 26 July – 6 August 1982), Міжнародна конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003) (International Convention to Safeguard Intangible Cultural Heritage. UNESCO's General Conference. 32nd Session-Paris, 29 September 2003. 17 October).

Проте, що стосується регіону українського Приазов'я, то відчувається значний дефіцит наукових досліджень перспектив розвитку культурного туризму регіону.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою статі є визначення ключових аспектів стратегічного цілепокладання розвитку культурного туризму Приазов'я. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити систему індикаторів індексу розвитку культурної дестинації;
- проаналізувати наявність стратегічних завдань розвитку культурного туризму Приазов'я;
- опрацювати чинні станом на 2021 р. стратегічні та програмні документи трьох рівнів (національного, регіонального, місцевого);
- охарактеризувати індикатор «Цілепокладання» по кожній дестинації.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу розвитку культурного туризму Приазов'я авторами визначено систему індикаторів індексу розвитку культурної дестинації, в якій одним з основних показників є «Цілепокладання» (рис. 1).

Отже, перший (А) індикатор, характеризує рівень інституційної спроможності дестинації. Для його визначення необхідно проаналізувати та виявити наявність стратегічних завдань

розвитку культурного туризму на рівні офіційних програмних документів. У площині даної задачі ми проаналізували всі програмні та стратегічні документи національного (рівень держави), регіонального (рівень області) та місцевого (рівень громади) значення на предмет визначення пріоритетності розвитку будь-якого виду культурного туризму.

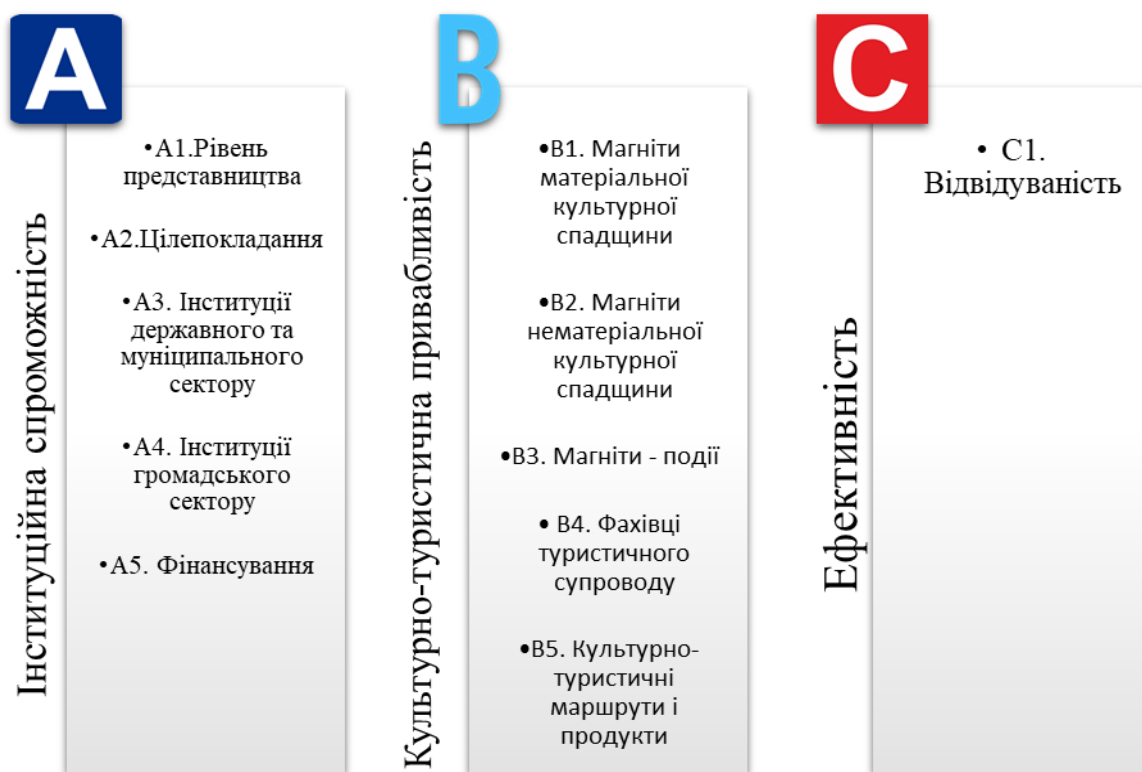

Рис. 1. Система індикаторів для дослідження індексу розвитку культурного туризму дестинації (складено авторами)

До програмних і стратегічних документів розвитку дестинації ми відносимо:

- програмні та стратегічні документи загального характеру (визначають загальний розвиток держави, регіону, громади);
- програмні та стратегічні документи спеціалізовані, розроблені для туристичної сфери (визначають туристичний розвиток держави, регіону, громади);
- програмні та стратегічні документи спеціалізовані, розроблені для культурної сфери (визначають культурний розвиток держави, регіону, громади);
- змішані культурно-туристичні (визначають культурний розвиток держави, регіону, громади у сфері культури і туризму).

Для аналізу були взяті усі чинні на 2021 р. стратегічні та програмні документи трьох рівнів: національного, регіонального та локального.

Національний рівень цілепокладання у культурному туризмі. Основним документом національного рівня, що визначає стратегічний розвиток у туристичній галузі, на сьогодні є чинна «Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», де серед значної кількості (близько 21) пріоритетних для країни видів туризму також визначено і культурно-пізнавальний туризм, а у напрямі «Маркетингова стратегія розвитку туризму та курортів України» рекомендовано відвідування об'єктів культурної спадщини та включення їх до екскурсійних маршрутів [7].

Регіональний рівень цілепокладання у культурному туризмі. На даному етапі розвитку культурного туризму в межах Приазов'я (Донецька, Запорізька, Херсонська області) існує шість чинних стратегічних документи, серед яких чотири – офіційно прийняті місцевими радами, а дві – у стадії обговорення.

Локальний рівень цілепокладання у культурному туризмі представлено шістьма програмами місцевого значення.

Для досягнення мети і результатів дослідження, ми проаналізували п'ять стратегічних документи регіонального (обласного рівня):

- *Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 рр.*, в якій один з пріоритетів надано історико-краєзнавчому туризму [8],

- *Програма розвитку туризму та курортів Херсонської області на 2019-2021 рр.*, в якій серед основних проблем, що лімітують розвиток туризму, визначено «недостатній рівень розвитку туристичної діяльності на об'єктах природно-заповідного фонду, історико-культурної спадщини, територіях, що містять цінні лікувальні ресурси», натомість взагалі відсутні згадування про культурний туризм та його різновиди [6].

- *Дорожня карта розвитку туризму Приазов'я на 2021 – 2030 рр.*, яку на початку 2021 року українською експертною командою проєкту USAID ERA було розроблено та презентовано широкій громадськості. У найбільш змістовному та деталізованому, у порівнянні з іншими, стратегічному документі було виділено «культурний туризм» як пріоритетний напрямок розвитку туристичної галузі регіону та інструмент розширення рамок туристичного сезону. Було акцентовано на актуальності організації подорожей місцями культурної спадщини, гастрономічний та кінотуризм, арт-тури та бієнале, заходи фестивального та подієвого туризму; розроблено та запропоновано конкретні культурні туристичні продукти, такі як гастропродукт «Смаки Приазов'я», пізнавальний продукт для іноземців «Українське Приазов'я», культурно-пізнавальний тур для школярів «Перехрестя світів», сакральний туристичний продукт «Місця сили Приазов'я», а також культурно-туристичні продукти для іноземних туристів, представників етнічних поселень регіону [3].

- *Стратегія розвитку туризму Луганської, Донецької, Запорізької областей до 2030 року* (на часі в режимі обговорення), в оперативних цілях якої проаналізовано культурно-пізнавальний потенціал трьох областей та зазначено, що основою культурно-пізнавального потенціалу Донеччини є історичне надбання у вигляді історико-архітектурних та релігійних пам'яток (насамперед Маріуполь, Бахмут, Слов'янськ), музейних об'єктів регіону, традиційних промислів та ремесел, збережених традицій та звичаїв і, звичайно, багата спадщина етнічних груп, зокрема греків Приазов'я. Також актуалізовано проблеми неповного задіяння культурного потенціалу та застарілості існуючих культурних продуктів для потенційних туристів [12].

Нами також було проаналізовано *Програму збереження об'єктів культурної спадщини (в частині пам'яток архітектури) Херсонської області на 2021 – 2023 роки*, в якій є завдання щодо посилення пам'яткоохоронної діяльності, проте про культурний туризм, як результат збереження і відновлення культурних об'єктів, у документі не згадується [5].

Для подальшого аналізу рівня цілепокладання у розвитку культурного туризму DESTINACIЙ ми проаналізували наступні затверджені стратегічні програми локального (місцевого) рівня:

Стратегія розвитку міст Бердянськ до 2027 року (далі – Стратегія Бердянська) та *Стратегія розвитку міста Мелітополя до 2030 року* (далі – Стратегія Мелітополя) розроблені за підтримки проєкту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), який впроваджує Федерація канадських муніципалітетів (ФКМ) за фінансової підтримки Уряду Канади. Не зважаючи на ґрунтовність вищезгаданих документів, аналіз щодо згадування «культурного туризму» вказує на відмінності в цих Стратегіях розвитку міст, а саме:

- у *Стратегії розвитку Бердянська* розроблено SWOT-аналіз, де сильними сторонами виступають різноманітність об'єктів історико-культурної спадщини та широкий вибір культурно-розважальних закладів (музеї, бібліотеки, Палаці культури, аквапарк, луна-парк, дельфінарії, зоопарк, нічні клуби). Проведення культурно-мистецьких заходів (фестивалів, концертів). Разом з тим культурний туризм або його види – як логічні інструменти задіяння культурних об'єктів – не згадуються [9];

- *Програма розвитку туризму та популяризації туристичного потенціалу міста Бердянська на 2021 р.* містить згадку про культурну спадщину у контексті її збереження, а також одним з основних завдань вбачає розвиток фестивального і подієвого туризму [2].

- у *Стратегії розвитку Мелітополя* про розвиток культурного напряму та використання об'єктів культурної спадщини зазначено в трьох стратегічних цілях, але акценти на культурний туризм теж відсутні; як альтернативний вид туризму, пріоритетним визначається садівничий туризм, який, проте, не має визначення у даному документі [11].

У документі «*Маріуполь: стратегія розвитку – 2021*», згадування про культурний туризм та його різновиди теж відсутні, не зважаючи на те, що сформульована візія Маріуполя як «культурна столиця Приазов'я, тут поєднується колорит різних етнічних груп, культурних

традицій і освітніх тенденцій. Маріуполь – місто, що стоїть на перетині стародавніх культур, але з новітніми культурними амбіціями». Натомість, у протиположності, основними видами туризму що визначає Стратегія є приморський, водний, велосипедний та індустріальний туризм [10].

- Програма розвитку туризму, курорту та рекреації в Генічеській міській територіальній громаді на 2021-2023 роки (на відміну від попередньої програми розвитку туризму у місті Генічеську на 2018-2020 роки, яку було спрямовано на активізацію створення закладів розміщення та відпочинку туристів та вдосконалення механізму активізації державно-приватного партнерства у сфері інфраструктурних та туристичних проєктів) окрім комфортних мікрокліматичних умов визначає багату історико-культурну, архітектурну спадщину. Серед заходів з реалізації визначено розвиток історико-культурного, подієвого туризму та заплановано низку туристичних заходів, у тому числі: фестиваль «Азовська регата», фестиваль «Брудні ігри», фестиваль «Вина та сиру», фестиваль «Джаз-Коктебель». Особливу увагу привертає план з модернізації Генічеського краєзнавчого музею (створення аудіогіду на декількох мовах, заміна інформаційних табличок на експонатах на нові двомовні із QR-кодами та шрифтом Брайля для людей з особливими потребами).

- Програма розвитку культури та туризму на території Кирилівської селищної ради 2021-2023 рр. не містить згадування культурного сектору у контексті приваблення туристів у дестинацію.

Для визначення балів за індикатором «Цілепокладання» по кожній дестинації експертним шляхом визначимо критерії та вагу оцінювання.

Критерії та вага оцінювання індикатора «Цілепокладання». Оцінювання ведеться експертним методом за 5-бальною шкалою: наявність окремої стратегії / програми / плану розвитку культурного туризму дестинації – 5 балів; наявність культурного туризму у пріоритетах розвитку дестинації – 4 бали; наявність різновиду культурного туризму як одного із завдань розвитку дестинації – 2 бали; наявність культурного туризму (або його різновиду) як одного із завдань розвитку дестинації – 2 бали; відсутність згадки про розвиток саме культурного туризму (або його різновиду), але задекларовано розвиток туризму в цілому – 1 бал; відсутність стратегічного документу або відсутність завдання розвитку туризму – 1 бал (Табл.1).

Таблиця 1.

Індикатор розвитку культурного туризму дестинації «Цілепокладання»

Дестинація	Наявність стратегічних цілей і завдань розвитку культурного туризму	Бал
Бердянськ	згадується про фестивальний та подієвий туризм	2
Генічеськ і Арабатська Стрілка	згадується про подієвий, історико-культурний туризм, у плані заходів натомість – гастрономічні, джазові, музичні фестивалі та модернізація музею	3
Кирилівка	програма не містить завдань розвитку культурного туризму чи його різновиду	1
Маріуполь	візія міста не відповідає пріоритетним видам туризму у стратегічних завданнях	2
Мелітополь	згадується про садівничий туризм без надання визначення терміну «садівничий туризм»	2

Таким чином, ґрунтовний аналіз стратегічних документів трьох рівнів виявив суттєві недоліки у цілепокладанні розвитку культурного туризму як на національному рівні так і на рівні Приазовського регіону, а саме: закритість; відсутність деталізації; брак пріоритезації культурного туризму як такого.

Закритість. Основною проблемою, що виникла під час ознайомлення із стратегічними документами, – їх повна або часткова відсутність на офіційних обласних та місцевих сайтах адміністративних органів управління.

Відсутність деталізації. Майже всі затверджені програми у сфері культури та/або туризму мають доволі незначний обсяг, недеталізовані та подібні між собою. Винятком є стратегічні документи, розроблені за сприяння міжнародних донорських організацій. У деяких документах («Бердянськ – національний курорт-поліс», «Мелітополь – інтеркультурна столиця») туризму

присвячені незначні розділи, у деяких туризм знаходиться у культурній царині (Маріуполь), а деякі програми взагалі вичерпали термін дії («Генічеськ – національний бальнеологічний курорт»).

Брак пріоритезації культурного туризму. Всі офіційно затверджені програми Приазов'я не містять у пріоритетах розвитку туризму розвиток культурного туризму як інструменту розширення рамок туристичного сезону та поліпшення іміджу регіону.

Висновки. Отже, незважаючи на те, що на державному рівні в Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 року культурно-пізнавальний туризм визначено пріоритетним, у ряді регіональних та місцевих документів, що мають виконувати стратегічні задачі розвитку туризму в Приазов'ї, згадування про культурний туризм, його різновиди та альтернативні напрями відсутні.

Також фактично всі регіональні та місцеві стратегічні документи якщо і надають пріоритети різновидам культурного туризму (історико-краєзнавчий, садівничий, подієвий) не визначають особливості їхнього розвитку в межах дестинації та не дають визначення вказаним термінам, що вносить непорозуміння чому саме цей вид туризму визначено пріоритетним.

Натомість, існуючі статистичні дані та прагнення мешканців Приазов'я, які вважають розвиток культурного туризму та збереження культурної спадщини важливою складовою розвитку території, не відображені у візіях та стратегічних цілях (завданнях) значної кількості стратегічних документів українського Приазов'я.

На основі дослідження всіх програмних документів найбільш ефективним та дієвим з точки зору системно-стратегічного підходу до розвитку культурного туризму є Дорожня карта розвитку туризму Приазов'я на 2021-2030 рр.

Список використаних джерел

1. ATLAS Special Interest Group. Cultural Tourism Research Group. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.atlas-euro.org/sig_cultural.aspx#update
2. Бердянська міська рада. Програма розвитку туризму та популяризації туристичного потенціалу міста Бердянська на 2021 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://bmr.gov.ua/fileadmin/php/session_decision.php?uid=5999
3. Дорожня карта розвитку туризму в дестинації Приазов'я. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cutt.ly/QQyqsHr>
4. Офіційний сайт Генічеської міської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://genich-rada.gov.ua/prozore-misto>
5. Програма збереження об'єктів культурної спадщини (в частині пам'яток архітектури) Херсонської області на 2021 - 2023 роки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://khoda.gov.ua/na-hersonshhin%D1%96-rozroblja%D1%94tsja-pro%D1%94kt-programi-zberezen n ja-ob%E2%80%99%D1%94kt%D1%96v-kulturno%D1%97-spadshhni>
6. Програма розвитку туризму та курортів Херсонської області на 2019-2021 рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://khoda.gov.ua/proekt-oblasno%D1%97-programi-rozvitku-turizmu-ta-kurort%D1%96v-na-2019-2021-roki>
7. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501>
8. Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2020-2027 рр.[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.berda.gov.ua/files/admin/Tourism_development_strategy_Zp.pdf
9. Стратегія розвитку міста Бердянська на період до 2027 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pledgd.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Strategiya-Berdvansk.pdf>
10. Стратегія розвитку міста Маріуполя: «МАРІУПОЛЬ: СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ–2021» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mariupol-rada.gov.ua/ru/page/strategija-rozvitku-2021>
11. Стратегія розвитку міста Мелітополя до 2030 року[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://invest-melitopol.gov.ua/uploaded_files/
12. Стратегія розвитку туризму Луганської, Донецької, Запорізької (Приазов'я) областей до 2030 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://krampark.com/2021/03/19/v-kramatorsku-projshla-zustrich-obgovorennja-strategi%D1%97-rozvitku-turizmu-lugansko%D1%97-doneczko%D1%97-ta-zaporizko%D1%97-priazovya-oblastej/>

References

1. ATLAS Special Interest Group. Cultural Tourism Research Group. URL: http://www.atlas-euro.org/sig_cultural.aspx#update
2. Berdyansk City Council. The program of tourism development and popularization of tourist potential of the city of Berdyansk for 2021. URL: https://bmr.gov.ua/fileadmin/php/session_decision.php?uid=5999
3. Roadmap for tourism development in the Azov region. URL: <https://cutt.ly/QQyqsHr>
4. Official site of Henichesk city council. URL: <http://genich-rada.gov.ua/prozore-misto>
5. Program for the preservation of cultural heritage sites (in terms of architectural monuments) of the Kherson region for 2021 - 2023. URL: <https://khoda.gov.ua/na-hersonshhin%D1%96-rozroblja%D1%94tsja-pro%D1%94kt-programi-zberezen n ja-ob%E2%80%99%D1%94kt%D1%96v-kulturno%D1%97-spadshhni>
6. Program of development of tourism and resorts of Kherson region on 2019-2021. URL: <https://khoda.gov.ua/proekt-oblasno%D1%97-programi-rozvitku-turizmu-ta-kurort%D1%96v-na-2019-2021-roki>
7. Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501>
8. Strategy of tourism development of Zaporozhye region for 2020-2027. URL: http://www.berda.gov.ua/files/admin/Tourism_development_strategy_Zp.pdf
9. Strategies of spring development of the city of Berdyansk for the period up to 2027. URL: <http://pledgd.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Strategiya-Berdvansk.pdf>
10. Strategy of development of the city of Mariupol: "MARIUPOL: STRATEGY OF DEVELOPMENT-2021" URL: <https://mariupol-rada.gov.ua/ru/page/strategija-rozvitku-2021>
11. Strategy for the development of the city of Melitopol until 2030. URL: http://invest-melitopol.gov.ua/uploaded_files/
12. Tourism development strategy of Luhansk, Donetsk, Zaporizhia (Azov regions) until 2030. URL: <http://krampark.com/2021/03/19/v-kramatorsku-projshla-zustrich-obgovorennja-strategi%D1%97-rozvitku-turizmu-lugansko%D1%97-doneczko%D1%97-ta-zaporizko%D1%97-priazovya-oblastej/>

Надійшла до редколегії 28.09.2021

Чернишова Таїсія Миколаївна,
кандидат біологічних наук, доцент

Поліський національний університет
м. Житомир, Україна, e-mail taisiya_1983@ukr.net

АНАЛІЗ ПРИРОДНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЖИТОМИРЩИНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЇ

В роботі проаналізовані туристичні ресурси Житомирської області з метою їх подальшого використання для покращення стану та можливостей розвитку регіонального туризму та рекреації. Включення даних історико-культурних об'єктів (музеїв, пам'яток архітектури) до екскурсійних турів є актуальним, адже їх залучення може позитивно вплинути на кількість туристів, розширити вікову аудиторію відпочиваючих.

Мета. Комплексний аналіз туристичних ресурсів Житомирської області з метою подальшого їх використання та залучення до екскурсійних програм та турів.

Методика. Для досягнення мети використовувалися комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: методи системного та статистичного аналізу, узагальнення та систематизації.

Результати. Охарактеризовані та проаналізовані туристичні ресурси регіону, свідчать, що Житомирщина має досить значну ресурсну базу для приваблення сучасного туриста, якому хочеться цікаво і змістовно проводити час з зануренням в історію та побут українців. Тому на сучасному етапі при створенні і формуванні якісного та прибуткового екскурсійного туристичного продукту в регіоні потрібно врахувати різні інтереси та вподобання туристів. Проаналізовані туристичні об'єкти можуть стати туристичними магнітами Житомирського регіону, при узгодженій взаємодії та співпраці туристичних підприємств з державними органами влади і навчально-науковими установами міста.

Наукова новизна. Вперше проаналізовано та охарактеризовано сучасний стан різних видів туристичних ресурсів Житомирської області, включаючи об'єкти природно заповідного фонду. Встановлено, що Житомирщина має велику кількість пам'яток архітектури, зокрема маєтків, які можуть стати туристичними магнітами області. Також виявлено, що в Житомирській області жило та працювало багато відомих діячів з різних напрямків, і тому в регіоні функціонують меморіальні музеї, які теж варті увагу туристів.

Тим паче в період пандемії, коли треба розвивати внутрішній та регіональний туризм і переорієнтовувати інтерес людей на подорожі в межах країни, регіону. Туристичні агенції, зокрема місцеві, повинні володіти інформацією про всі туристичні ресурси та об'єкти області, їх атрактивність, для створення якісно нових туристичних продуктів.

Практична значимість одержаних результатів полягає в тому, що проаналізовані туристичні ресурси та об'єкти Житомирської області можна далі використовувати та залучати до екскурсійних програм та тематичних турів області.

Ключові слова: природна спадщина, культурна спадщина, туристичні ресурси, культурно-пізнавальний туризм.

Чернышова Таисия Николаевна,
кандидат биологических наук, доцент

Полесский государственный университет, г. Житомир, Украина,
e-mail: taisiya_1983@ukr.net

АНАЛИЗ ПРИРОДНОГО И КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ЖИТОМИРЩИНЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА И РЕКРЕАЦИИ

В работе проанализированы туристические ресурсы Житомирской области с целью их дальнейшего использования для улучшения состояния и возможностей развития регионального туризма и рекреации. Включение музеев в экскурсионные туры является актуальным, ведь их привлечения может положительно повлиять на посещаемость и количество туристов в музеях.

Цель. Анализ туристических ресурсов Житомирской области с целью дальнейшего их использования и привлечения к экскурсионным программам и турам.

Методика. Для достижения цели использовался комплекс взаимодополняющих методов исследования: методы системного и статистического анализа, обобщения и систематизации.

Результаты. Охарактеризованы и проанализированы туристические ресурсы региона, свидетельствуют, что Житомирщина имеет довольно значительную ресурсную базу для привлечения современного туриста, которому хочется интересно и содержательно проводить время с погружением в историю и быт украинцев. Поэтому на современном этапе при создании и формировании качественного и прибыльного экскурсионного туристического продукта в регионе необходимо учитывать различные интересы и предпочтения туристов.

Проанализированы туристические объекты могут стать туристическими магнитами Житомирского региона, при согласованной взаимодействия и сотрудничества туристических предприятий с государственными органами власти и учебно-научными учреждениями города.

Научная новизна. Впервые проанализированы и охарактеризованы современное состояние различных видов туристических ресурсов Житомирской области, включая объекты природно заповедного фонда. Установлено, что Житомирщина имеет большое количество памятников архитектуры, в частности имений, которые могут стать туристическими магнитами области. Также установлено, что в Житомирской области жило и работало много известных деятелей из разных направлений, и поэтому в регионе функционируют мемориальные музеи, которые тоже стоят внимание туристов.

Тем более в период пандемии, когда надо развивать внутренний и региональный туризм и переориентировать интерес людей на путешествия внутри страны, региона. Туристические агентства, в частности местные, должны владеть информацией обо всех туристических ресурсах и объекты области, их атрактивність, для создания качественно новых туристических продуктов.

Практическая значимость исследования заключается в том, что проанализированы туристические ресурсы Житомирской области можно дальше использовать и привлекать к экскурсионных программ и тематических туров области.

Ключевые слова: природное наследие, культурное наследие, туристические ресурсы, культурно-познавательный туризм.

UDC 379:85

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.27-33>

Chernyshova Taisiia Nikolaevna,
Candidate of Biological Sciences, Associate Professor

Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine,
e-mail: taisiya_1983@ukr.net

ANALYSIS OF NATURAL AND CULTURAL HERITAGE OF ZHYTOMYR REGION FOR DEVELOPMENT OF REGIONAL TOURISM AND RECREATION

The paper analyzes the tourist resources of Zhytomyr region in order to further use them to improve the state and opportunities for regional tourism and recreation. The inclusion of museums in sightseeing tours is relevant, because their involvement can positively affect the attendance and number of tourists in museums.

Goal. Comprehensive analysis of tourist resources of Zhytomyr region in order to further their use and involvement in excursion programs and tours.

Methodology. To achieve this goal, a set of complementary research methods was used: methods of systematic and statistical analysis, generalization and systematization.

Results. Characterized and analyzed tourist resources of the region show that Zhytomyr region has a significant resource base to attract modern tourists who want to spend interesting and meaningful time immersed in the history and life of Ukrainians. Therefore, at the present stage in the creation and formation of quality and profitable tourist tourism product in the region must take into account the different interests and preferences of tourists.

The analyzed tourist objects can become tourist magnets of the Zhytomyr region, with coordinated interaction and cooperation of tourist enterprises with state authorities and educational and scientific institutions of the city.

Scientific novelty. For the first time the current state of various types of tourist resources of Zhytomyr region, including objects of nature reserve fund, is analyzed and characterized. It is established that Zhytomyr region has a large number of architectural monuments, including estates that can become tourist magnets of the region. The practical significance of the obtained results is that the analyzed tourist resources of Zhytomyr region can be further used and involved in excursion programs and tours of the region.

It was also found that in the Zhytomyr region lived and worked many famous people from different fields, and therefore in the region there are memorial museums, which are also worth the attention of tourists.

Especially during the pandemic, when it is necessary to develop domestic and regional tourism and reorient the interest of people traveling within the country, the region. Travel agencies, in particular local ones, must have information about all tourist resources and objects of the region, their attractiveness, to create high-quality new tourist products.

Key words: natural heritage, cultural heritage, tourist resources, cultural and cognitive tourism.

Вступ. В Україні національний ринок туристичних послуг, маючи при цьому велике багатство природних, природно-антропогенних та суспільно-історичних ресурсів, розвинений слабо. На разі в країні є всі можливості для розвитку внутрішнього та регіонального туризму, однак вони використовуються не наповну. Щодо Житомирщини, то можна з впевненістю стверджувати, що вона має значний потенціал для розвитку як туризму взагалі, так і регіонального, але водночас, не використовує можливості для його реалізації.

Постановка проблеми. Конкурентними перевагами області є наявність як природних, так і антропогенних туристичних ресурсів, які можуть бути об'єктами різних видів туризму.

Проте існують ряд причин, які ускладнюють процес розвитку регіонального туризму на території області. Серед них насамперед відсутність узгодженої взаємодії та співпраці туристичних підприємств з державними органами влади та навчально-науковими установами міста. Чимало природних та антропогенних туристичних об'єктів можуть стати туристичними магнітами Житомирщини, за умови їх залучення до туристичних програм та екскурсій. Тому аналіз та огляд туристичних ресурсів області є актуальним.

Аналіз останніх публікацій. В українській науковій літературі є праці, в яких висвітлені та проаналізовані рекреаційні туристичні ресурси Житомирщини [1, 2, 3, 4, 10, 11, 12]. Однак в цих наукових джерелах лише частково охарактеризовано та проаналізовано деякі групи культурних туристичних ресурсів та їх значення для розвитку регіонального туризму [1, 10, 11, 12, 13]. Також деяку інформацію про туристичні об'єкти можна знайти в інтернет ресурсах [5, 6].

Метою даної статті є аналіз різних туристичних ресурсів Житомирської області з метою подальшого їх використання та залучення до екскурсійних програм та турів.

Виклад матеріалу дослідження. Розпочнемо огляд з природних рекреаційних ресурсів, до яких належать водойми, ліси, різноманітні ландшафти. Територія області порівняно не досить багата привабливими гідрологічними об'єктами придатними для розвитку туризму, але є все ж такі, які заслуговують увагу туристів та відпочиваючих. Територія області має густу гідрографічну мережу.

Головною річкою області є Тетерів (табл. 1). Скелясті береги, зелене обрамлення надають річці надзвичайної мальовничості. Між селами Тригир'я і Денишами на Тетереві є невеликий водоспад. Вздовж берегів часто простягаються довгі піщані гряди. Такі природні особливості водойм Житомирщини можуть слугувати відправною точкою для розвитку водних видів туризму.

Таблиця 1

Найбільші річки Житомирської області

№ п/п	Назва річки	Довжина, (км)	Кількість, (шт.)
Середні річки (в межах області):			
1	Ірпінь	43	
2	Случ	181	
3	Ствига	1	
4	Уж	159	
5	Тетерів	276	
6	Уборть	170,6	
7	Ірша	126	
8	Словечна	40	
Разом:		996,6	8
Малі річки (в межах області):			
Довжиною понад 10 км		5695	321
Довжиною менше 10 км (струмки, водотоки)		7062	2493
Разом:		12757	2814
Всього по області		13753,6	2822

В області нараховується понад 900 озер. Найбільше озеро знаходиться в Овруцькому районі. Це озеро Дідове. Озера та штучні водойми регіону можна активно використовувати для сезонної рекреації та відпочинку.

Область займає провідне місце в Україні за запасами лісових ресурсів. Категорії лісів, що виконують переважно санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції (ліси зелених зон навколо населених пунктів промислових підприємств, ліси зон округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій), та спеціального лісового призначення (заповідники, регіональні ландшафтні парки, пам'ятки природи, заповідні лісові урочища, ліси, що мають наукове або історичне значення) можна активно залучати для рекреації і туризму в цілому.

На Житомирщині необхідно акцентувати увагу на рекреаційних можливостях лісу.

Серед ландшафтних рекреаційних ресурсів особливе місце займають природно-заповідні об'єкти загальнодержавного значення. Перлиною ландшафтних рекреаційних ресурсів Житомирського Полісся є Словечансько-Овруцький кряж. Його площа становить 750 кв. км. На цій

території можна побачити мальовничі скелі кристалічних порід, каньйони глибиною 80 м з невеликими, але бурхливими річками, а на вершині - густий ліс.

Об'єкти ПЗФ активно можна використовувати для екологічного туризму. Найбільш придатними для цього є національні природні парки, ландшафтні регіональні парки, що дозволяють з однієї сторони охороняти унікальні природно-територіальні комплекси, з іншої – розвивати туристичну діяльність.

Станом на 01.01.2020р. до складу ПЗФ області входить 235 об'єктів загальною площею 137 601,3734га, з них загальнодержавного значення -20 об'єктів загальною площею 57 940,04га та місцевого значення -215 об'єктів загальною площею 79 661,3354тис. га. Відсоток заповідності становить 4,6%. (табл. 2) [9].

Таблиця 2

Структура заповідного фонду Житомирської області

Назва категорії заповідності	Кількість об'єктів, шт.	Площа, га
<i>1 Території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення</i>		
Природні заповідники	2	50976,8
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	5	119,8
Заказники	10	6757,0
Пам'ятки природи	2	51,0
Ботанічні сади	1	35,4
Разом:	20	57933,8
<i>2 Території та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення</i>		
Заказники	159	79 324,1
Пам'ятки природи	35	93,7
Дендропарки	3	14,9
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	18	228,7
Разом:	215	78641,4
Усього:	235	136575,2

Серед ПЗФ загальнодержавного значення є два заповідники та десять заказників з унікальної флорою та фауною Полісся. Найвідоміші з них це Поліський і «Древлянський» природні заповідники, а також заказники Поясківський, «Дідове озеро», Часниківський та інші.

Але лише декілька об'єктів ПЗФ Житомирщини користуються попитом серед туристів регіону і на їх територіях проводяться екскурсії (Поліський та «Древлянський» заповідники, «Кам'яне село»). Решта ж об'єктів ПЗФ фонду відома лише науковцям, а не широкому загалу.

На Житомирщині велика кількість культурно-історичних пам'яток, зокрема музеїв, пам'яток архітектури та парково-садового мистецтва, які є туристичними об'єктами.

Тут жили і працювали такі видатні люди, як: Леся Українка, С.П. Корольов, Оноре де Бальзак, Джозеф Конрад, родина Терещенків, В.Г. Короленко, Олександр Купрін, Зоя Гайдай, Святослав Ріхтер, Олександр Довженко, Максим Рильський, Борис Тен та інші.

Тому в області функціонують і меморіальні музеї: дім-музей С.П. Корольова (м. Житомир); літературно-меморіальний музей Лесі Українки та музей родини Косачів у м. Новоград-Волинському; музей-садиба родини Рильських у с. Романівка Попільнянського району; літературномеморіальний музей В.Г. Короленка і літературний музей ім. Бориса Тена (Житомир); літературно-меморіальний музей Оноре де Бальзака (с. Верхівня) та інші. Крім названих, слід згадати музей пожежної охорони, музей МВС та музей Житомирського військового інституту радіоелектроніки (м. Житомир), музей села Копище, Коростишівський народний історичний музей, Музей образотворчого мистецтва ім. Й.Д. Буханчука (с. Кмитів) [4].

Також область має велику кількість культурно-історичних пам'яток, зокрема архітектури, які варті уваги туристів і є унікальними.

Серед архітектурних пам'яток Бердичева — ансамбль монастиря кармелітів (XVI—XVIII ст.) і костіол Св. Варвари (1826 р.). З Бердичевом пов'язане ім'я Оноре де Бальзака, який у 1850 р. вінчався в костіолі Св. Варвари з Евеліною Ганською. З ім'ям видатного французького письменника пов'язане також с. Верхівня, що було володінням графині Ганської. У Верхівні збереглися палац (XVIII—XIX ст.) і костіол (1810 р.). Поміщицькі особняки XIX ст. збереглися також у селах Андрушівка, Нова Чорторя і Турчинівка.

В с. Тригир'я зберігся Троїцький монастир (XV ст.), комплекс якого включає Преображенську церкву (1873 р.) і келії ченців (1782 р.).

210 пам'яток архітектури Житомирщини внесено до Державного реєстру національного культурного надбання [6].

Житомирщина багата на історичні пам'ятки, які можуть стати цікавими туристичними об'єктами: Свято-Василівський храм (м. Овруч); Монастир босих кармелітів (м. Бердичів); «Кам'яне село»; Військово-історичний комплекс «Скеля»; Маєтки родини Терещенків; Ставка Гіммлера під Житомиром; Гульська міна; Тригирський Спасо-Преображенський монастир; Палац Ганських і музей О.Бальзака в с. Верхівня.

І це лише частина перерахованих туристичних об'єктів, які можуть привабити сучасного туриста. Цікавим об'єктом для туристів може стати історико-культурний комплекс «Замок Радомисль» відкритий у 2011 року [5].

На Житомирщині залишилося чимало забутих маєтків і костелів, які можуть слугувати туристичними об'єктами на теренах області.

Костел св. Клари в с. Халаїмгородку побудований у еkleктичному стилі, в якому поєдналися елементи неоготики. Храм зведено у 1913 році. В центрі села збереглася **кордегардія** маєтку Івановського, а на околиці - залишки водяного млина [5]. У с. **Червоне** є палац, який належав цукрозаводчикам *Терещенкам*. В м. **Андрушівка** зберігся ще один **палац Терещенків** у неоренесансному стилі. [5].

В с. **Волиця** Андрушівського району скромний класицистичний **палац Рациборовських** середини XIX ст. В с. **Івниця**, збереглися залишки одного з найстаріших маєтків Житомирщини. **Садба** належала каштелянові *Яну Антонію Чернецькому*, який в кінці XVIII століття звів в Івниці гарний бароковий палац [5].

В с. **Стара Котельня** на місці колишнього городища (поселення веде свою історію від 1143 року) є величний **костел Антонія Падуанського**, збудований у 1783 році.

У с. **Ліщин** Житомирського району. Залишилося дві цікавих споруди: одноповерховий **палац** у стилі класицизму збудований на початку XIX століття. Про власника, на жаль, нічого не відомо і **костел** 1805 року.

В області, окрім наявних природних та історико-культурних ресурсів, важливе місце займають етнографічні особливості регіону [4, 5, 6].

Місто Житомир, як і вся Житомирська область, має потужний туристичний потенціал - музеї (краєзнавчі, історичні, природничі, науково-технічні, університетські, державні, приватні та інші), які відомі не лише в Україні, але й за її межами. Такі музеї є візитівкою кожного регіону, тому їх потрібно активно популяризувати і залучати турагентам при створенні екскурсійних турів.

Вся історія Житомирського краю, яка зібрана житомирськими науковцями і краєзнавцями, зберігається в музеях Житомирщини. Адже музеї є джерелами пізнання історичного, культурного розвитку регіону та основним товаром, який повинна пропонувати туристична фірма в екскурсійних турах як по регіону так і країні у цілому.

На Житомирщині спостерігається позитивна тенденція до збільшення таких закладів культури і мистецтва як музеї (Рис.1). У 2000 році їх нараховувалося 5 одиниць, у 2007 році 7 і у 2017 році вже 23 [8].

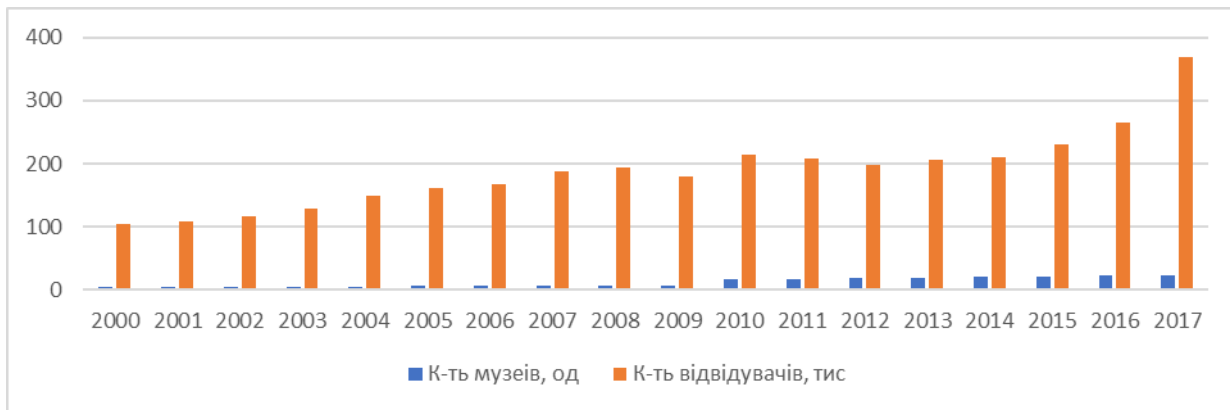

Рис. 1. Динаміка кількості відвідувачів музеїв

Відповідно, зросла і кількість відвідувачів з 103,1 тисяч чоловік за рік (2000 рік) до 368,6 тисяч (2017 рік) [8].

На території м. Житомира функціонують два обласних і один національний музей: Житомирський краєзнавчий музей, Житомирський літературний музей та Національний музей космонавтики ім. С.П. Корольова та приватний музей «Ремісничий двір», який безперечно може стати родзинкою екскурсійної програми (рис. 2).

Рис. 2 Колекції музею «Ремісничий двір»

Висновки і перспективи дослідження. Охарактеризувавши та проаналізувавши туристичні ресурси Житомирської області видно, що Житомирщина має досить значну ресурсну базу для приваблення сучасного туриста та розширення цільової аудиторії. Адже сучасному вимогливому туристу хочеться цікаво і змістовно проводити час з зануренням в історію та побут українців, їх обрядів та звичаїв, яких вони дотримувалися протягом століть. Тому на сучасному етапі при створенні і формуванні якісного та прибуткового екскурсійного туристичного продукту в регіоні потрібно врахувати різні інтереси та вподобання туристів.

Адже регіон володіє багатьма туристичними ресурсами, які на сьогодні є недооціненими та потребують свого залучення до формування та створення турів. Аналіз останніх досліджень показує, що туризм на Житомирщині розвивається повільно та без підтримки органів місцевої влади.

Проаналізовані вище туристичні об'єкти можуть стати туристичними магнітами Житомирського регіону, при узгодженій взаємодії та співпраці туристичних підприємств з державними органами влади і навчально-науковими установами міста. Тим паче в період пандемії, коли треба розвивати внутрішній та регіональний туризм і переорієнтовувати інтерес людей на подорожі в межах країни, регіону. Туристичні агенції, зокрема місцеві, повинні володіти інформацією про всі туристичні ресурси та об'єкти області, їх атрактивність, для створення якісно нових туристичних продуктів.

Використанні джерела

1. ВІА РЕГІЯ – великий культурний шлях Ради Європи Туризм сільський зелений. 2011. №2. С. 18-21.
2. Козловський О. Ю., Дунаєвська О.Ф. Огляд основних рекреаційних ресурсів Житомирщини для розвитку перспективних видів туризму. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 23. С. 120-129.
3. Музеї Житомирської області Культура. Історія. Традиції: Спецвипуск «Музеї України». 2003. №3. 24 с.
4. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2003. 352 с.
5. Сайт Андрія Бондаренко. Подорожі Україною та світом [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://andy-travel.com.ua/zabuti-maietki-i-kosteli-zhitomirshchini>.
6. Управління культури Житомирської обласної державної адміністрації. Офіційний сайт. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukr.zhitomir-regio.gov.ua>.
7. Офіційний сайт басейнового управління водних ресурсів річки Прип'ять. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://buvrzt.gov.ua/vodni_resvrsy.html
8. Офіційний сайт головного управління статистики Житомирської області. Розділ Статистична інформація. Заклади культури та мистецтва. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>
9. Екологічний паспорт Житомирської області. 2021. 135с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://ecology.zt.gov.ua/Ekopasport_2021.pdf.
10. Чернишова Т. М., Дунаєвська О. Ф. Внесок Житомирського агроєкологічного університету у розвиток музейної справи Житомира // Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка Географічні науки, 2017. В. 8. С. 146-151.
11. Чернишова Т. М. Музеї Житомира як основна складова пізнавально-туристичних ресурсів міста // Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції, 27 – 28 квітня 2017 р. – Ужгород: ПП «Інватор», 2017. С.151-154.
12. Чернишова Т. М. Огляд ресурсів історико-культурних рекреаційних ресурсів Житомирщини для розвитку сільського туризму // The 6th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (February 5-7, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020.
13. Чернишова Т., Мутасова С. Аналіз історико-культурних ресурсів Житомирщини для розвитку культурно-пізнавального та подієвого туризму. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та

рекреації в регіонах України», присвяченої 70-річчю утворення Льотної академії НАУ. Збірник наукових праць / За заг. ред. д.г.н. О.В. Колотухи. Дніпро : Середняк Т. К., 2021. С. 442-447.

Использованные источники

1. Виа Регия - большой культурный путь Совета Европы Туризм сельский зеленый. 2011. №2. С. 18-21.
2. Козловский О. Ю., Дунаевская А.Ф. Обзор основных рекреационных ресурсов Житомирщины для развития перспективных видов туризма. География и туризм. 2012. Вып. 23. С. 120-129.
3. Музеи Житомирской области Культура. История. Традиции: Спецвыпуск «Музеи Украины». 2003. №3. 24 с.
4. Панкова Е.В. Туристическое краеведение: Учеб. пособие. К.: Альтерпрес, 2003. 352с.
5. Сайт Андрея Бондаренко. Путешествия по Украине и миру [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://andy-travel.com.ua/zabuti-maietki-i-kosteli-zhitomirshchini>.
6. Управление культуры Житомирской областной государственной администрации. Официальный сайт. Раздел Статистическая информация. Учреждения культуры и искусства. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.ukr.zhitomir-regio.gov.ua>.
7. Официальный сайт бассейнового управления водных ресурсов реки Припять. [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://buvrzt.gov.ua/vodni_resursy.html
8. Официальный сайт главного управления статистики Житомирской области. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>
9. Экологический паспорт Житомирской области. 2021. 135с. [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://ecology.zt.gov.ua/Ekopasport_2021.pdf.
10. Чернышова Т. Н., Дунаевская А. Ф. Вклад Житомирского агроэкологического университета в развитие музейного дела Житомира // Научные записки СумГПУ имени А.С. Макаренка Географические науки, 2017. В. 8. С. 146-151.
11. Чернышова Т. Н. Музеи Житомира как основная составляющая познавательно-туристических ресурсов города // Тенденции развития туристической индустрии в условиях глобализации: материалы I Международной научно-практической конференции, 27 - 28 апреля 2017 - Ужгород: ЧП «Инватор», 2017. С.151-154.
12. Чернышова Т. Н. Обзор ресурсов историко-культурных рекреационных ресурсов Житомирщины для развития сельского туризма // The 6th International scientific and practical conference "Scientific achievements of modern society" (February 5-7, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020.
13. Чернышова Т., Мутасова С. Анализ историко-культурных ресурсов Житомирщины для развития культурно-познавательного и событийного туризма. Материалы VII Международной научно-практической конференции «Теоретические и прикладные направления развития туризма и рекреации в регионах Украины», посвященной 70-летию образования Летной академии НАУ. Сборник научных трудов / Под общ. ред. д.г.н. А.В. Колотуха. Днепр: Середняк Т. К., 2021. С. 442-447.

References

1. VIA REHIIA – velykyi kulturnyi shliakh Rady Yevropy Turyzm silskyi zelenyi. 2011. №2. S. 18-21.
2. Kozlovskiy O. Yu., Dunaievska O.F. Ohliad osnovnykh rekreatsiynykh resursiv Zhytomyrshchyny dlia rozvytku perspektivnykh vydiv turyzmu. Neohrafiia ta turizm. 2012. Vyp. 23. S. 120-129.
3. Muzei Zhytomyrskoi oblasti Kultura. Istoriia. Tradytzii: Spetsvypusk «Muzei Ukrainy». 2003. №3. 24 s.
4. Pankova Ye.V. Turystychnе kraieznnavstvo: Navch. posib. K.: Alterpres, 2003. 352 s.
5. Sait Andriia Bondarenko. Podorozhi Ukrainoiu ta svitom [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://andy-travel.com.ua/zabuti-maietki-i-kosteli-zhitomirshchini>.
6. Upravlinnia kultury Zhytomyrskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii. Ofitsiinyi sait. [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://www.ukr.zhitomir-regio.gov.ua>.
7. Ofitsiinyi sait baseinovoho upravlinnia vodnykh resursiv richky Pryp'iat – https://buvrzt.gov.ua/vodni_resursy.html
8. Ofitsiinyi sait holovnoho upravlinnia statystyky Zhytomyrskoi oblasti. Rozdil Statystychna informatsiia. Zaklady kultury ta mystetstva. [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>
9. Ekolohycheskyi pasport Zhytomyrskoi oblasty. 2021. 135s. [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: https://ecology.zt.gov.ua/Ekopasport_2021.pdf.
10. Chernyshova T. M., Dunaievska O. F. Vnesok Zhytomyrskoho ahroekolohichnoho universytetu u rozvytok muzeinoi spravy Zhytomyra // Naukovi zapysky SumDPU imeni A.S. Makarenka Neohrafichni nauky, 2017. V. 8. S. 146-151.
11. Chernyshova T. M. Muzei Zhytomyra yak osnovna skladova piznavalno-turystychnykh resursiv mista // Tendentsii rozvytku turystychnoi indusrii v umovakh hlobalizatsii: materialy I-oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 27 – 28 kvitnia 2017 r. – Uzhhorod: PP «Invator», 2017. S.151-154.
12. Chernyshova T. M. Ohliad resursiv istoriko-kulturnykh rekreatsiynykh resursiv Zhytomyrshchyny dlia rozvytku silskoho turyzmu // The 6th International scientific and practical conference "Scientific achievements of modern society" (February 5-7, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020.
13. Chernyshova T., Mutasova S. Analiz istoriko-kulturnykh resursiv Zhytomyrshchyny dlia rozvytku kulturno-piznavalnoho ta podiiivoho turyzmu. Materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Teoretychni i prykladni napriamky rozvytku turyzmu ta rekreatsii v rehionakh Ukrainy», prysviachenoi 70-richchiu utvorennia Lotnoi akademii NAU. Zbirnyk naukovykh prats / Za zah. red. d.h.n. O.V. Kolotukhy. Dnipro : Seredniak T. K., 2021. S. 442-447.

Надійшла до редколегії 20.09.2021

Eminov Zakir,
 Doctor Of Geographical Sciences
Mammadova Ayshen

Institute of Geography ANAS, Baku, Azerbaijan Republic

Institute of Geography ANAS, Baku, Azerbaijan Republic

THE ROLE OF ENVIRONMENTAL FACTORS IN THE EMERGENCE OF CARDIOVASCULAR DISEASES

Aim of the research is to study the role of environmental factors, economic sectors, the development of technology in the occurrence of diseases.

Results: Result of the research, the role of environmental events, namely physical, chemical, biological, socio-cultural factors in the development of diseases was investigated. In particular, the lack of toxic substances in the body is a direct cause of cardiovascular disease. The emergence of diseases such as cardiac arrhythmia, ischemic heart injury, cardiomyopathy, peripheral artery occlusion, coronary artery disease, hypertension, etc. is always relevant today. The most common cause of selenium deficiency is an element that occurs naturally in the soil and has an antioxidant effect, passing into the body through food and drinking water.

The article explains that epidemiological and clinical observations in the development of cardiovascular diseases are influenced not only by the main risk factors and genetics, but also by environmental factors. Experts have shown that minerals or chemicals in the soil play an important role in the development of cardiovascular disease. In particular, physical and chemical pollution of the environment increases the risk of cardiovascular disease. Many studies have linked the effects of chemicals to coronary heart disease, cardiomyopathy, and arrhythmias. Chemicals, especially arsenic, lead, cadmium, various pollutants and solutions, pesticides, play an important role in the development of cardiovascular diseases. This depends on the strength of the chemicals entering the body and the effectiveness of the body's defense mechanisms, as well as symptoms such as the duration of exposure. In places subject to prolonged exposure to chemicals, methyl chloride can also cause acute toxic effects such as acute myocardial infarction.

Scientific novelty: As a result of the research, the role of environmental events, namely physical, chemical, biological, socio-cultural factors in the development of diseases was investigated.

Keywords: cardiovascular diseases, clinical observations, ultraviolet rays, acute toxicity, sunlight, virus

Еминов Закир,
 доктор географических наук
Маммадова Айшен

Институт географии НАНА, г. Баку, Азербайджан

Институт географии НАНА, г. Баку, Азербайджан

РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В ПРИЧИНЫ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ

Целью исследования является изучение роли факторов окружающей среды, секторов экономики, развития технологий в возникновении заболеваний.

Результаты. В результате исследования исследована роль экологических явлений, а именно физических, химических, биологических, социокультурных факторов в развитии заболеваний. В частности, недостаток токсичных веществ в организме – прямая причина сердечно-сосудистых заболеваний. Возникновение таких заболеваний, как аритмия сердца, ишемическое повреждение сердца, кардиомиопатия, окклюзия периферических артерий, ишемическая болезнь сердца, артериальная гипертензия и др. Сегодня всегда актуально. Наиболее частой причиной дефицита селена является элемент, который естественным образом встречается в почве и обладает антиоксидантным действием, попадая в организм с пищей и питьевой водой.

В статье поясняется, что на эпидемиологические и клинические наблюдения в развитии сердечно-сосудистых заболеваний влияют не только основные факторы риска и генетика, но и факторы окружающей среды. Эксперты показали, что минералы или химические вещества в почве играют важную роль в развитии сердечно-сосудистых заболеваний. В частности, физическое и химическое загрязнение окружающей среды увеличивает риск сердечно-сосудистых заболеваний. Многие исследования связывают действие химических веществ с ишемической болезнью сердца, кардиомиопатией и аритмией. Химические вещества, особенно мышьяк, свинец, кадмий, различные загрязнители и растворы, пестициды, играют важную роль в развитии сердечно-сосудистых заболеваний. Это зависит от силы химических веществ, попадающих в организм, и эффективности защитных механизмов организма, а также от таких симптомов, как продолжительность воздействия. В местах, подверженных длительному воздействию химических веществ, хлористый метил также может вызывать острые токсические эффекты, такие как острый инфаркт миокарда.

Научная новизна. В результате исследования была изучена роль экологических явлений, а именно физических, химических, биологических, социокультурных факторов в развитии заболеваний.

Ключевые слова: сердечно-сосудистые заболевания, клинические наблюдения, ультрафиолетовые лучи, острая токсичность, солнечный свет, вирус.

Introduction: Man receives and uses from nature what he has for himself - air, water, material goods, raw materials for industry, etc. As a result of the spontaneous use of these resources for hundreds of years, the environment has been subject to change on a global scale. This situation has become even more acute in the period of modern scientific and technical progress. Thus, the increase in the number of the world's population, the expansion of its demand, the steady increase in the use of natural resources, application of new technologies and expansion of production in energy, industry, agriculture, transport, anthropogenic changes in world landscapes, complication and expansion of international economic relations are obvious. These or other factors contributed to the strengthening of the interaction of mankind with the environment and an increase in anthropogenic load (pressure) on the environment surrounding the person.

Recently, the results of anthropogenic activity are manifested as follows: Deforestation, destruction of greenery; Changes in the heat balance and the emergence of global warming as a result of the accumulation of dust and gases in the atmosphere, creating a greenhouse effect; Year by year thinning of the ozone layer and formation of ozone holes; Soil degradation (salinization, erosion, reduced fertility, etc.); Accumulation of harmful substances in the soil, water, air; Rising ocean levels; Destruction of plants and animals (flora and fauna); Increased intensity of harmful physical fields (electromagnetic field, noise pollution, etc.); Increase in the number of natural disasters, referring to those listed in the specified section; Decrease in the quality of life (immune system, genetic system, etc.).

It is impossible to predict the efficient use of nature and its resources, to keep the natural environment suitable for life without knowing the ecological balance, without knowing its complex and interconnected mechanisms. In this regard, the need and interest in solving environmental problems and shortcomings in environmental protection are growing day by day.

Purpose. The main purpose of the research is to study the role of environmental factors, economic sectors, the development of technology in the occurrence of diseases. Because, as we know, the strong development of science, technology, industry, technology, if it leads to a certain increase in the welfare of the population, on the other hand, there is no denying its role in the emergence of diseases.

Analyzes and discussions. In modern times, cardiovascular diseases are in the first place among diseases all over the world. Especially coronary artery diseases are more common. Major risk factors for coronary heart disease (upper age, male sex, hypertension, diabetes, lipid level abnormalities, obesity, physical passivity and smoking use) explain a small part of this problem. However, in a large part of the rest, the risk factors are unknown, but they are shown in many sources, where environmental impacts, toxic substances and various stresses are important causes.

Environmental factors can be divided into natural and artificial factors, as well as the following classes:

1. Physical factors - ionized radiation, electromagnetic radiation, noise, etc.;
2. Chemical factors - heavy metals, toxic chemicals, gases etc.;
3. Biological factors - bacteria, virus and fungus etc.;
4. Socio-cultural factors - socio-economic situation, stress, customs, etc.

Influence of physical factors - The role of ionized radiation in the emergence of cardiovascular disease is mainly explained by experts as high-level radiation can damage the coronary arteries and heart. Cardiovascular effects of low and moderate (<5R) radiation have also been studied in many studies. Damage to endothelial cells and, in response to the resulting inflammation can lead to delayed cardiac problems, as well as somatic mutation. However, ionized radiation at doses of 0-4 R does not have any effect on the circulatory system [8].

Sun rays and ultraviolet rays - Some cancers due to vitamin D deficiency are associated with autoimmune and infectious diseases as well as cardiovascular diseases. For the absorption of vitamin D, solar radiation is important. The use of protective sunscreen, ageing, pigment structure of the skin, time of day, height are environmental and individual factors that affect the occurrence of vitamin D.

Electromagnetic radiation - it is known that the electromagnetic effect at the level of radiofrequency is detrimental to health. At present, regardless of age, the population faces radiation at any moment. To protect our health, the study of the possible effects of mobile phones is an important condition. Because, the connection between thalassemia and Brain tumor diseases and EMR spread by mobile phones is likely to be revealed [9].

Very low-frequency electromagnetic fields, which are part of modern life and are spread by any device that works or conducts electricity, are associated with some chronic diseases and thalassemia of childhood. But there is no proven chronic disease and electromagnetic field connection. The main reasons for this are listed above. But this situation is treated as "lack of evidence, can not be evidence of absence". In general, caution should be taken against electromagnetic fields, especially children should be taken away from prolonged exposure.

Noise - an increased risk of hypertension has been found, especially in those exposed to traffic and airport noise at night for long periods of time. Chronic exposure to noise has been shown to be associated with an increased risk of myocardial infarction.

Hot weather conditions - cause high rates of cardiovascular disease and related deaths.

There is no denying the role of air pollution, chemicals such as selenium, methyl chloride, hydrogen sulfide, organic nitrates etc. in the emergence of cardiovascular disease. As chemical effects can cause acute myocardial damage, they can also affect the severity of the current problem. While high exposure to chemicals can cause acute toxic effects, cardiovascular effects are observed as a result of low-level and long-term exposure. For example, even in areas where previously exposed to toxic substances, the prevalence of cardiovascular disease occurs [10].

It is somewhat difficult to diagnose cardiovascular disease on other diseases caused by the interaction of toxic causes with each other by other risk factors. That is why it has not been fully studied to what extent the work and environment toxic substances are effective. The fact that the toxic substance does not directly cause cardiovascular disease, but accelerates the development of other diseases, such as hypertension, complicates the diagnosis of patients. However, 80-90% of cardiovascular diseases for which no direct cause can be found are caused by such effects. It depends on the strength of the action of the chemicals entering the body and whether the body's defenses are effective, with such signs as resistance to exposure. In areas exposed to chemicals for a long time, methyl chloride can also cause acute toxic effects, such as acute myocardial infarction [12].

Mercury and its compounds - available as a catalyst in the production of synthetic industrial substances such as oxalic acid ($C_2H_2O_4$) and vinyl chloride (CH_2CHCl), as sodium hydroxide in the sodium chloride and as an electrode in the production of chlorine, in a wide range of applications such as cosmetics, batteries, fluorescent lamps, medicines, amalgam (toothpaste), solvents, plastics, writing inks, polishes, paints. In addition, mercury, which is used as insecticide and fungicide in the manufacture of thermometers and electric tools, industrial control devices, agricultural drugs, is also used in the paint and paper industry. It can enter the body through air, water, skin and the gastrointestinal tract. For example, as a result of the regular use of agricultural drugs containing mercury, it has an effect on the content of products, from there it also enters the food chain, which causes a wide spread of cardiovascular disease.

Disease caused by the intake of high doses of mercury - for the first time in fishermen living in Minamata Bay of Japan, it has manifested itself with symptoms of the central nervous system and cardiovascular system and is called Minamata disease. The cause of this disease was methyl-mercury. It is also reported that dilatation causes cardiomyopathy, with the main symptoms associated with an effect on the central nervous system (tremor, numbness of the lips, decreased vision, movement and speech disorders) [14].

Arsenic - Arsenic, a heavy metal, can cause skin and lung cancer and nervous system diseases, as well as cardiovascular disease, by polluting industrial wastes, animal feed and fertilizers, especially water.

Pesticides (chemical agricultural drugs) are chemicals that are widely used around the world to increase agricultural productivity. It is necessary to use these chemicals in accordance with their structure, duration of use, rules of use for the ripening of products. They contain arsenic, nitrates, heavy metals and organic phosphates. It causes a wide spread of diseases, including cardiovascular diseases, when the rules of use are not observed [11].

Nitrate - widely used in agriculture, industrial fertilizers are nitrogenous compounds and can cause nitrate accumulation in foods. Especially in vegetables such as carrots, radish, beets, the amount of nitrate and nitride can exceed the norm. Nitrate affects human health by converting into nitrides and nitrosamines in the human body. A high amount of nitride causes methemoglobinemia, especially in infants and children.

Antimony - The drugs used in the treatment of parasitic infections are antimony-containing. Employees in the mining industry can also be exposed to antimony. Antimony causes abnormalities in humans, it is even able to cause sudden deaths in some patients.

Table 1.

Toxic substances and their effects on the cardiovascular system

<i>Toxic substance</i>	<i>The way and source of entry to the organism</i>	<i>Cardiovascular effect</i>
Arsenic	Food and water, seafood, pesticides, pigment, anti-rust paint, electrolyzed seafood, ore smelting, production of semiconductors	Cardiac arrhythmia, Ischemic heart Injury. Cardiomyopathy, Peripheral arterial occlusion. "Diabetic foot disease"
Arsine	The gas form of arsenic (arsenic hydride), enters the body through the respiratory tract	Hemolysis and indirect CVS effect Myocardial injury. ECG abnormalities (T wave expansion between V2 and V5)
Antimony	Drugs used in the treatment of parasites contains antimony. Mining workers are also exposed to antimony	Myocardial injury Cardiomyopathy ECG abnormalities
Cadmium Kadmium	It enters from the air through the respiratory tract. Food and water. Cereals, vegetables, meat, fish sewer	Coronary artery disease. Hypertension Peripheral arterial occlusion
Carbon monoxide	Where there is a combustion process in the home and Environment Metallurgy, organic synthesis of petroleum products, metal carbonyl production	Coronary artery disease. Myocardial asphyxia. Acute heart attack. Angina, arrhythmia and sudden deaths Arteriosclerosis
Carbon disulfide (CS ₂)	Viscose silk production, tire, glue, elektro insulation industry, paint, textile	Coronary artery disease Hypertension
Cobalt (26)	Excessive use of alcoholic beverages, with food, with drugs containing cobalt	Cardiomyopathy Myocardial injury
carbons	Inhalation	Acute arrhythmia and sudden death
Lead	Inhalation, soldering paint marmi, shells, insecticide, illegal drink, ore purification case, lead based paint, ceramic manufacturing, lead pipe cereals, fish machine silencers, drink boxes, vegetable, meat	Cardiomyopathy Myocardial injury Hypertension Coronary artery disease Peripheral arterial disease
Methyl chloride	Metabolized into carbon monoxide in the body, as a solvent in the synthetic leather industry, as a coolant in the poly polystyrene foam production, local anesthetic, gres oil	Acute myocardial infarction Angina, arrhythmia and sudden deaths Arteriosclerosis
Deficiency of calcium and magnesium, sulfate and carbonate salts	Drinking soft water	Increased risk of death from cardiovascular disease
Selenium deficiency	It is a naturally occurring element in the soil and has an antioxidant effect. Taken with food and water. Selenium deficiency is associated with the development of cardiomyopathy	Cardiomyopathy
Air pollution (SO ₂ , NO ₂ , CO)	All kinds of pollutants (car smoke, industrial and.s) enters through the respiratory tract	Coronary artery disease. Increased risk of death from cardiovascular disease Increase in hospital applications
Hydrocarbons and solvents	Can be inhaled in the paint, textile, furniture industry	Cardiac arrhythmia Fatal arrhythmia
Organophosphate and carbamate insecticides	Agriculture, pesticide production and use of meat, fish, poultry, dairy products	Cardiac arrhythmia
Cyanide	Mining industry, the impact of the work environment	Myocardial asphyxia Acute heart attack
Hydrogen-sulfide	Garbage, sewer and well workers	Myocardial asphyxia, Acute heart attack
Organic nitrates	Fertilizers, drinking water and household water, food	Nonateromatous ischemic heart disease
Mercury	Exposure to 2,3,7,8 tetrachlorodibenzo-p-dioxin in miners	Increase in cardiovascular Disease Dilatation cardiomyopathy

Sometimes cardiovascular diseases associated with element deficiency occur in the body. Low selenium is an element that is naturally present in the soil and has an antioxidant effect. Passes into the body through food and drinking water. With the formation of cardiomyopathy, when selenium is low, parallel, it forms the roughness of drinking and used water and the salts of calcium and magnesium in its composition. Since there is a necessary amount of calcium in the

food taken, a lack of calcium is not observed in the body, but the body can not afford the need for magnesium. It is observed that the most frequent deaths in heart patients are more associated with the complexity of the composition of drinking water and technical water [9].

Experts say that by reducing the hardness, minerals and salt of drinking and domestic water, the amount of magnesium and calcium in the water can be reduced. This can also lead to the formation of cardiovascular diseases.

Preventive measures in the prevention of cardiovascular diseases should aim to reduce cardiovascular risks now or in the future. These risks can be related to environmental factors or lifestyle. Therefore, it is necessary to increase research aimed at identifying and preventing the true causative factor and causes of cardiovascular diseases. Otherwise, the treatment of cardiovascular, cancer and other chronic diseases will be difficult, expensive and long-term, so there will be a lot of material and moral damage [3].

It is not easy to fight individually with many chemicals in the environment that are known to cause or facilitate the development of cardiovascular disease. Therefore, state control, such as the composition of effective water and food products, control over the use of chemicals, planned use of fertilizer, various kinds of clothing, the paint used in consumer goods such as furniture, etc., controlled use of chemicals such as varnish, acetone and glue, checking and measuring whether there is residue in the final product produced should be in the forefront [2].

The most effective way to protect yourself from the disease is to cut off contact with the cause. Combating smoking, alcohol and environmental pollution, the prohibition of chemicals known to be harmful, the use of foods that do not contain chemical residues in their composition should be one of the main directions in this regard. Future healthy generations can be achieved by forming a healthy environment. With a healthy environment and young generations growing up in this environment, it is possible to reach a healthier society.

Conclusion. As a result of the research, the role of environmental events, namely physical, chemical, biological, socio-cultural factors in the development of diseases was investigated. In particular, the lack of toxic substances in the body is a direct cause of cardiovascular disease. The emergence of diseases such as cardiac arrhythmia, ischemic heart injury, cardiomyopathy, peripheral artery occlusion, coronary artery disease, hypertension, etc. is always relevant today. The most common cause of selenium deficiency is an element that occurs naturally in the soil and has an antioxidant effect, passing into the body through food and drinking water. Low levels of selenium, along with the development of cardiomyopathy, lead to the hardness of drinking and used water and the formation of calcium and magnesium salts. Due to the adequate amount of calcium in the food intake, there is no calcium deficiency in the body, but the body's need for magnesium cannot be met properly.

References

1. Алексеева А.И., Мироненко Н.С. Окружающая среда и здоровье населения. География, общество, окружающая среда. В VII т. Т. V. География социально-экономического развития. Москва. Городец, 2004, с. 301-478.
2. Береславская Е. Б. Заболевания сердечно-сосудистой системы. Современный взгляд на лечение и профилактику / Е.Б. Береславская. - М.: ИГ "Весь", 2010. - 192 с.
3. Бахşıyev M.M. Ürayın ritm pozulmalarında elektrokardiostimulyasiya: Bakı: Təknur, 2008. 320 s.
4. Əlizadə İ. Q. Ürək-damar xəstəliklərinin propedevtikası: Tədris nəşri, 2002, s.104.
5. Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y. Ekologiya, ətraf mühit və insan. Bakı: 2006, s. 608.
6. Rzayeva S.İ. Ətraf mühitin keyfiyyət göstəricilərinin insan sağlamlığında rolu. Azərbaycan Coğrafiya Cəmiyyətinin BDU filialinin əsərləri. Bakı: 2008, s. 245-251.
7. Здоровье сердечно-сосудистой системы - Москва: Гостехиздат, 2003. 384 с.
8. Malach M, Imperato PJ. Acute myocardial infarction and acute coronary syndrome: then and now (1950-2005). Prev Cardiol. 2006; 9(4): 228-34. Review.
9. Whitfield MD, Gillett M, Holmes M, Ogden E. Predicting the impact of population level risk reduction in cardio-vascular disease and stroke on acute hospital admission rates over a 5year period--a pilot study. Public Health. 2006; 120(12): 1140-8.
10. Little MP, Tawn EJ, Tzoulaki I, Wakeford R, Hildebrandt G, Paris F, Tapio S, Elliott P. A systematic review of epidemiological associations between low and moderate doses of ionizing radiation and late cardiovascular effects, and their possible mechanisms. Radiat Res. 2008; 169(1):99-109.
11. Holick MF. Sunlight, UV-radiation, vitamin D and skin cancer: how much sunlight do we need? Adv Exp Med Biol. 2008; 624:1-15.
12. Willich SN, Wegscheider K, Stallmann M, Keil T. Noise burden and the risk of myocardial infarction. Eur Heart J. 2006; 27(3): 276-82.
13. Bley J, Navas-Acien A, Guallar E. Serum selenium levels and all-cause, cancer, and cardiovascular mortality among US adults. Arch Intern Med. 200; 168(4): 404-10.
14. Navas-Acien A, Bley J, Guallar E. Selenium intake and cardiovascular risk: what is new? Curr Opin Lipidol. 2008 Feb;19(1):43-9.
15. Catling LA, Abubakar I, Swift L, Hunter PR, Lake IR. A systematic review of analytical observational studies investigating the association between cardiovascular disease and drinking water hardness. J Water Health. 2008; 6(4): 433-442.

Надійшла до редколегії 11.10.2021

УДК 911.3:30/33 (477.8)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.39-44>

Смочко Наталія Михайлівна,
доктор географічних наук, доцент
Лужанська Тетяна Юріївна,
кандидат географічних наук, доцент

Мукачівський державний університет, м. Мукачеве, Україна,
e-mail: natasmochko@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>
Мукачівський державний університет, м. Мукачеве, Україна,
e-mail: tetyana.luchanska70@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-0709-8293>

МОНОРОЗВИТОК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВУЗЛІВ В СТРУКТУРІ НОВІТНЬОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНУ

Метою даної роботи є дослідження спеціалізованих соціальних вузлів як домінантів соціального простору та результат спрямованості суспільно-географічних процесів до місць соціальної сили, їх «точковим» виразом в новітньому просторі регіону.

Методика. В дослідженні використані загальнонаукові методи, зокрема аналіз, науковий синтез, аналітичний метод, методи порівняння та узагальнення.

Наукова новизна. В статті величезна увага приділена спеціалізованим соціальним вузлам, які є домінантами соціального простору. Окреслено генезис перших соціальних вузлів як релігійних центрів для позначення святих місць в просторі, пошуку «центру світу» на конкретному ієрархічному рівні територіальної системи, упорядкування суспільно-географічних зв'язків та бачення світу стабільнішим. Розтлумачено дефініцію «спеціалізовані соціальні вузли» як моновузли, що формуються конкретним видом соціально-інфраструктурних об'єктів, котрий забезпечує один вид соціалізації чи виконує одну інфраструктурну послугу, забезпечуючи той чи інший вид соціалізації.

Доведено, що соціальний простір можна розглядати на найбільш генералізованому рівні як соціальний монопростір під кутом взяття до уваги процесу соціалізації як генеруючої ознаки. Окреслено спеціалізовані освітні вузли як домінанти в спеціалізованому освітньому соціальному монопросторі, генералізованому на національному рівні, який формується всіма освітніми установами України. Розтлумачено дефініцію «спеціалізовані соціальні освітні вузли чи освітні моновузли» як концентрацію на відносно невеликій території освітніх закладів – об'єктів, які забезпечують процес освіти людини впродовж усього життя, причому доведено, що така концентрація обумовлює суттєве ущільнення освітнього соціального монопростору в місцях розташування об'єктів освіти. Встановлено, що спеціалізовані освітні моновузли у матеріальному вигляді почали трансформуватись у матеріально-віртуальні суспільно-географічні об'єкти з новими характеристиками.

Практичне значення. Результати даного дослідження сприяють глибшому суспільно-географічному розумінню процесів монорозвитку спеціалізованих соціальних вузлів, їх генезису, особливостей їх протікання та дають можливість моделювати перспективний розвиток територіальних суспільних систем, досягати очікуваних результатів внаслідок довготривалої трансформації. Вони можуть бути використані для подальшого дослідження моносистем різного ієрархічного рівня, а також для розробки практичних рекомендацій та програм розвитку окремих монотериторій.

Ключові слова: територіальна система монорозвитку, монотериторія, спеціалізовані соціальні вузли.

УДК 911.3:30/33(477.8)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.39-44>

Смочко Наталья Михайловна,
доктор географических наук, доцент
Лужанская Татьяна Юрьевна,
кандидат географических наук, доцент

Мукачевський державний університет, г. Мукачеве, Україна,
e-mail: natasmochko@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>
Мукачевський державний університет, г. Мукачеве, Україна,
e-mail: tetyana.luchanska70@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-0709-8293>

МОНОРАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ УЗЛОВ В СТРУКТУРЕ НОВЕЙШЕГО ПРОСТРАНСТВА РЕГИОНА

Целью данной работы является исследование специализированных социальных узлов как доминантов социального пространства и результат направленности общественно-географических процессов в места социальной силы, их «точечным» выражением в новейшем пространстве региона.

Методика. В исследовании использованы общенаучные методы, в частности анализ, научный синтез, аналитический метод, методы сравнения и обобщения.

Научная новизна. В статье огромное внимание уделено специализированным социальным узлам, являющимся доминантами социального пространства. Обозначен генезис первых социальных узлов как религиозных центров для обозначения святых мест в пространстве, поиска «центра мира» на конкретном иерархическом уровне территориальной системы, упорядочение общественно-географических связей и видение мира более стабильным. Разъяснена дефиниция «специализированные социальные узлы» как моноузлы, формируемые конкретным видом социально-инфраструктурных объектов, обеспечивающий один

вид социализации или оказывающий одну инфраструктурную услугу, обеспечивая тот или иной вид социализации. Доказано, что социальное пространство можно рассматривать на наиболее генерализованном уровне как социальное монопространство под углом принятия во внимание процесса социализации как генерирующего признака. Обозначены специализированные образовательные узлы как доминанты в специализированном образовательном социальном монопространстве, генерализованном на национальном уровне, который формируется всеми образовательными учреждениями Украины. Разъяснена дефиниция «специализированные социальные образовательные узлы или образовательные моноузлы» как концентрация на относительно небольшой территории образовательных учреждений – объектов, обеспечивающих процесс образования человека на протяжении всей жизни, причем доказано, что такая концентрация обуславливает существенное уплотнение образовательного социального монопространства в местах расположения объектов образования. Установлено, что специализированные образовательные моноузлы в материальном виде начали трансформироваться в материально виртуальные общественно-географические объекты с новыми характеристиками.

Практическое значение. Результаты данного исследования способствуют более глубокому общественно-географическому пониманию процессов моноразвития специализированных социальных узлов, их генезиса, особенностей их протекания и дают возможность моделировать перспективное развитие территориальных общественных систем, достигать ожидаемых результатов вследствие длительной трансформации. Они могут быть использованы для дальнейшего исследования моносистем различного иерархического уровня, а также для разработки практических рекомендаций и программ развития отдельных монотерриторий.

Ключевые слова: территориальная система моноразвития, монотерритория, специализированные социальные узлы.

UDC 911.3:30/33(477.8)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.39-44>

Smochko Nataliia Mykhailivna,

Doktor of Geographical Sciences, Associate Professor

Luzhanska Tetyana Yuriyivna,

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine,

e-mail: natasmochko@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine,

e-mail: tetyana.luchanska70@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-0709-8293>

MONODEVELOPMENT OF SPECIALIZED SOCIAL NODES IN THE STRUCTURE OF THE NEWEST SPACE IN THE REGION

The purpose of this work is to study specialized social nodes as the dominants of social space and the result of the orientation of socio-geographical processes to places of social power, their "point" expression in the newest space of the region.

Methods. The study used general scientific methods, including analysis, scientific synthesis, analytical method, methods of comparison and generalization.

Scientific novelty. The article reveals great attention is paid to specialized social nodes that are dominant in the social space. The genesis of the first social nodes as religious centres for marking holy places in space, the search for the "centre of the world" at a specific hierarchical level of the territorial system, the ordering of socio-geographical relations and vision of the world more stable. The definition of "specialized social nodes" is interpreted as mono-nodes formed by a specific type of social infrastructure, which provides one type of socialization or performs one infrastructure service, providing one or another type of socialization. It has been proved that social space can be considered at the most generalized level as a social monospace at the angle of considering the process of socialization as a generating feature. Specialized educational nodes as dominants in the specialized educational social mono-space, generalized at the national level, which is formed by all educational institutions of Ukraine, are outlined. The definition of "specialized social educational nodes or educational mono-nodes" is seen as a concentration in a relatively small area of educational institutions – objects that provide a process of human lifelong learning, and it has been proved that such a concentration causes significant compaction of educational social mono-space in locations. objects of education. It has established that specialized educational mono-nodes in the material form began to be transformed into material-virtual socio-geographical objects with new characteristics.

Practical meaning. The results of this study contribute to a deeper socio-geographical understanding of the processes of monodevelopment of specialized social nodes, their genesis, features of their course and provide an opportunity to model the long-term development of territorial social systems, to achieve expected results due to long-term transformation. They can be used for further study of monosystems of different hierarchical levels, as well as for the development of practical recommendations and programs for the development of individual monoterritories.

Key words: methodological territorial system of monodevelopment, monoterritory, specialized social nodes.

Постановка проблеми. Спеціалізовані соціальні вузли є надзвичайно важливими конкретними об'єктами дослідження в рамках суспільної географії. Вони активно впливають на сучасне життя практично всіх верств населення, а тому останнім часом викликають до себе посилений інтерес географів. Вважаємо, що саме спеціалізовані соціальні вузли є домінантами соціального простору. Зазначимо, що соціальний простір активно вивчався і вивчається українськими вченими, як М. Гродзинський, К. Мезенцев, Л. Немець, Я. Олійник, А. Степаненко, Л. Топчієв, О. Шаблій, Л. Шевчук та ін. Незважаючи на низку ґрунтовних досліджень, де розкриваються характеристики і особливості соціального простору, його природа, особливості трансформації та вимірність залишаються на сьогоднішній день недостатньо вивченими. Не випадково вчені наголошують, що цей простір є нелінійним і багатовимірним, та підкреслюють, що вживання поняття простору у такому аспекті взагалі не є строгим і ґрунтується на його інтуїтивно зрозумілій об'єднувальній здатності [6, с. 56].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час соціальні вузли вивчаються не тільки в рамках суспільної географії, але і в рамках таких галузей знань, як економіка, районне планування і містобудівництво, соціологія та ін. Вчені інших галузей знань також приділяють цьому питанню величезну увагу. Так, економісти В. Паславська, Л. Квасній підкреслюють, що вітчизняна економічна наука виокремлює різноманітні підходи до просторового розвитку та його ролі у трансформації економіки регіону як просторової системи економічного розвитку. При цьому, вони наголошують, що основна проблема просторового розвитку для більшості регіонів як просторових систем економічного розвитку є дотримання балансу між соціально-економічним розвитком різних їх частин [3]. Бавико О., аналізуючи стратегії розвитку регіонального економічного простору, вважає, що важливим є узгодження інтересів різних соціально-економічних груп у процесі формування такої стратегії, і вказує на необхідність формування розгалуженої просторової мережі на першому етапі впровадження такої стратегії [1].

На нашу думку, формування соціальних вузлів є результатом спрямованості суспільно-географічних процесів до місць соціальної сили, їх «точковим» виразом. Як зазначає М. Пістун, «суспільно-географічні процеси відображають обумовлену людською діяльністю послідовну зміну станів і стадій обміну речовин, енергії та інформації між природними та суспільними компонентами геосфери» [4, с. 62-63].

При проведенні дослідження соціальних вузлів Карпатського регіону було застосовано загальнонаукові методи дослідження: аналіз та синтез, порівняння, дедукція, так і конкретно-наукові: порівняльно-географічний, класифікація і типологія тощо.

Метою дослідження є аналіз впливу географічного положення та природно-ресурсного потенціалу на формування видів суспільно-географічних моносистем Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу. Сучасні уявлення про спеціалізовані соціальні вузли в структурі новітнього простору регіону та розуміння того, що представляє собою їх монорозвиток, неможливо сформувати без суспільно-географічного екскурсу в історію еволюції поглядів етносів на простір і час.

Перші спеціалізовані соціальні вузли як духовно-матеріальні об'єкти з'явилися з обладнанням священних місць в просторі, а опісля в результаті будівництва в таких місцях культових споруд. Кожний етнос, прагнучи жити в реальному упорядкованому просторі та «не дати нескінченній відносності паралізувати себе», намагався освятити простір, де священне по-різному проявляється в часі. Як зазначає Л.Т.Шевчук «вже саме розташування етносу на знайдений, визначений за допомогою знаків території передбачає її освячення. Вона підкреслює, що, «яким би не були розміри простору (країна, місто чи село, дім), людина прагне існувати в організованому Світі, Космосі. Організований Світ можливий лише за наявності Центру. Саме символізм Центру пояснює розташування святих місць, храмів, столиць» [8, с.45].

Отже, перші соціальні вузли виникли як релігійні центри з метою позначити святі місця в просторі, знайти «центр світу» на конкретному ієрархічному рівні територіальної системи, упорядкувати суспільно-географічні зв'язки та зробити світ стабільним. Цю стабільність мало забезпечити функціонування релігійних центрів у Священному часі. Як зазначає Л.Т. Шевчук, Священний час це час життя і діяння Богів, який в процесі здійснення культових дійств постійно повторюється. Вона наголошує, що цей час «уклинюється в сучасність, час як вічне сьогодні, у конкретній системі геопросторових координат, час, що постійно повертається і повторюється. Це, по-суті, є відтворенням Священного простору у початковому вигляді з притаманними йому особливостями, процесами, подіями, дійовими особами, діями. Періодичне включення Священного часу із Священним простором в Історичний час і дає змогу пізнати відчуття Вічності,

без якої неможлива реальність [8, с.45]. Безумовно, з позиції сьогодення ми можемо вважати такі релігійні центри моновузлами, оскільки всі процеси монорозвитку зводилися в таких вузлах до генералізованого процесу – розвитку духовності. Ще раз наголосимо на тому, що ці вузли виокремлені в результаті зробленого нами акценту на одній з найважливіших функцій життєдіяльності населення – духовності, яка викристалізувалася в результаті прагматичного бажання людей жити в упорядкованому світі, який неможливо створити без центра, розташованого в місці соціальної сили.

Вважаємо, що найдавніші соціальні вузли у вигляді сакральних центрів, окремі з яких збереглися до наших днів, представляли собою, по суті, соціо-природні системи. Але, коли просторові моделі, навіть якщо їх ядром було підприємство однієї галузі (промисловості, сільського господарства), розроблялися, як правило, як поліпроцесні, а опісля розглядалися як моногалузові (тобто монопроцес їх розвитку виокремлювався завдяки галузевому підходу), то сакральні вузли залишалися моновузлами, де провідне місце належало процесам монорозвитку завдяки підпорядкованості усього життєвого укладу одній важливій функції – забезпечення духовного розвитку.

Проте, з плином часу ситуація почала кардинально змінюватися. В сакральних вузлах почали нагромаджуватися знання, інформація в друкованому і рукописному вигляді, матеріальні та фінансові цінності. Такі сакральні вузли почали виконувати просвітницькі функції. А сакральні вузли глобального масштабу (наприклад, Ватикан) почали виступати на міжнародній арені потужними геополітичними гравцями. Незважаючи на це, перед спільнотою на різних ієрархічних рівнях сакральні вузли виступають як моноцентри з генеральною функцією – релігійною чи сакральною. Приховування інших функцій було свідомим і робилося для того, щоб підсилити основну функцію – сакральну.

Подальший розвиток сакральних соціальних вузлів супроводжувався дедалі більшим їх структуруванням і полірозвиток вже неможливо було приховувати. Відбувалося або виокремлення інших функцій, наприклад освітніх і утворення самостійних потужних центрів освіти, або структурування сакральних вузлів в складні багатофункціональні центри. Якщо такі багатофункціональні центри об'єднували обслуговуючі населення об'єкти, то вони перетворювалися в центри соціальної інфраструктури, або соціальні інфраструктурні вузли. Якщо взяти до уваги те, що головне завдання соціальних інфраструктурних вузлів – це забезпечення реалізації процесу соціалізації, то згенерувавши всі інфраструктурні послуги до соціалізації ми навіть при їх різноманітті можемо говорити про соціомоновузол з притаманним йому соціалізаційним процесом монорозвитку. Відповідно, можемо зробити висновок, що соціальні вузли – це концентрація в просторі об'єктів, які забезпечують процес соціалізації людини. Беручи зазначену тезу до уваги, можемо вважати будь-які соціальні вузли – моновузлами. Спеціалізовані соціальні вузли – це моновузли, що формуються конкретним видом соціально-інфраструктурних об'єктів, що сприяють соціалізації або ж надають інфраструктурну послугу задля забезпечення її певного виду.

На основі сказаного робимо такий важливий висновок: соціальний простір можемо розглядати на найбільш генералізованому рівні як соціальний монопростір під кутом взяття до уваги процесу соціалізації, яка виступає генеруючою ознакою. Але генералізований соціальний простір формується спеціалізованими соціальними просторами, в яких генеруючими ознаками братимуться до уваги спеціалізовані функції (освіта – спеціалізований монопростір освіти, культура – спеціалізований монопростір культури і т.д.).

Спеціалізовані освітні вузли є домінантами в спеціалізованому освітньому соціальному монопросторі, генералізованому на національному рівні, який формується всіма освітніми установами України (табл. 1.).

Якщо проаналізувати динаміку загальної кількості здобувачів освіти за період 2010-2019 рр., то очевидно, що загальна кількість здобувачів освіти суттєво зменшилася у 2018/2019 н.р. порівняно з 2010/2011 н.р. Частково це сталося, через неврахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, починаючи з 2014/2015 н.р., а частково – через демографічні проблеми. Як би там не було, але наведена в таблиці 1 динаміка загальної кількості здобувачів освіти за період 2010-2019 рр. засвідчує про те, що спеціалізований освітній соціальний монопростір України став менш щільним, а зв'язки між спеціалізованими освітніми соціальними моновузлами дещо послабилися.

Зазначимо, що спеціалізовані соціальні освітні вузли чи освітні моновузли – це концентрація на відносно невеликій території освітніх закладів – об'єктів, які забезпечують процес освіти

людини впродовж усього життя. Така концентрація обумовлює суттєве ущільнення освітнього соціального монопростору в місцях розташування об'єктів освіти. Спеціалізовані соціальні освітні моновузли є ієрархічними домінантами освітнього соціального монопростору. Їх ієрархічність обумовлена кількістю здобувачів освіти, кількістю закладів освіти в розрізі рівнів освіти за МСКО. Найбільшими в Карпатському регіоні освітні вузли є в обласних центрах. Найважливішою ланкою в спеціалізованих соціальних освітніх вузлах чи освітніх моновузлах є ланка «вища освіта» (табл. 2.).

Таблиця 1.

Розподіл кількості учнів, слухачів та студентів закладів освіти України за Міжнародною стандартною класифікацією освіти МСКО 2011

Рівні освіти за МСКО	2010/ 2011 ¹	2011/ 2012 ¹	2012/ 2013 ¹	2013/ 2014 ¹	2014/ 2015 ²	2015/ 2016 ²	2016/ 2017 ²	2017/ 2018 ²	2018/ 2019 ²
Дошкільна освіта	1272745	1354394	1428390	1470817	1294891	1291207	1300129	1303787	1278237
Початкова освіта	1563396	1584382	1638497	1685030	1536578	1599250	1644263	1676550	1724664
Перший етап середньої освіти	2100395	1988313	1926819	1909631	1714321	1708172	1743530	1796094	1845424
Другий етап середньої освіти	828394	912 231	876 906	801834	655977	617692	591448	580754	599124
Після середня не вища освіта	175587	152461	151934	148126	122427	117922	106831	92289	83414
Короткий цикл вищої освіти	566194	567372	571228	567013	452292	427471	408732	398721	383710
Бакалаврат або його еквівалент	1433590	1270327	1153791	1072194	890277	855683	800450	774076	746330
Магістратура або її еквівалент	491504	473858	445122	413471	346657	322116	377572	365768	392210
Докторантура або її еквівалент	36214	35823	35454	33313	30031	30308	27755	26432	23974
Загальна кількість здобувачів освіти	8468019	8339161	8228141	8101429	7043451	6969821	7000710	7014471	7077087

* складено авторкою за даними Державної служби статистики України [2].

¹ включаючи учнів, слухачів та студентів закладів освіти Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

² без урахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Таблиця 2.

Кількість студентів у ЗВО на початок 2019/20 навчального року за формами навчання та регіонами, осіб*

Територія	Коледжі, технікуми, училища				Університети, академії, інститути			
	усього	у тому числі за формами навчання			усього	у тому числі за формами навчання		
		денною	вечірньою	заочною		денною	вечірньою	заочною
Україна	173585	155986	689	16 910	1266121	889063	224	374834
Карпатський регіон	25 996	24121	273	1602	173191	130894	298	41999
Закарпатська область	2725	2471	-	254	18864	13348	-	5516
Івано-Франківська область	5913	5809	-	104	29410	21171	-	8239
Львівська область	10 616	9552	273	791	105084	81158	298	23628
Чернівецька область	6742	6289	-	453	19833	15217	-	4616
Частка Карпатського регіону від України загалом, %	15,0	15,5	39,6	9,5	13,7	14,7	13,4	11,2

* складено авторкою за даними Державної служби статистики України [2]

У всіх обласних центрах Карпатського регіону (Львові, Ужгороді, Чернівцях, Івано-Франківську) є класичні університети, які здавна стали ядрами освітніх спеціалізованих вузлів і є провідними в Україні. Це підтверджується тим, що у 2020 році два класичні університети Карпатського регіону із 183 закладів освіти з України – Львівський національний університет імені Івана Франка і Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича увійшли у першу п'ятірку українського рейтингу впливовості університетів світу Influential schools, частиною якого є окремий рейтинг впливовості ЗВО України. Інформацію про це можна знайти на сайті AcademicInfluence, де дається коротке роз'яснення стосовно розробки рейтингу: рейтинг складається групою науковців і фахівців з аналізу даних, які вже понад 5 років оприлюднюють результати своєї роботи на сайті. В основі алгоритму, за яким формується рейтинг – положення, що гідні уваги люди пов'язуються з конкретними закладами вищої освіти, кафедрами та навчальними дисциплінами. Тобто, розробники рейтингу взяли до уваги, що будь-який ЗВО впливовий не самий по собі, а завдяки людям, які в ньому навчалися або працювали [7].

Соціальні спеціалізовані освітні вузли Карпатського регіону з ядрами – класичними університетами, створюють специфічний соціальний освітній простір, який завдяки подальшому зміцненню освітньої функції за рахунок процесу монорозвитку активно і надзвичайно інтенсивно розвивається в наш час. Адже, саме зараз спеціалізовані соціальні вузли як спеціалізовані освітні моновузли з генералізованою функцією – соціалізацією вступили в нову фазу розвитку в зв'язку з інтенсивним впровадженням ІТ технологій. Якщо ми братимемо до уваги культурний соціальний простір і університети як культурні спеціалізовані соціальні моновузли, то в результаті маємо оцінювати розвиток соціального як культурного поступу суспільства. Вважаємо, що взаємоузгоджений розвиток соціальних просторів і відповідних їм спеціалізованих соціальних вузлів спричинить синергетичний ефект у активізації процесів соціалізації як окремих осіб, так і суспільства загалом. Цей синергетичний ефект може суттєво зрости, якщо при аналізі та подальшому прогнозуванні цього розвитку врахувати виникнення, формування і розвиток соціальних мереж, адже вони з кожним днем інтенсивніше впливають на розвиток соціальних просторів та відповідних їм спеціалізованих соціальних вузлів.

Загальні висновки. У ході дослідження встановлено, що спеціалізовані соціальні вузли є домінантами соціального простору, а їх формування є результатом спрямованості суспільно-географічних процесів до місць соціальної сили, їх «точковим» виразом. Взявши до уваги те, що головне завдання соціальних інфраструктурних вузлів – це забезпечення реалізації процесу соціалізації і згенерувавши всі інфраструктурні послуги до соціалізації, констатуємо, що будь-який соціальний вузол є соціомоновузлом з притаманним йому соціалізаційним процесом монорозвитку, наголошуючи при цьому, що соціальні вузли – це концентрація в просторі об'єктів, які забезпечують процес соціалізації людини. Соціальний простір можна розглядати на найбільш генералізованому рівні як соціальний монопростір під кутом взяття до уваги процесу соціалізації як генеруючої ознаки. В результаті наукових пошуків встановлено, що спеціалізовані освітні моновузли, які виникли і розвинулись як домінанти спеціалізованого освітнього монопростору у матеріальному вигляді почали трансформуватись у матеріально-віртуальні суспільно-географічні об'єкти з новими характеристиками: інтенсифікацією прояву матеріально-віртуального характеру спеціалізованих освітніх моновузлів; появою в них точок взаємодії з інформаційно-технологічно-віртуальними вузлами – домінантами інформаційно-технологічного простору; трансформацією процесу передачі знань та їх засвоєння, тобто трансформацією самого освітнього процесу. Окреслені характеристики забезпечують процес освіти людини впродовж усього життя, причому вважаємо, що така концентрація обумовлює суттєве ущільнення освітнього соціального монопростору в місцях розташування об'єктів освіти.

Список використаних джерел

1. Бавико О.Є. Формування стратегії постіндустріального розвитку регіонального економічного простору. *Ефективна економіка*. 2012. №7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1255>.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Паславська В.В. Принципи формування та функціонування просторових систем регіонального розвитку / В.В. Паславська, Л.Г. Квасній // *Наукова думка сучасності і майбутнього: матеріали XV Всеукраїнської практ.-пізнав. інтернет-конференції, 27 листопада – 07 грудня 2017 р.* URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiya/45-p-yatnadsyata-vseukrajinskapraktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/290-printsipl-formuvannya-tafunktsionuvannya-prostorovikh-sistem-regionalnogo-rozvitku>
4. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії / М.Д. Пістун. Київ: Вища школа, 1996. 231 с.
5. Смочко Н.М. Монорозвиток територій у сучасному геопросторі: теорія та методологія / Н.М. Смочко. Львів: Видавництво ННБК «АТБ», 2019. с. 253-257
6. Соціальна географія: підручник / за ред. Л. Немець, К. Мезенцева. Київ: Вид-во «Фенікс», 2019. 304 с.
7. TOP 10 найвпливовіших університетів України. URL: http://osvita.ua/vnz/rating/77205/?fbclid=IwAR0uASW9pkEb-p2l7z5mu3B6AH_VGXROR8OaSnYfafaUpKbjx9Ui2mzhpoY
8. Шевчук Л.Т. Соціальна географія: навчальний посібник / Л.Т. Шевчук. Київ: Знання, 2007. 350 с.

References

1. Bavy`ko O. Ye. Formuvannya strategiyi postindustrial`nogo rozvy`tku regional`nogo ekonomichnogo prostoru. *Efektyn`vna ekonomika*. 2012. #7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1255>.
2. Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Paslavs`ka V. V. Pry`ncy`py` formuvannya ta funkcionuvannya prostorovy`x sy`stem regional`nogo rozvy`tku / V. V. Paslavs`ka, L. G. Kvasnij // *Naukova dumka suchasnosti i majbutn`ogo: materialy` XV Vseukrayins`koyi prakt.-piznav. internet-konferencyi, 27 ly`stopada – 07 grudnya 2017 r.* URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiya/45-p-yatnadsyata-vseukrajinskapraktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/290-printsipl-formuvannya-tafunktsionuvannya-prostorovikh-sistem-regionalnogo-rozvitku>
4. Pistun M. D. Osnovy` teoriyi suspil`noyi geografii / M.D. Pistun. Ky`yiv: Vy`shha shkola, 1996. 231 s.
5. Smochko N.M. Monorozvy`tok tery`torij u suchasnomu geoprostori: teoriya ta metodologiya / N.M. Smochko. L`viv: Vy`davny`ctvo NNVK «ATB», 2019. s. 253-257
6. Social`na geografiya: pidruchny`k / za red. L. Nyemecz`, K. Mezenceva. Ky`yiv: Vy`d-vo «Feniks», 2019. 304 s.
7. TOP 10 najvplyvovishy`x universy`tetiv Ukrainy. URL: http://osvita.ua/vnz/rating/77205/?fbclid=IwAR0uASW9pkEb-p2l7z5mu3B6AH_VGXROR8OaSnYfafaUpKbjx9Ui2mzhpoY
8. Shevchuk L. T. Social`na geografiya: navchal`ny`j posibny`k / L.T. Shevchuk. Ky`yiv: Znannya, 2007. 350 s.

Islamova Shabnam Ziyaddin

Baku State University, Baku, Azerbaijan Republic, e-mail: rus_rahimli@yahoo.com

EXPERIENCES AND RESULTS OF THE WORLD COUNTRIES IN USING SOLAR ENERGY

Aim: To investigate the experiences and results of the world countries in using solar energy and to make a comparative analysis.

Results: The demand for energy in the world is increasing day by day. Between 1990 and 2012, world primary energy demand increased by approximately 53 percent and reached 13,361 million tons of oil equivalent (MTEP). In 2012, approximately 82 percent of primary energy demand was met by fossil fuels. In this article, the history and methodology of utilizing solar energy has been researched. The increasing need for energy in the world day by day causes the gradual depletion of fossil fuel resource reserves, which are limited in the world. In addition, with the increase in the use of fossil fuels after the industrial revolution, the concentration of greenhouse gases (greenhouse gases), especially carbon dioxide (CO₂), in the atmosphere increased significantly and a global warming began to be experienced. The recent energy crises and the reality of global warming have led countries to seek constantly renewed and environmentally friendly energy sources instead of fossil fuels, which are traditional energy sources, which have a common use, risk of depletion, share in greenhouse gas emissions. These resources, which are called as renewable energy resources, attract great attention today. Among the renewable energy sources, solar energy is both environmentally friendly as it does not emit CO₂, and is a large enough energy source to potentially meet the energy demand of the whole world.

Solar energy reaches the earth in a sufficient amount to meet all the electrical energy needs of the world. However, considering a fixed location on the earth, the amount of solar and wind energy at that location is variable due to the nature of these energy sources or due to atmospheric events.

Scientific novelty: In this work compares the history, methods and innovations of the use of solar energy in Azerbaijan and other countries of the world.

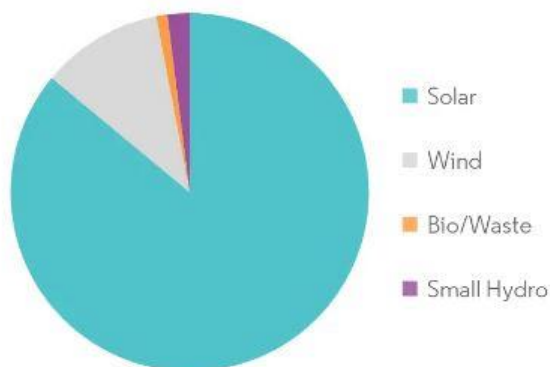
Keywords: PV system, photovoltaic, climate change, global warming, energy, CO₂.

Problem formulation: Increasing energy demand and depleting fossil fuels have increased the interest in renewable energy systems. Photovoltaic (PV) and wind systems are at the forefront of these systems. Although solar energy was used to heat up or meet the need for hot water at first, it is also used to generate electricity today with the developing technology and decreasing unit costs. Electricity generation is possible with both concentrated solar energy (CSP) and photovoltaic (PV) based technology [11].

In parallel with the economic growth, increasing population, industrialization and improvement of living conditions of Azerbaijan, the need for energy is increasing rapidly. The Azerbaijani government plans to decrease the heavy reliance of oil in power generation and increase the share of the nation's electricity from solar. This is expected to drive the demand for solar energy, and in turn, for renewable in the country [13].

According to the IRENA, Azerbaijan has an estimated solar energy potential of 23,040 MW, which is expected to be the highest in comparison to other renewable power segments [5]. As of 2019, the country had 36.30 MW of solar PV installed capacity, with a total target of 50 MW by the end of 2020 [9].

Azerbaijan Renewable Energy Potential Share (%), by Source, 2019

The search for alternative sources to fossil fuels, which meet a large part of the world's energy demand, advanced in terms of production technologies, high efficiency and low cost, emerged for the first time after the Oil Crisis in 1973. The unexpected increase in oil prices has brought the issue of security of supply in energy to the agenda [8]. In addition, greenhouse gas emissions caused by fossil fuels during energy production have led countries to turn to environmentally compatible renewable energy sources. Solar energy, which has a potential above the world's energy needs, has an important place among renewable energy sources.

The advantages it has when compared to traditional energy sources have led countries to develop and expand the use of solar energy in electricity generation. The most important reason behind the widespread use of solar energy for electricity generation is that countries support PV and CSP system technologies with their legal regulations and policy tools [7]. Many countries have set themselves the goal of generating electricity from solar energy and have put in place support tools to achieve these goals.

Depending on the incentive mechanisms applied, SPPs have become widespread in many countries, especially in Germany, China, Italy, Spain, Japan and the USA.

Since 1992, the PV system installed power has grown at an annual average rate of 62 percent, reaching 177 GW at the end of 2014, and solar energy has a capacity to meet almost 1 percent of the world's electricity. In the said period, a few countries that discovered that PV is a promising renewable energy technology started to support investments by implementing various financial support policies such as feed-in tariff (FIT).

The growth in world PV capacity was mainly in Japan until 2004, and some European countries (such as Spain, Italy) have started to have a say in the PV market, especially Germany, since that year.

With the support given to PV technologies, PV technology has developed at the global level and economies of scale have emerged. In addition to these developments, PV system costs have been greatly reduced as China has greatly increased the production of cells and modules.

Between 2008 and 2010, approximately 80 percent of the total PV installed power was located in the European region [12]. However, as a result of the reduction in the support for solar energy investments in Europe and the policy changes made by some countries, a slowdown was observed in the annual PV installed power increases. Thus, the share of the said region in the total installed power decreased to approximately 59 percent at the end of 2013.

Analyzes and discussions. In some countries in the Asia-Pacific region and North America with high solar radiation value, PV system production costs have decreased to a level that can compete with conventional power plants. In addition to decreasing costs, the continuation of incentives enabled the share of countries in the Asia-Pacific region in total PV installed power to increase to 30 percent in 2013.

The PV system industry has been developing simultaneously with the rapidly increasing demand, especially since the mid-2000s. While module production was mostly carried out in the USA ten years ago, in the following years, most of the production shifted to Japan, Europe and less developed Asian countries.

At the end of 2014, 87 percent of global module production was carried out in Asia, 8 percent in Europe and 2 percent in the USA. In the same year, among Asian countries, China supplied 67 percent of the total modules produced in the world, and Japan 5%. Due to the low capital, land and labor costs in the country and the incentive system implemented, China has become the leader in PV module and cell production. Although solar energy meets a very small share of the global electricity demand, it is estimated that the role of solar energy in the carbon-free energy system will increase in the coming years with technological developments and cost reductions.

PV technology is dominant among solar power generation systems due to its rapid growth and decreasing costs. Although CSP technology has shown less development to date, its share in electricity generation is expected to increase in the future.

Table.

2020 report World Photovoltaic Installed Power Country Ranking

N	Countries	Installed Power (MW)
1	China	254.355
2	USA	75.572
3	Japan	67.000
4	Germany	53.783
5	India	39.211
6	Italy	21.600
7	Australia	17.627
8	Vietnam	16.504

9	South Korea	14.575
10	Spain	14.089
11	UK	13.563
12	France	11.733
13	Netherland	10.213
14	Brazil	7.881

In the evaluation made for the electricity generation market from solar energy, Germany, Italy, China, Japan and the USA in electricity generation from PV systems; it is understood that the USA and Spain are the leading countries in electricity generation from CSP systems. The policies and supports implemented in these countries are discussed below.

Germany

With the excessively rising energy prices, the idea of not being dependent only on classical energy sources led Germany to encourage electricity production from renewable energy sources in the 1980s. As a result of its support policies, Germany has been in the first place in the global PV market in terms of cumulative installed capacity since 2009. The PV installed power, which was 89.4 MW in 2000, reached 38.2 GW in 2014 and met 6 percent of the total electricity consumption [10]. It is thought that the efforts to achieve the medium and long-term production targets set for renewable energy sources with the successful FIT policy initiated in 2000 also play an important role in this development .

Germany started the solar roofs program in the late 1980s to create a market for renewable energy technologies. Within the scope of the program, 70 percent of the investment cost of PV systems was covered by the government. Within the scope of the said program, until 1993, 2,250 roofs were covered with solar panels with a total installed power of 5.3 MW [4].

Looking at the policy documents regarding renewable energy resources and the historical development of practices, the Law on Feeding Electricity into the Grid, enacted in 1990, stands out as a milestone. With the said Law, electricity produced from renewable energy sources was tariffed at a rate of 90 percent of the retail price. The law promoted wind and other renewable energy installations. Due to the determination of a single tariff for all renewable energy technologies in the Law and the high cost of PV system production, the Law in question could not provide sufficient incentives for solar energy systems. Despite this, Germany ranked second after Japan in the global market with a cumulative PV installed capacity of 89 MW at the end of 2000.

The FIT system is the most preferred incentive policy that enables the increase in electricity production from renewable energy sources in Germany. The tariff rate determined in the applied FIT policy; Although it varies depending on the type of PV facility (mounting the system on the ground or on the roof), its installed power, and the date of commissioning, the purchase guarantee determined for all applications is valid for the 20-year operating period after the power plant is commissioned.

In Germany, apart from FIT, a double-sided metering system policy is implemented in order to ensure that citizens meet their consumption with the electricity they produce. All of the electricity produced from PV systems before 2012 and supplied to the grid was evaluated within the scope of FIT. However, in the amendment made in the Law in 2012, in order to reduce the amount of electricity supplied by the system operators to the grid, it was regulated that up to 90 percent of the electricity produced in systems with an installed power of up to 1 MW could be purchased within the scope of FIT, and the remaining part could be sold from the spot market or the wholesale market.

China

China, which turns to renewable energy sources to ensure energy supply security, is one of the countries that supports electricity production from solar energy the most. Thanks to its policies and support mechanism, China has become the world's largest producer of solar cells and modules, and also ranked first in the global market with its 28.1 GW of PV installed power capacity in 2014. It is predicted that China's role in the development of the global PV market will increase in the coming years.

The continuous increase in energy demand in China between 1980 and 1995 caused the government to give more importance to renewable energy sources. Thus, the Outline for New Energy and Renewable Energy Development was announced and the focus was on energy efficient buildings, PV power generation facilities and solar heating systems [10]. On the demand side, the government sought a solution to the need in regions without electricity and as a result decided to put PV systems into operation.

In the late 1990s and early 2000s, the growth of the Chinese PV market started with the implementation of the Brightness Electrification Program and the Township Electrification Program, which the government implemented to provide access to electricity for citizens living in remote areas.

Firstly, PV systems with an average capacity of 100 W were installed in each household in order to meet the electricity demand of 23 million people, and then large-scale (20 MW) PV systems were installed in distant cities without electricity. Thus, the electricity needs of millions of citizens living in rural areas were met. The development of the PV industry has been encouraged by evaluating the experience gained in pilot-scale PV system applications in large-scale off-grid PV system installations.

In 2009 and 2010, the government initiated a two-stage public bidding process for solar projects. As a result of the tenders, PV system electricity prices were determined at lower levels than expected by the PV industry in the country, which adversely affected the investment decisions of PV equipment suppliers and energy companies. Afterwards, PV manufacturers pressured the government to provide higher levels of incentives, so in 2011 the national FIT policy was announced for the first time by the National Development and Reform Commission. In the first application, a single FIT ratio was determined for all solar energy systems. In the FIT policy, which was renewed in 2013, the states are divided into three groups and the tariff changes according to the average annual radiation value of the region and the cost of installation.

China is one of the most important countries contributing to the development of the PV market in the world, with the programs it prepared in 2000 to meet the electricity needs of its citizens living in rural areas, and then with subsidies and FIT incentives for SPPs in line with the targets set in its national programs.

USA

As a result of the energy crisis that emerged in 1973, the significant increase in the prices of fossil fuels caused the USA, like other countries in the world, to develop policies to increase the use of domestic and renewable energy resources. In 1978, the National Energy Services Regulatory Policies Act (PURPA), the first legal regulation to promote renewable energy sources, was approved. With the said Law, the FIT policy began to be implemented for the first time in the country.

71 percent of the additional large-scale PV system installed capacity in the USA in 2013 is located in California. The policy of double-sided metering systems was first implemented in Massachusetts in 1982 [10].

As a result of the policy, distributed PV system installations have increased by more than 50 percent annually on average. In 2013, 95 percent of the distributed PV system installations in the USA were evaluated within the scope of the double-sided meter policy, and the rest are installations that are realized only to meet their own consumption.

Japan

The oil crisis of 1974 affected the oil-exporting countries in a big way, and the burden of rising energy prices on the budget increased. This has led to the inclusion of renewable energy sources in Japan's energy production policy, which has very little oil and natural gas reserves.

In the same year, with the Sun Shine Program launched by the International Ministry of Commerce and Industry, the government for the first time switched to an alternative source of petroleum. In this context, Ar-Ge activities in the field of renewable energy have been supported through public, industrial and academic cooperation, and implementation projects have also been implemented [3]. The program has made a significant contribution to the development of the PV industry in the country. As a result of the program, electricity was first generated from PV systems in 1992.

The renewable energy quota application was included in the government's renewable energy policies in 2003 and it was aimed to meet 1.35 percent of electricity production from renewable energy sources until 2010 with this policy [10]. However, the incentive policies implemented afterwards were not enough to increase solar energy investments.

After the Fukushima disaster in 2011, energy policies in Japan were restructured and in order to reduce the dependence on nuclear energy in electricity supply, policies for other energy sources began to be emphasized, so the PV market in the country started to rise again. It is predicted that the Japanese PV market will continue to grow rapidly in the coming years.

In this direction, according to the PV road map study conducted by the Japan Photovoltaic Energy Association, it is predicted that the installed PV power in the country will increase to 49 GW by 2020 and to 102 GW by 2030.

Conclusion: The sudden increase in energy prices after the oil crisis in the world in the 1970s caused countries to turn to renewable energy sources. Thus, many support policies have started to be implemented in the world to increase the use of renewable energy sources.

Among the incentive mechanisms that enable the development of renewable energy sources, the most effective one to date (providing 66 percent of the increase in renewable energy installations in

the world) is the FIT policy [1]. In the implementation of the FIT policy, countries generally differentiated the tariff rate according to the PV system capacity. After the FIT policy, the policy instruments that contribute the most to the development of the renewable energy market are capital subsidies and tax incentives. In the mid-1980s, Ar-Ge studies on solar energy technologies were initiated, pilot-scale applications were carried out at the same time, and grid-connected SPPs were built [6]. In the following years, roof-type PV system installations were encouraged by the states, and in this way, the PV manufacturing industry began to mature. From the beginning of the 1990s until 2004, Japan ranked first in the size of PV installed power, while after 2004 Germany started to rise rapidly [4]. Apart from Germany and Japan, China, USA, Italy and Spain are other leading countries in the global PV market. After 2012, the incentives given to PV systems in Europe were greatly reduced and retrospective policy changes were made due to the financial crises in some countries (such as Italy and Spain), which created an environment of uncertainty in the European PV market, and as a result, the rate of PV system capacity increase slowed down. These developments have heralded that Asian countries will become leaders in the market in the coming years [2]. The rapid decrease in solar energy technology costs in recent years has affected public authorities both positively and negatively. On the one hand, electricity production from solar energy has increased in line with the targets set by the countries. On the other hand, it has been difficult for public institutions to determine the appropriate and sufficient amount of support that will prevent investors from making undesirable profits while continuing to encourage solar energy investments.

In recent years, energy supply security has become the first priority issue in developed and developing countries such as Azerbaijan, which are net importers in the supply of total energy resources. One of the most important reasons for this is that the fluctuations in energy prices negatively affect the national economies of the countries. Energy prices in the global market are determined under conditions of imperfect competition.

References

1. BAZILIAN, M., I. ONYEJI, M. LIEBREICH, I. MACGILL, J. CHASE, J. SHAH, D. GIELEN, D. ARENT, D. LANDFEAR, S. ZHENGRONG, Reconsidering the Economics of Photovoltaic Power, *Renewable Energy*, Volume 53, May 2013, pp. 329–338.
2. DRURY, E., P. DENHOLM, R. MARGOLIS, “The Impact of Different Economic Performance Metrics on the Perceived Value of Solar Photovoltaics”, Technical Report NREL/TP-6A20-52197, October 2011.
3. ECOSYSTEM MARKET PLACE, A Forest Trend Initiative, “State Of The Voluntary Carbon Markets Report 2015”, June 2015.
4. FRAUNHOFER ISE (Institute For Solar Energy Systems), Recent Facts About Photovoltaics In Germany, May 19, 2015, Germany
5. IRENA (International Renewable Energy Agency), Renewable Power Generation Costs in 2014, Abu Dhabi, 2015a.
6. LUQUE, A., S. HEGEDUS, Handbook of Photovoltaic Science and Engineering, Second Edition, Institute of Energy Conversion, University of Delaware, USA, 2011.
7. UMMADISINGU, A., M. S. SONI, Concentrating solar power – Technology, potential and policy in India, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 15, December 2011, pp. 511-515.
8. WENHAM, S. R., M. A. GREEN, M. E. WATT, R. CORKISH, *Applied Photovoltaics*, Earthscan, UK and USA, 2007.
9. URL: <https://minenergy.gov.az/az/alternativ-ve-berpa-olunan-enerji/azerbaycanda-berpa-olunan-enerji-menbelerinden-istifade>
10. URL: <https://www.irena.org/>
11. URL: https://unece.org/DAM/env/eia/meetings/2015/December_9_Baku_SEA_for_the_National_Strategy/SEA_AZ_Draft_Report_2015.pdf
12. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/810217>
13. URL: <https://azescience.org/azerbaycanda-gunes-enerjisinden-istifade/>

Надійшла до редколегії 15.10.2021

Батиченко Світлана Павлівна,
кандидат географічних наук, мнс,
Мельник Людмила Вікторівна,
кандидат географічних наук, снс

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ,
Україна, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net, тема №19БФ-042-01М
Військовий інститут, Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: Lysil@ukr.net

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Мета. Аналіз динаміки демографічних показників в регіонах України.

Методика. В основу дослідження покладено загальнонаукові методи, а саме, аналізу та синтезу, описовий, аналітичний. А також суспільно-географічний – порівняльно-географічного.

Результати. Проаналізовано динаміку та регіональні особливості показників народжуваності, смертності, природного приросту/скорочення населення, очікуваної тривалості життя населення при народженні, міграційного приросту/скорочення населення за період 2001-2020 роки в Україні. Розкрито основні причини смертності населення у 2020 році. Проаналізовано динаміку показників, які характеризують шлюбно-сімейні відносини в Україні, а саме, коефіцієнти шлюбності, розлучуваності, середній вік реєстрації шлюбу як для чоловіків, так і для жінок, середній вік матері при народженні дитини, частку позашлюбно народжених дітей. Нова модель сім'ї і шлюбно-сімейних відносин, що формується в Україні, характеризується високим рівнем консенсуальних шлюбів, підвищенням віку вступу до шлюбу, високим рівнем позашлюбної народжуваності, низьким рівнем народжуваності і високими рівнями економічної і споживчої активності. Відповідно, для демографічної ситуації в Україні характерно криза народжуваності, погіршення стану здоров'я населення (особливо репродуктивного віку) підвищення смертності і скорочення тривалості життя. Першочерговими завданнями для покращення демографічної ситуації в Україні повинні стати: стабілізація народжуваності та доведення її в довгостроковій перспективі до рівня, що забезпечує простий режим демографічного відтворення; поліпшення стану здоров'я населення, скорочення смертності та збільшення середньої тривалості життя; зміцнення інституту сім'ї, а також створення умов щодо поєднання професійної діяльності із сімейними обов'язками для жінок; вдосконалення регулювання міграційних процесів.

Наукова новизна. Аналіз традиційних демографічних показників. Разом з тим аналіз шлюбно-сімейних відносин та ролі жінки в суспільстві, а також їх вплив на демографічну ситуацію.

Практична значимість. Аналіз показників в просторі і часу для визначення тенденцій. Впровадження заходів демографічної політики у вітчизняну практику сприятиме покращенню демографічної ситуації в країні.

Ключові слова: демографія, народжуваність, смертність, природний приріст, міграційний приріст, шлюбність, розлучення, демографічна політика

Батиченко Светлана Павловна,
кандидат географических наук, мнс
Мельник Людмила Викторовна,
кандидат географических наук, снс

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина,
e-mail: batychenko_sveta@ukr.net, тема i№19БФ-042-01М
Военный институт, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
г. Киев, Украина, e-mail: Lysil@ukr.net

СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В УКРАИНЕ

Цель. Анализ динамики демографических показателей в регионах Украины.

Методика. В основу исследования положены общенаучные методы, в частности, анализа и синтеза, описательный, аналитический. А также общественно-географический - сравнительно-географического.

Результаты. Проанализирована динамика и региональные особенности показателей рождаемости, смертности, естественного прироста / сокращения населения, ожидаемой продолжительности жизни населения при рождении, миграционного прироста / сокращения населения за период 2001-2020 годы в Украине. Раскрыты основные причины смертности населения в 2020 году. Проанализирована динамика показателей, характеризующих брачно-семейные отношения в Украине, в частности, коэффициенты брачности, разводимости, средний возраст регистрации брака как для мужчин, так и для женщин, средний возраст матери при рождении ребенка, на долю внебрачных рождений детей. Новая модель семьи и брачно-семейных отношений, формируется в Украине, характеризуется высоким уровнем консенсуальными браков, повышением возраста вступления в брак, высоким уровнем внебрачной рождаемости, низким уровнем рождаемости и высоким уровнем экономической и потребительской активности. Соответственно, для демографической ситуации в Украине характерно кризис рождаемости, ухудшением состояния здоровья населения (особенно репродуктивного возраста) повышение смертности и сокращение продолжительности жизни. Первоочередными задачами для улучшения демографической ситуации в Украине должны стать: стабилизация рождаемости и доведение ее в долгосрочной перспективе до уровня, обеспечивающего простой режим демографического воспроизводства; улучшение состояния здоровья населения, сокращение

смертности и увеличение средней продолжительности жизни; укрепление института семьи, а также создание условий для сочетания профессиональной деятельности с семейными обязанностями для женщин; совершенствование регулирования миграционных процессов. Научная новизна. Анализ традиционных демографических показателей. Вместе с тем анализ брачно-семейных отношений и роли женщины в обществе, а также их влияние на демографическую ситуацию.

Практическая значимость. Анализ в пространстве и времени для определения тенденций. Внедрение мероприятий демографической политики в отечественную практику будет способствовать улучшению демографической ситуации в стране.

Ключевые слова: демография, рождаемость, смертность, естественный прирост, миграционный прирост, шлюбність, розвод, демографическая політика.

UDC 911.3

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.50-56>

Batychenko Svitlana,
Candidate of Geographic Sciences, Junior Researcher
Melnyk Liudmyla,
Candidate of Geographical Sciences, Senior Research Fellow

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: batychenko_sveta@ukr.net, research №19БФ-042-01М
Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: Lysil@ukr.net

MODERN FEATURES OF THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE

Goal. Analysis of the dynamics of demographic indicators in the regions of Ukraine.

Method. The study is based on general scientific methods, namely, analysis and synthesis, descriptive, analytical. And also socio-geographical - comparative-geographical.

Results. The dynamics and regional features of births, deaths, natural increase / decrease in population, life expectancy at birth, migration growth / decrease in population for the period 2001-2020 in Ukraine are analyzed. The main causes of population mortality in 2020 are revealed. The dynamics of indicators that characterize marital and family relations in Ukraine, namely, the coefficients of marriage, divorce, the average age of marriage registration for both men and women, the average age of the mother at birth, the share of illegitimate children. The new model of family and marital relations that is being formed in Ukraine is characterized by a high level of consensual marriages, an increase in the age of marriage, a high level of extramarital births, a low birth rate and high levels of economic and consumer activity. Accordingly, the demographic situation in Ukraine is characterized by a crisis in the birth rate, deteriorating health of the population (especially reproductive age), increased mortality and reduced life expectancy. The priority tasks for improving the demographic situation in Ukraine should be: stabilizing the birth rate and bringing it in the long run to a level that provides a simple mode of demographic reproduction; improving the health of the population, reducing mortality and increasing life expectancy; strengthening the institution of the family, as well as creating conditions for combining professional activities with family responsibilities for women; improving the regulation of migration processes. Scientific novelty. Analysis of traditional demographic indicators. However, the analysis of marital and family relations and the role of women in society, as well as their impact on the demographic situation.

Practical significance. Analysis of indicators in space and time to identify trends. The introduction of demographic policy measures in domestic practice will help improve the demographic situation in the country.

Key words: demography, birth rate, mortality, natural increase, migration increase, marriage, divorce, demographic policy

Постановка проблеми. Демографічна політика в Україні скерована на підвищення природного приросту населення за рахунок народжуваності. В сучасних умовах вона повинна бути направлена не тільки на стимулювання народжуваності, але і на зміцнення сім'ї, підвищення матеріального добробуту людей, зниження захворюваності і смертності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання демографічних процесів висвітлені у роботах багатьох як вітчизняних так і за рубіжних вчених та дослідників. Особливо великої уваги питанням демографії та розвитку трудового потенціалу приділяють колектив Інституту демографії та соціальних досліджень імені В.Н. Птухи, а особливо Е. Лібанова. У роботах Е. Лібанової [1, 5, 9], О. Макарової [2], К. Мезенцева, Н. Мезенцевої [3-4], О. Позняка [5], І. Цвігун [10] висвітлені різні аспекти демографічних процесів в Україні.

Мета дослідження. Аналіз динаміки демографічних показників населення України.

Виклад основного матеріалу. Демографічна ситуація в Україні характеризується кризою народжуваності, погіршенням стану здоров'я населення, особливо репродуктивного населення, підвищення смертності і скорочення тривалості життя.

Стрімке скорочення чисельності населення України характерне для 90- років ХХ ст., яке супроводжувалося різним зниженням сумарного коефіцієнта народжуваності. Основною причиною такого різкого падіння було зниження рівня життя більшої частини населення і пов'язану з цим втрату відчуття стабільності. Пік народжуваності населення припадає на 80-ті

роки, коли політика була спрямована на підтримку сімей з дітьми, а після розпаду Радянського Союзу призупинена. У 2020 році показник народжуваності населення був на рівні 7,8 осіб на 1000 наявного населення. Максимальні значення коефіцієнта народжуваності характерні для Закарпатської, Рівненської, Волинської областей та м. Києва (понад 10,0 осіб на 1000 наявного населення). За період з 2001-2020 роки показник народжуваності населення характеризувався стрибкоподібною динамікою. У 2020 році проти 2001 року даний показник зріс лише на 1,3%. У м. Києві показник народжуваності за досліджуваний період зріс на 39%, а також зростання показника характерне для Київської та Одеської областей. Для решти регіонів країни характерно скорочення показника народжуваності. При чому для Миколаївської, Чернігівської, Івано-Франківської, Запорізької, Тернопільської, Кіровоградській, Черкаській та Сумській областях характерно високі значення скорочення показника народжуваності населення (понад 10%) (рис. 1).

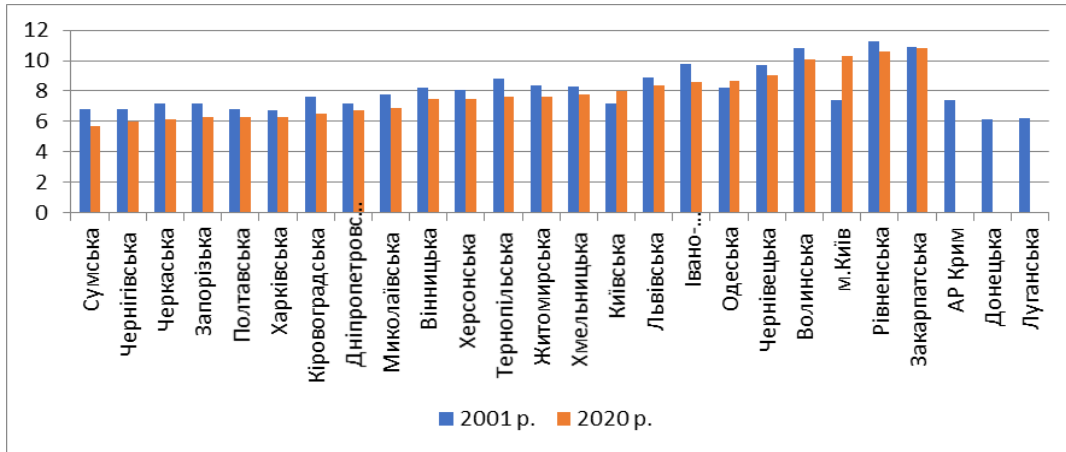

Рис. 1. Динаміка показника народжуваності населення регіонів України у 2001-2020 роках, Складено автором за даними [6, 8]

Криза народжуваності поєднується з різким погіршенням здоров'я населення, в тому числі репродуктивного, підвищенням смертності.

Аналіз динаміки рівня смертності населення України свідчить про збільшення даного показника до 2001 р. та про поступове подальше його скорочення. За період з 2001-2020 рр. ситуація зі смертністю населення погіршилася у Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Запорізькій областях та м. Києві. За досліджуваний період скорочення показника смертності населення характерне для Одеської, Полтавської, Сумської та Чернігівської областей. Для Вінницької та Волинської областей у 2020 р. коефіцієнт смертності населення був на рівні 2001 р. (рис. 2).

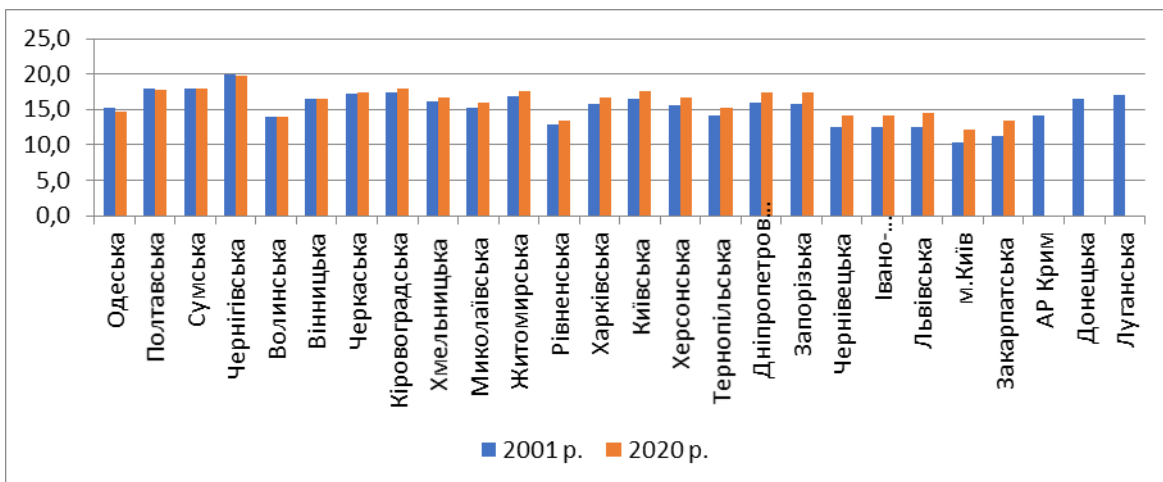

Рис. 2. Динаміка показника смертності населення регіонів України у 2001-2020 роках, Складено автором за даними [6, 8]

У 2020 р. коефіцієнт смертності населення України складав 15,9 на 1000 осіб. Максимальні значення показника смертності населення характерні для Чернігівської, Сумської, Кіровоградської, Полтавської, Київської, Житомирської, Черкаської, Запорізької, Дніпропетровської областей. А мінімальні – для м. Києва, Закарпатської, Рівненської, Волинської областей.

Серед основних причин смертності населення в Україні у 2020 р. 2/3 складали хвороби системи кровообігу, з них 46,1% припадало на ішемічну хворобу серця та 12,7% на цереброваскулярні хвороби. 12,5% смертей в Україні від злоякісних новоутворень. В результаті зовнішніх причин рівень смертності в Україні був на рівні 4,6%. Рівень смертності населення в Україні від COVID-19 складав 3,3%.

Відповідно до вище сказаного, а саме, низьких показників народжуваності та високих показників смертності населення в Україні характерно депопуляція населення. У 2020 р. показник природного приросту населення України складав -8,1 особи на 1000 жителів. У 2020 р. для всіх регіонів України характерно природне скорочення населення. Катастрофічний рівень природного скорочення населення в Чернігівській, Сумській, Полтавській, Черкаській, Кіровоградській, Запорізькій, Дніпропетровській, Харківській областях (понад -10,1 осіб на 1000 жителів). Високий рівень природного скорочення характерний для Житомирської, Київської, Херсонської, Вінницької, Миколаївської областей (-8,1 до -10,0 осіб на 1000 жителів). Середній та нижче середнього рівень природного скорочення спостерігається в Тернопільській та Львівських областях (-6,1 до -8,0 осіб на 1000 жителів). Низький рівень природного скорочення характерний для Одеської, Івано-Франківської та Чернівецької областей (-4,1 до -6,0 осіб на 1000 жителів). Найнижчий рівень природного скорочення у Волинській, Рівненській, Закарпатській областях та м. Києві (менше -4,0 осіб на 1000 жителів). За період з 2001-2020 рр. катастрофічна ситуація навколо показника природного скорочення склалася на території Закарпатської та Івано-Франківської області, де значення показника зросло більше як у шість та удвічі разів відповідно. Негативна ситуація за досліджуваний період характерна для Рівненської, Чернівецької, Львівської та Тернопільської областей. Тоді, як на території м. Києва та Одеської області спостерігається позитивна тенденція показника природного скорочення населення.

Одним з негативних проявів демографічної кризи в Україні було скорочення тривалості життя населення. Проте починаючи з 2005 р. в Україні спостерігається незначне поступове зростання показника. За даними Державної служби статистики України у 2020 р. очікувана тривалість життя населення при народжуванні була на рівні 71,35 років, для чоловічого населення даний показник був на рівні 66,39 років, а для жіночого населення – 76,22 роки. Найвищі значення характерні для м. Києва, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької, Львівської, Вінницької областей. Найменші значення очікуваної тривалості життя населення спостерігаються у Житомирській, Київській, Херсонській, Чернігівській, Кіровоградській, Дніпропетровській областях.

Однією з головних причин зниження народжуваності у глобальному масштабі називають трансформацію інституту сім'ї, перехід від традиційної патріархальної сільської сім'ї до сім'ї міського типу з рисами індивідуалізму, участю у суспільному виробництві, користуванням державною системою соціального захисту. Вітчизняний демограф – фахівець у сфері досліджень шлюбно-сімейних відносин Л.Чуйко пов'язує становлення нової моделі сім'ї в Україні в основному з ринковою трансформацією суспільства, хоча і не заперечує дії чинників глобального характеру – процесів індустріального розвитку та урбанізації [11].

За період 2001-2020 рр. змінилася вікова структура реєстрації шлюби. Так, середній вік вступу до шлюбу для чоловіків змінився з 29,58 до 33,28 років та для жінок з 26,58 до 30,57 років, тобто більше як на 3,5 роки для кожної статі. Високі показники загального коефіцієнта шлюбності у 2020 р. характерні для м. Києва, Одеської та Київської областей, а низькі показники для – Сумської, Кіровоградської, Чернігівської, Миколаївської, Полтавської, Черкаської областей. Високі значення показника розлучуваності характерні для Київської, Дніпропетровської та Запорізької областей, а низькі для – Закарпатської, Рівненської, Львівської областей. Що стосується співвідношення коефіцієнтів шлюбності над розлучуваністю в Україні він був майже в 1,5 рази вищий. В регіональному розподілі високі значення переважання коефіцієнта шлюбності над розлучуваністю характерні для ряду західних регіонів країни, а саме, Закарпатської, Рівненської, Львівської, Волинської, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької областей, а також для південного регіону – Одеської області та столиці м. Києва. Що в першу чергу, пояснюється високим рівнем релігійності в даних регіонах (рис. 3).

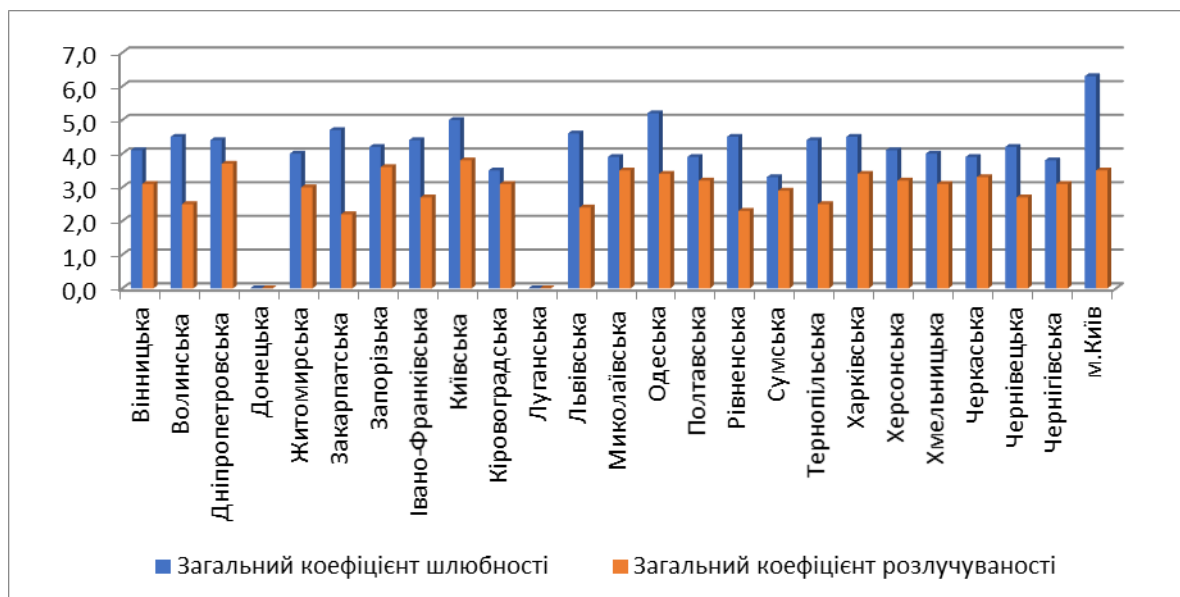

Рис. 3. Співвідношення коефіцієнтів шлюбності та розлучуваності в регіонах України у 2020 році, Складено автором за даними [6]

Складовою так званої «кризи традиційної сім'ї» є також зміна ролі жінки у суспільстві, тобто залучення жінки до суспільної праці і менша концентрація на сімейних обов'язках. Меншу кількість дітей у сучасній сім'ї можна розглядати як стратегічний вибір сучасної сім'ї, яка прагне зберегти певний рівень матеріального достатку і забезпечити дітям кращу якість догляду, виховання, освіти [5, с.2].

За період з 2001 – 2020 роки вік матері при народженні дитини змінився з 25,22 до 28,04 років. Аналізуючи вікову категорію матерів спостерігаємо, що основу складають жінки у віці від 20-34 років. При чому, у сільській місцевості найбільше народжує жінок у віці 20-24 роки, а у містах – 25-29 років. Тобто дана ситуація свідчить про те, що в містах жіноче населення після закінчення закладу вищої освіти реалізує себе професійно, а вже потім реєструють шлюб та народжують дітей. Для вікової категорії жінок 30-34 роки в містах характерно як народження в даному віці первістка, так і другої дитини. В той час як в сільській місцевості жінки даної вікової категорії народжують вдруге. Для України характерна регіональна диференціація показника віку матері при народженні дитини: найнижчі показники віку матері при народженні дитини характерні для західних регіонів країни та регіонів із переважанням сільського населення в регіоні, та відповідно найвищі показники характерні для регіонів розташування центрів полюсів зростання та регіонів з переважанням міського населення. Разом з тим, в Україні 20,5% народжених дітей є позашлюбними. Причому, з 2001 по 2013 роки даний показник зріс з 18,0 до 22,1%, а в період 2013 – 2020 роки відзначається поступове його скорочення [7].

Отже, нова модель сім'ї і шлюбно-сімейних відносин, що формується в Україні, характеризується високим рівнем консесуальних шлюбів, підвищенням віку вступу до шлюбу, високим рівнем позашлюбної народжуваності, низьким рівнем народжуваності і високими рівнями економічної і споживчої активності [2, с.4].

Держава впливає на зміну демографічної ситуації через державні допомоги сім'ям з дітьми. Згідно з чинним законодавством, в Україні діють такі види допомоги сім'ям з дітьми: по вагітності та пологах, при народженні дитини, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, на дітей, що перебувають під опікою та піклуванням, на дітей самотніми матерями, а також допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми [2, с.6].

Разом з тим, передбачені державою види допомог сім'ям з дітьми незначно впливають на ситуацію з народжуваністю, вони виконують функцію захисту від бідності. Одним з перспективних напрямів є забезпечення умов для можливості поєднання зайнятості жінки і виконання нею репродуктивної функції, зокрема шляхом більшого залучення чоловіків до догляду за дитиною у ранньому віці. Переважна більшість цивілізованих країн світу намагаються розв'язати демографічні проблеми за допомогою стимулювання міграційного поповнення; використання внутрішніх резервів населення, поліпшення його якості: інтелектуального

потенціалу, продовження здорового і активного життя, і за рахунок цього – забезпечення більшої його економічної продуктивності.

Міграційні процеси і міграційна політика не є суто демографічними питаннями, оскільки чинниками міграції є економічний розвиток та становище на ринку праці. Про те міграційний рух впливає на зміни демографічного складу населення і країн-донорів, і країн-реципієнтів. Отже, міграційну політику можна розглядати як інструмент демографічної політики [2, с.7].

В межах України склалася наступні особливості навколо міграційних процесів. Так, за період з 2001-2020 роки показник міграційного скорочення в Україні переріс в міграційний приріст. За досліджуваний період для міграційних потоків в Україні характерні наступні тенденції динаміки: 2001-2005 роки зменшення числа міграційного скорочення та перехід до міграційного приросту; 2005-2012 роки зростання міграційного приросту і досягнення максимуму; 2012-2019 роки зменшення міграційного приросту втричі. У зв'язку з поширенням пандемії COVID-19 відбулося стрімке скорочення міграційного приросту. Більше як в 6 разів зменшився показник міграційного приросту населення у 2020 році проти показника 2012 р., коли спостерігався максимум міграційного приросту населення за досліджуваний період. У 2020 році коефіцієнт міграційного приросту склав 5,1 на 10 тис осіб. Динаміка показника міграційних потоків в Україні різнилася в залежності від типу поселення. Для сільської місцевості за досліджуваний період характерно міграційне скорочення, виняток становлять 2014 – 2017 роки. Для міських поселень характерно міграційний приріст населення (виняток складають 2002 р. та 2016 р. для яких характерно незначне міграційне скорочення).

Регіональні особливості показника міграційного скорочення/приросту населення України наступні: регіони з максимальні значення міграційного скорочення населення характерні для Кіровоградської, Херсонської, Сумської, Вінницької областей; у Запорізькій, Миколаївській, Чернігівській, Рівненській областях спостерігаються високі показники міграційного скорочення. Низький рівень міграційного скорочення характерний для Чернівецької, Житомирської, Закарпатської, Черкаської, Дніпропетровської, Тернопільської, Волинської областей. Незначні показники міграційного приросту характерні для м. Києва, Хмельницької, Івано-Франківської, Львівської, Полтавської областей. Волинської, Житомирської, Сумської, Полтавської, Черкаської, Закарпатської областей. Високі показники міграційного приросту спостерігаються в Одеська та Харківській областях. Максимальні значення міграційного приросту характерні Київської області.

Висновки. Отже, першочерговими завданням для покращення демографічної ситуації в Україні повинні стати: стабілізація народжуваності та доведення її в довгостроковій перспективі до рівня, що забезпечує простий режим демографічного відтворення; поліпшення стану здоров'я населення, скорочення смертності та збільшення середньої тривалості життя; зміцнення інституту сім'ї, а також створення умов щодо поєднання професійної діяльності із сімейними обов'язками для жінок; вдосконалення регулювання міграційних процесів.

Список використаних джерел

1. Лібанова Е. Прогноз демографічного розвитку України на період до 2050 року / Е. Лібанова // Світогляд. – 2008. – № 3. – С. 48–51.
2. Макарова О.В. Демографічна політика: сучасні реалії та перспективи// Демографія та соціальна економіка. — 2007. — № 1. — С. 3-11 (с.5)
3. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: монографія - К.: ДП «Прінт Сервіс, 2014. – 132 с.
4. Мезенцева Н.І., Батиченко С.П., Мезенцев К.В. Захворюваність і здоров'я населення в Україні: суспільно-географічний вимір : монографія К.: ДП «Прінт Сервіс, 2018.- 136 с.
5. Населення України. Трудова еміграція в Україні / колек монографія за ред. Лібанова Е.М., Позняк О.В. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
6. Статистичний збірник «Природний рух України за 2020 рік», Державна служба статистики України / відповідальна за випуск Тімоніна М.Б., Київ. 2021, 46с.
7. Статистичний збірник «Таблиці народжуваності, смертності та середньої очікуваної тривалості життя за 2020 рік», Державна служба статистики України / відповідальна за випуск Тімоніна М.Б., Київ. 2021, 68с.
8. Статистичний щорічник України за 2001 рік / За ред.. О.Г. Осаулєнка. – К.: ДП «Інформ.-аналіт.агенство», 2002.- 643 с.
9. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Лібанова Е.М., Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с.
10. Цвігун І.А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. – 400 с. С.312

Список использованных источников

1. Либанова Е. Прогноз демографического развития Украины на период до 2050 года / Э. Либанова // Мировоззрение. - 2008. - № 3. - С. 48-51.
2. Макарова О.В. Демографическая политика: современные реалии и перспективы // Демография и социальная экономика. - 2007. - № 1. - С. 3-11
3. Мезенцев Е.В., Подгрушный Г.П., Мезенцева Н.И. Региональное развитие в Украине: общественно-пространственная неравенство и поляризация: монография - М.: ГП «Принт Сервис, 2014. - 132 с.

4. Мезенцева Н.И., Батиченко С.П., Мезенцев Е.В. Заболеваемость и здоровье населения в Украине: общественно-географическое измерение: монография М.: ГП «Принт Сервис», 2018.- 136 с.
5. Население Украины. Трудовая эмиграция в Украине / кол монография под ред. Либанова Е.М., Позняк А.В. - М.: Ин-т демографии и социальных исследований им. М.В.Птухи НАН Украины, 2010. - 233 с.
6. Статистический сборник «Естественное движение Украины 2020 года», Государственная служба статистики Украины / ответственная за выпуск Тимонина М.Б., Киев. 2021, 46с.
7. Статистический сборник «Таблицы рождаемости, смертности и средней продолжительности жизни 2020 года», Государственная служба статистики Украины / ответственная за выпуск Тимонина М.Б., Киев. 2021, 68с.
8. Статистический ежегодник Украины за 2001 год / Под ред. А.Г. Осауленко. - М.: ГП «Информ.-аналит.агентство», 2002.- 643 с.
9. Украинское общество: миграционный измерение: нац. доклад / Либанова Э.М., Институт демографии и социальных исследований им. М. В. Птухи НАН Украины. - М., 2018. - 396 с.
10. Цвигун И.А. Демографическая безопасность Украины и направления ее регулирования: монография - Каменец-Подольский: Издатель ЧП Зволейко Д.Г., 2013 - 400 с. С.312
11. Чуйко Л.В. Стратегия развития семьи: концептуальные основы / Формирование рыночной экономики: Сб. науч. работ: Спец. вып.: Материалы междунар. научно-практической. конф. «Демократическое развитие Украины и приоритетные задачи демографической политики». - Т.2. - М.: Финансы, 2006. - С.285-292.

References

1. Libanova EM Forecast of demographic development of Ukraine for the period up to 2050 / E. Libanova // Worldview. - 2008. - № 3. - P. 48–51.
2. Makarova OV Demographic policy: modern realities and prospects // Demography and social economy. - 2007. - № 1. - P. 3-11
3. Mezentsev KV, Pidgrushny GP, Mezentseva NI Regional development in Ukraine: socio-spatial inequality and polarization: monograph - K.: SE "Print Service, 2014. - 132 p.
4. Mezentseva NI, Batichenko SP, Mezentsev KV Morbidity and health of the population in Ukraine: socio-geographical dimension: monograph K.: SE "Print Service, 2018.- 136 p.
5. The population of Ukraine. Labor emigration in Ukraine / collection of monographs, ed. Libanova EM, Poznyak AV - Kyiv: Institute of Demography and Social Research. MV Ptukha of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2010. - 233 p.
6. Statistical collection "Natural Movement of Ukraine for 2020", State Statistics Service of Ukraine / responsible for the issue Timonina MB, Kyiv. 2021, 46p.
7. Statistical collection "Tables of births, deaths and average life expectancy for 2020", State Statistics Service of Ukraine / responsible for the issue Timonina MB, Kyiv. 2021, 68p.
8. Statistical Yearbook of Ukraine for 2001 / Ed. OG Osaulenko. - K.: DP "Inform.-analit.agenstvo", 2002.- 643 p.
9. Ukrainian society: the migration dimension: nat. report / Libanova EM, Institute of Demography and Social Research. MV Birds of the National Academy of Sciences of Ukraine. - K., 2018. - 396 p.
10. Tsvigun IA Demographic security of Ukraine and directions of its regulation: monograph - Kamyranets-Podilsky: Publisher PE Zvoleyko DG, 2013. - 400 p. P.312
11. Chuyko L.V. Family development strategy: conceptual principles / Formation of market economy: Coll. Science. works: Special. issue: Materials International. scientific practice. conf. "Democratic Development of Ukraine and Priorities of Demographic Policy". - Vol.2. - K.: KNEU, 2006. – P. 285–292.

Надійшла до редколегії 18.10.2021

УДК 911.9; 502.5

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.57-64>

Калько Андрій Дмитрович,
доктор географічних наук., професор

Мельничук Михайло Михайлович
кандидат географічних наук, доцент

Мельничук Максим Михайлович

Дзямко Олег Михайлович,

Уєвич Сергій Дмитрович,
кандидат географічних наук

ВСП «Рівненський технічний коледж Національного
університету водного господарства та природокористування»,
м. Рівне, Україна, e-mail: edissey@meta.ua

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ АТМОСФЕРИ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ОСУШУВАЛЬНОЇ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ

Метою даного дослідження є розробка методики, яка враховує рівні антропогенної трансформації складу повітряного простору при веденні осушувальної меліорації на території Волинської області.

Методика. В роботі для врахування впливу якісних показників на процес трансформації атмосферного повітря Волинської області під впливом осушувальної меліорації була використана методика П. Шищенка, при цьому, коефіцієнт антропогенної трансформації розраховувався окремо для різних складових довкілля, природно, і для атмосфери, а сумарний коефіцієнт антропогенної трансформації ландшафтів визначався як середнє значення між цими коефіцієнтами.

Результати. Стаття є продовженням низки публікацій про стан трансформованих у процесі осушувальної меліорації природних ресурсів, що дає можливість переоцінки наслідків впливу комплексу чинників на земельний фонд і потреби сільськогосподарського виробництва та спонукає до наукового вивчення різних складових навколишнього природного середовища. При осушувальній меліорації відбувається інтенсивна мінералізація органічної частини ґрунту із суттєвим збільшенням емісії парникових газів та активно розвиваються процеси мінералізації торфу. Сумарний коефіцієнт антропогенної трансформації ландшафтів визначався як середнє значення між цими коефіцієнтами. Отримані результати за удосконаленою методикою дозволяють більш диференційовано оцінити стан трансформації ландшафтів Волинської області з урахуванням впливу осушувальної меліорації. Ці результати є адекватними, оскільки простежується зв'язок з промисловим осфосенням територій та рівнем розвитку землеробства.

Наукова новизна полягає в конструктивно-географічному аналізі впливу осушувальної меліорації у Волинській області на трансформацію атмосферного повітря як складової довкілля.

Практична значимість. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі ВНУ імені Лесі Українки та інших навчальних закладів при викладанні географічних, економічних і туристознавчих дисциплін. Своє застосування результати знайдуть в законодавчій та виконавчій роботі органів місцевого самоврядування при розробці програм соціально-економічного розвитку територіальних громад. Матеріали дослідження сприятимуть раціональному використанню наявних у громад ресурсів, що дозволить якісно впливати на перебіг адміністративної реформи. Ряд положень може бути використано при аналогічних дослідженнях регіонів України.

Ключові слова: меліорація, осушення, атмосфера, трансформація, довкілля.

УДК 911.9; 502.5

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.57-64>

Калько Андрей Дмитриевич,
доктор географических наук., профессор

Мельничук Михаил Михайлович,
кандидат географических наук, доцент

Мельничук Максим Михайлович,

Дзямко Олег Михайлович

Уевич Сергей Дмитриевич,
кандидат географических наук

ОСП «Ровенский технический колледж НУВХП», г. Ровно,
Украина, e-mail: edissey@meta.ua

Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк, Украина

Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк, Украина

Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк, Украина

ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТРАНСФОРМАЦИИ АТМОСФЕРЫ КАК РЕЗУЛЬТАТА ОСУШИТЕЛЬНОЙ МЕЛИОРАЦИИ ЗЕМЕЛЬ

Целью данного исследования является разработка методики, учитывающей уровни антропогенной трансформации воздушного пространства при ведении осушительной мелiorации территории Волинской области.

Методика. В работе для учета влияния качественных показателей на процесс трансформации атмосферного воздуха Волынской области под влиянием осушительной мелиорации была использована методика П. Шищенко, при этом коэффициент антропогенной трансформации ландшафтов определялся как среднее значение между этими коэффициентами.

Результаты. Статья является продолжением ряда публикаций о состоянии трансформированных в процессе осушительной мелиорации природных ресурсов, что дает возможность переоценки последствий влияния комплекса факторов на земельный фонд и побуждает к научному изучению различных элементов окружающей природной среды. При осушительной мелиорации происходит интенсивная минерализация органической части почвы с существенным увеличением эмиссии парниковых газов и активно развиваются процессы минерализации торфа. Суммарный коэффициент антропогенной трансформации ландшафтов определялся как среднее значение между этими коэффициентами. Полученные результаты по усовершенствованной методике позволяют более дифференцированно оценить состояние трансформации ландшафтов Волынской области с учетом влияния осушительной мелиорации. Эти результаты являются адекватными, поскольку прослеживается связь с промышленным освоением территорий и уровнем развития земледелия.

Научная новизна заключается в конструктивно-географическом анализе влияния осушительной мелиорации в Волынской области на трансформацию атмосферного воздуха как составляющей окружающей среды.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы в учебном процессе ВНУ имени Леси Украинки и других учебных заведений при преподавании географических, экономических и туризоведческих дисциплин. Своё применение результаты найдут в законодательной и исполнительной работе органов местного самоуправления при разработке программ социально-экономического развития территориальных общин. Материалы исследования будут способствовать рациональному использованию имеющихся у территориальных общин ресурсов, что позволит качественно влиять на ход административной реформы. Ряд положений могут быть использованы при аналогичных исследованиях регионов Украины.

Ключевые слова: мелиорация, осушение, атмосфера, трансформация, окружающая среда.

UDC 911.9; 502.5

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2021.65.57-54>

Kalko Andrii Dmitrovich,
Doctor Of Geographical Sciences, Professor
Melniychuk Michaylo Michaylovich,
Candidate Of Geographical Sciences, Associate Professor
Melniychuk Maksim Michaylovich
Dzyamko Oleg Michaylovich
Uevich Sergii Dmitrovich,
Candidate Of Geographical Sciences

SSU «Rivne Technical College of the National University of Water Management and Nature Management», Rivne, Ukraine, e-mail: nedissey@meta.ua
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF ATMOSPHERE TRANSFORMATION UNDER THE INFLUENCE OF DRAINAGE RECLAMATION

Aim. The purpose of this study is to develop a methodology that takes into account the levels of anthropogenic transformation of the airspace in the conduct of drainage reclamation in the Volyn region.

Method. In this work, to take into account the influence of qualitative indicators on the process of transformation of atmospheric air of Volyn region under the influence of drainage reclamation, the method of P. Shishchenko was used. landscape transformation was defined as the mean value between these coefficients.

Results. The article is a continuation of a number of publications on the state of lands transformed in the process of drainage reclamation, which allows to reassess the effects of a set of factors on land and agricultural production needs and encourages scientific study of various components of the environment. During drainage reclamation there is an intensive mineralization of the organic part of the soil with a significant increase in greenhouse gas emissions and the processes of peat mineralization are actively developing. The total coefficient of anthropogenic transformation of landscapes was defined as the average value between these coefficients. The results obtained by an improved method allow a more differentiated assessment of the state of transformation of the landscapes of the Volyn region, taking into account the impact of drainage reclamation. These results are adequate, as there is a connection with the industrial development of territories and the level of agricultural development.

The scientific novelty lies in the constructive-geographical analysis of the impact of drainage reclamation in the Volyn region on the transformation of atmospheric air as a component of the environment.

Practical significance. The results of the research can be used in the educational process of VSU named after Lesya Ukrainka and other educational institutions in teaching geographical, economic and tourism disciplines. The results will find their application in the legislative and executive work of local governments in the development of programs of socio-economic development of territorial communities. The materials of the research will promote the rational use of anthropogenic resources and objects of social and household services in Volyn, which will allow to

qualitatively influence the course of administrative reform. A number of provisions can be used in similar studies of the regions of Ukraine.

Key words: reclamation, drainage, atmosphere, transformation, environment.

Постановка проблеми. Відомо, що будь-які антропогенні впливи на природні ландшафтні структури тягнуть за собою ланцюг інтенсивних перетворень під дією різноманітних факторів [1].

В попередніх публікаціях ми зупинялися на аналізі наслідків трансформаційних процесів під впливом осушувальної меліорації на території Волинської області для її земельного фонду та водних об'єктів [2, 3].

Однак, за інтенсивної осушувальної меліорації відбувається швидка і масштабна мінералізація органічної частини ґрунту, що супроводжується суттєвим збільшенням емісії парникових газів і, відповідно, еквіваленту діоксиду карбону, які регламентуються Паризькою угодою Рамкової конвенції ООН про зміни клімату від 2015 року [4].

Накопичення в атмосфері парникових газів – діоксиду карбону (CO_2), метану (CH_4) та оксиду нітрогену (NO_2), через їхню теплоємність і здатність утримувати тепло в атмосфері Землі, призводить до поступового підвищення температури повітря, яке, за прогнозами, може призвести до катастрофічних наслідків [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми з довкіллям, які виникають в процесі осушувальної меліорації, розглядалися у працях низки вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема А. Булавко, С. Вознюка, В. Гаськевича, Г. Денисика, М. Зінчука, П. Зінчука, П. Климовича, Л. Колошко, С. Позняка, Л. Сорокіної, С. Трохимчука, Р. Трускавецького, П. Штойка та ін.

Ландшафтно-екологічну оцінку проводили Т. Александрова, І. Горленко, А. Грін, В. Давидчук, Ю. Ісакова, Н. Казанська, І. Ковальчук, І. Мамай, Л. Мухіна, Д. Панфілова, В. Пащенко, В. Преображенський, Л. Руденко, Л. Шевченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отож, трансформаційні процеси під дією осушувальної меліорації призводять, крім того, і до зміни складу атмосферного повітря в районі ведення робіт, адже на заболочених землях і торфовищах, осушених під сільськогосподарські угіддя чи для видобування торфу, емісія парникових газів є на порядок вищою, ніж на територіях, збережених у природному стані чи заліснених. Значення емісії парникових газів залежить від напряму подальшого використання заболочених земель і торфовищ [6].

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є аналіз можливості застосування методики оцінки рівня антропогенної трансформації до атмосферного простору як складової довкілля.

Виклад основного матеріалу. Пропонована методика дослідження враховує рівні антропогенної трансформації для атмосфери як складової частини навколишнього природного середовища [2].

А для врахування впливу якісних показників на процес трансформації ландшафтів Волинської області під впливом осушувальної меліорації була використана методика П. Шищенка, при цьому, коефіцієнт антропогенної трансформації розраховувався окремо для різних складових довкілля, природно, і для атмосфери, а сумарний коефіцієнт антропогенної трансформації ландшафтів визначався як середнє значення між цими коефіцієнтами.

Ступінь антропогенної трансформації території, зайнятої певним видом природокористування добре корелює з методикою П. Шищенка, визначався за формулою:

$$s_i = \sum_{i=1}^n r_i q_i, \quad (1)$$

де r_i – ранг антропогенної трансформації території, зайнятої певним видом природокористування; q_i – індекс глибини трансформації ландшафтів; n – кількість видів природокористування в межах контуру регіону.

Значення ступеня антропогенної трансформації атмосфери розраховані за формулою (1) становили від 1 до 19,2. Для зручності шкалу було змінено пропорційно значенням розрахованих ступенів від 1 до 20 (табл. 1). При оцінці антропогенної трансформації атмосфери для вибору величини її ступеня були враховані рівні викидів парникових газів із різних джерел за еквівалентом CO_2 . Для розрахунку коефіцієнту трансформації атмосфери ступені антропогенної

трансформації атмосфери були поділені на шість груп зі значеннями від 1 до 20, залежно від рівня викидів CO_2 (табл. 1).

Таблиця 1

Індекси глибини антропогенної трансформації атмосфери

№, з/п	Характеристика повітряного режиму осушених територій	Значення ступеня трансформації атмосфери
1	Території, на яких рівень поглинання еквіваленту CO_2 значно перевищує рівень його емісії (природні заповідні території, ліси)	1
2	Території, на яких рівень поглинання еквіваленту CO_2 перевищує рівень його емісії (пасовища, сінокоси, багаторічні насадження, ліси на осушених територіях, болота і заболочені території)	4
3	Території, на яких рівень емісії еквіваленту CO_2 і рівень його поглинання приблизно однакові (сінокоси та пасовища на осушених територіях)	8
4	Території, на яких рівень емісії еквіваленту CO_2 перевищує рівень його поглинання (орні землі, сінокоси та пасовища на осушених землях, еродовані землі, штучні водоймища та канали)	12
5	Території, на яких рівень емісії еквіваленту CO_2 високий (сільська забудова, орні землі на осушених територіях, видобування торфу)	16
6	Території, на яких рівень емісії еквіваленту CO_2 дуже високий (міська забудова, транспортні магістралі, землі промислового використання)	20

Розраховані та обґрунтовані ступені антропогенної трансформації за видами природокористування для різних типів територій зведені до табл. 2. Результати розрахунків коефіцієнтів антропогенної трансформації ландшафтів у районах Волинської області наведені в табл. 3.

Таблиця 2

Ступені трансформації атмосфери за різних видів землекористування

№ п/п	Види землекористування	Ступінь трансформації атмосфери, бал
1	Природні заповідні території	1
2	Ліси	1
3	Болота та заболочені території	4
4.1	Луки та пасовища	4
4.2	Луки та пасовища на осушених територіях	12
5	Багаторічні насадження	4
6.1	Орні землі	12
6.2	Орні землі на осушених територіях	16
6.3	Еродовані землі	12
7	Сільська забудова	16
8	Міська забудова	20
9	Водосховища, канали	12
10	Транспортні магістралі	20
11	Землі промислового використання	20
12	Землі, порушені видобуванням корисних копалин (торфу)	16

Розроблена методика, на відміну від існуючих, дозволяє врахувати трансформацію атмосфери, що суттєво змінюється під впливом осушувальної меліорації. Розроблена шкала коефіцієнтів трансформації ландшафтів Волинської області за рівнем антропогенної трансформації наведена в табл. 4.

За результатами розрахунків побудовані гістограми (рис. 1, 2). Враховуючи розраховані коефіцієнти антропогенної трансформації, на карті Волинської області виділено зони зі слабкою, середньою, високою і надмірною перетвореністю (рис. 3).

За розрахунками коефіцієнтів трансформації рельєфу і ґрунтів, надмірно перетвореними були південні райони Волинської області: Володимир-Волинський, Горохівський, Іваничівський, Локачинський, Луцький та Рожищенський. Ці райони характеризуються найбільшою сільськогосподарською та промисловою освоєністю території, наявністю великих міст, порівняно великою густотою населення та малим заповідним фондом [2].

Значення коефіцієнтів антропогенної трансформації ландшафтів у районах Волинської області

№, з/п	Адміністративні утворення	Коефіцієнт глибини трансформації	
		Атмосфери	Сумарний
1	Володимир-Волинський район	9,37	7,92
2	Горохівський район	10,20	8,09
3	Іваничівський район	10,51	8,48
4	Камінь-Каширський район	5,32	5,25
5	Ківерцівський район	6,80	6,19
6	Ковельський район	8,40	7,48
7	Локачинський район	8,87	7,14
8	Луцький район	10,64	8,40
9	Любешівський район	5,51	5,22
10	Любомльський район	6,52	6,10
11	Маневицький район	4,91	5,01
12	Ратнівський район	7,49	7,02
13	Рожищенський район	10,00	8,41
14	Старовижівський район	7,67	6,91
15	Турійський район	7,86	6,80
16	Шацький район	4,77	4,48
	Волинська область	7,44	6,61

Таблиця 4

Шкала коефіцієнтів трансформації ландшафтів за рівнем антропогенної трансформації

№, з/п	Рівень трансформації	Атмосфери	Сумарний
1	Слабо перетворені	<5,5	<5,5
2	Середньо перетворені	5,5–7	5,5–6,5
3	Сильно перетворені	7–8,5	6,5–7,5
4	Надмірно перетворені	>8,5	>7,5

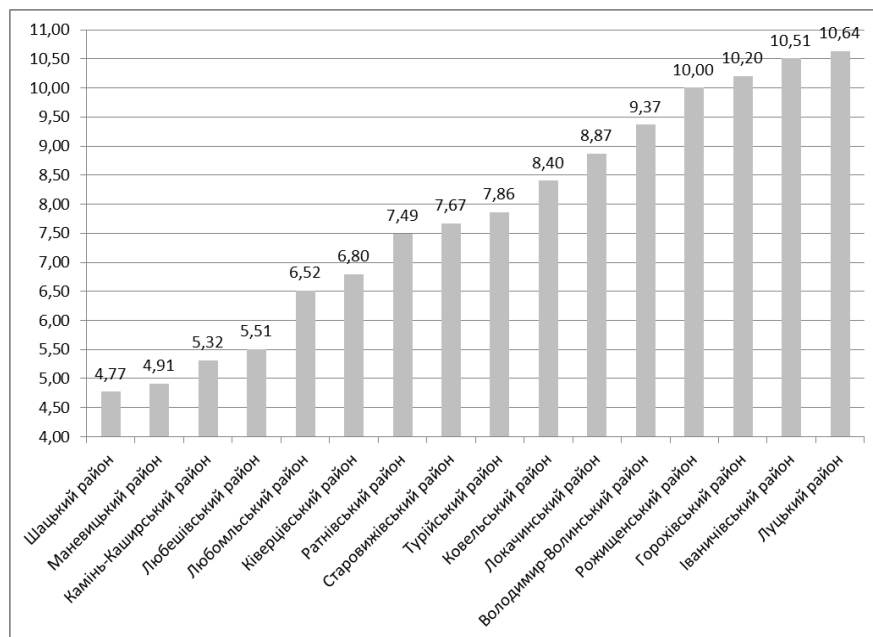

Рис. 1. Значення коефіцієнтів глибини трансформації атмосфери

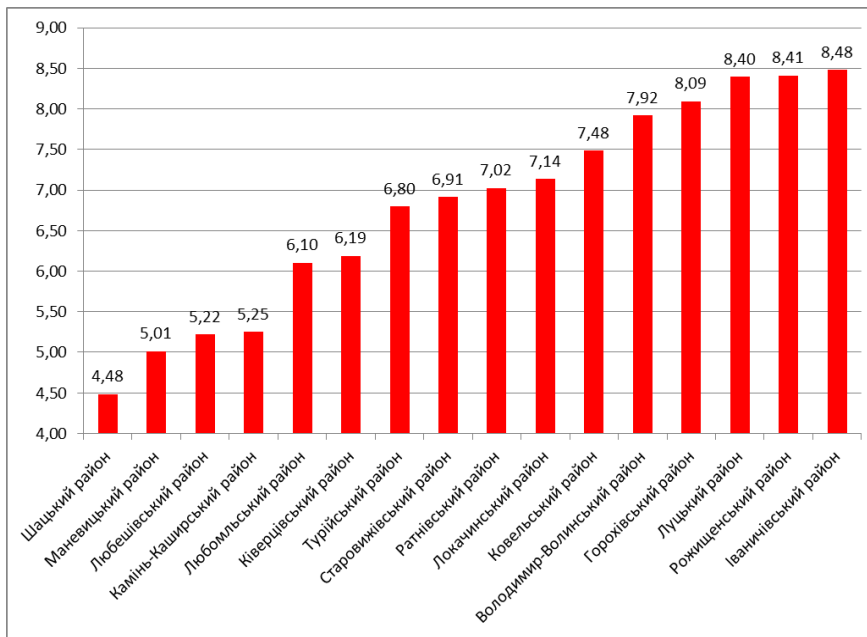

Рис. 2. Значення сумарних коефіцієнтів глибини трансформації

Найбільша частка орних земель разом з осушеними, що дуже впливає на емісію парникових газів, в Луцькому районі – 63,73%, найменша – у Володимир-Волинському – 45,08%, тобто дуже висока розорюваність території. Частка осушених земель найменша в Локачинському районі – 7,66%, найбільша в Рожищенському – 30,23% (разом із луками).

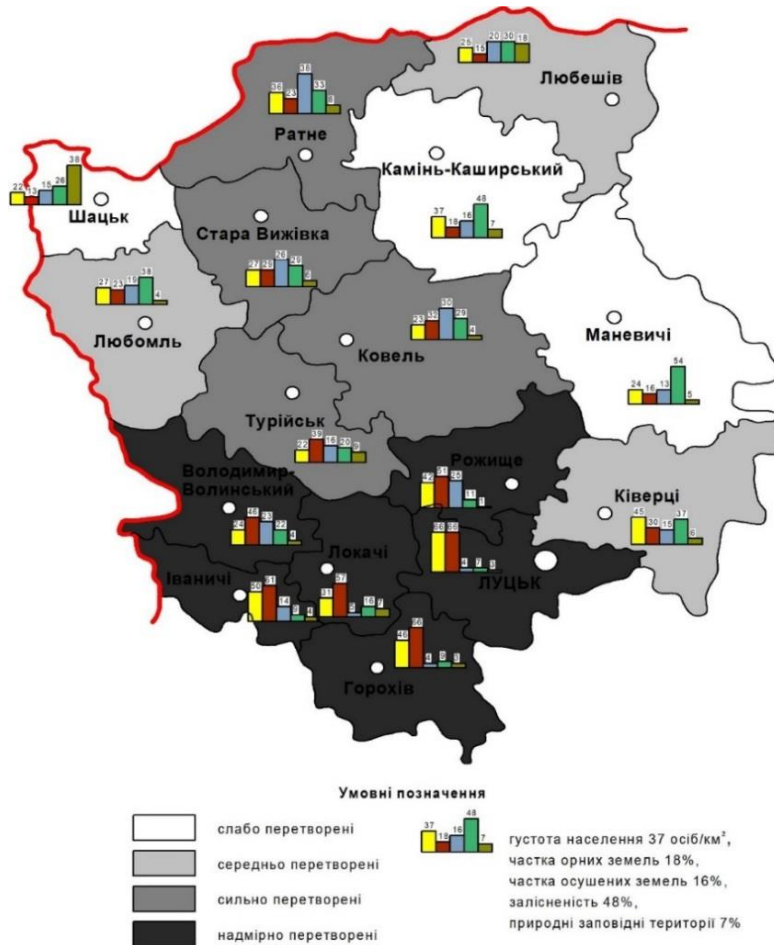

Рис. 3. Картосхема антропогенної трансформації атмосфери Волинської області

Масштаби покриття заповідним фондом цієї групи районів порівняно низькі (у межах 3,0–4,5%). Винятками був Рожищенський район, де заповідний фонд складав всього 0,76%, та Локачинський, де заповідний фонд найвищий (7,24%). Залісненість території – в межах 6,21–21,61%.

На території районів із надмірною перетвореністю атмосфери розміщені три з чотирьох найбільших міст Волинської області: Луцьк, Володимир-Волинський та Нововолинськ. Тут найбільш розвинене сільське господарство, харчова та паливна промисловість і машинобудування. Густота населення достатньо висока: від 24,3 осіб/км² - у Володимир-Волинському районі (без врахування м. Володимир-Волинський) до 65,6 осіб/км² - у Луцькому районі. В середньому густота населення тут найбільша в межах області.

Смуга сильно перетворених районів Волинської області простягається центральною частиною із півночі на південь (за винятком Ківерцівського району) до районів із надмірною перетвореністю. До цієї групи районів належать Ратнівський, Старовижівський, Ковельський, Турійський та Ківерцівський райони.

Частка осушених земель разом із луками і пасовищами становила від 14,74% у Ківерцівському до 29,66% у Ковельському районі. Заповідний фонд складав від 6,19% у Ківерцівському районі до 9,37% - у Турійському. Винятком є Ковельський район із часткою заповідного фонду 3,70%. Проте це нівелюється порівняно великою кількістю лісів 28,65% території. Залісненість території цих районів знаходиться в межах 19,88–37,25%. Густота населення становить 21,7–45,2 осіб/км². На території цієї групи районів є місто Ковель - великий залізничний вузол. За значеннями коефіцієнтів загальної трансформації середньо перетвореними стали Камінь-Каширський, Маневийський та Любомльський райони. Цій групі районів характерні: порівняно мала частка території, зайнятої заповідним фондом (4,00–7,36%), висока залісненість території (37,65–53,79%) та порівняно невисока розорюваність ґрунтів (16,39–22,91%). Густота населення становить 22,1–36,7 осіб/км².

Слабо перетвореними є Шацький і Любешівський райони, яким характерні велика частка земель, зайнятих заповідним фондом (17,62% – у Любешівському районі, 38,19% – у Шацькому), залісненість 25,83–30,12%, розорюваність 13,43–14,58%. Густота населення порівняно мала – 22,2–24,8 осіб/км².

Виконаний аналіз засвідчує, що запропонована методика дозволяє адекватно оцінити антропогенну перетвореність ландшафтів, зокрема атмосфери Волинської області.

Надмірно перетвореною атмосфера стала в південних районах Волинської області, де зосереджені великі міста та основна частина промисловості області. Сильно перетворена атмосфера в центральній смузі, що простягається з півночі на південь до районів із надмірною перетвореністю. Райони з середньою і слабою перетвореністю зосереджені біля західних і східних кордонів області. Спостерігається залежність між густотою населення, рівнем промислового освоєння районів, розорюваністю земель, часткою осушених земель та перетвореністю атмосфери. Існує, також, взаємозв'язок залісненості території, частки земель природного заповідного фонду та перетвореності атмосфери. Комплексний показник антропогенної трансформації відображає вплив усіх попередніх показників.

Отже, отримані результати за вдосконаленою методикою дозволяють більш диференційовано оцінювати стан трансформації складників навколишнього природного середовища Волинської області з урахуванням впливу осушувальної меліорації. Ці результати є адекватними, оскільки простежується зв'язок із промисловим освоєнням територій та рівнем розвитку землеробства.

Висновки. Встановлено, що наявність великої кількості заболочених і перезволожених земель перешкоджає використанню їх у сільгоспвиробництві.

Трансформовані під дією меліоративних робіт ландшафти зазнали мінералізації ґрунтового покриву та зміни певної кількості представників флори та фауни. Рівні емісії парникових газів на територіях використання є різними. Меліорація ґрунтів інтенсифікує процес емісії парникових газів, що було використано для розробки бальної оцінки рівня антропогенної трансформації атмосфери.

Тому варто здійснити низку науково-обґрунтованих природоохоронних заходів із метою оптимізації поводження з трансформованими ландшафтами, а саме: визначити параметри екологічної ролі трансформованих ландшафтів у формуванні кліматорегулюючої, протиерозійної та інших складових ПТК; оцінити і використати для формування сприятливої екологічної ніші санітарно-гігієнічні особливості сфагнових боліт як потужного біологічного фільтру; раціонально

застосувати з господарською та туристично-рекреаційною метою ресурсний потенціал трансформованих ландшафтів.

Список використаних джерел

1. Рижук С. М., Слюсар І. Т., Вергунов В. А. Агроекологічні особливості високоефективного використання осушуваних торфових ґрунтів полісся і лісостепу : монографія. К. : Аграрна наука, 2002. 137 с.
2. Калько А. Д., Мельничук М. М., Уєвич С. Д., Калеников Б. І. Аналіз трансформації водних та земельних ресурсів під впливом осушувальної меліорації у Волинській області. К: Науковий збірник КНУ імені Тараса Шевченка "Географія та туризм". - 2021. - Вип. 62. - С. 56-63.
3. Калько А. Д., Мельничук М. М., Дзямко О. М., Токарчук І. В., Ахмедов Б. М.. До порівняльного аналізу показників трансформації водних та земельних ресурсів під впливом осушувальної меліорації: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції до 70-річчя від дня народження професора Петліна В. М. "Шацьке озеро в контексті змін клімату" (01-03.10.21, ВНУ імені Лесі Українки). Світязь, 2021. С. 132-133.
4. Turunen Jukka, Tolonen Kimmo. Rate of Carbon Accumulation in Boreal Peatlands and Climate Change. *Global Peat Resources*. Joensuu: Department of Biology University of Joensuu, 1997. PP.17–28.
5. Калько А. Д. Конструктивно-географічний аналіз мінерально-сировинної безпеки України: Монографія. Рівне: Волинські обереги, 2011. 327 с.
6. Cril Patrick, Hargreaves Ken, Korhola Atte. The Role of Peat in Finnish Greenhouse Gass Balances / Ministry of Trade and Industry Finland. *Stadies and Reports*. 10/2000. 3 p.

Список использованных источников

1. Рижук С. М., Слюсар И. Т., Вергунов В. А. Агроэкологические особенности высокоэффективного использования осушенных торфяных грунтов поlessya и лесостепи : монография. К. : Аграрна наука, 2002. 137 с.
2. Калько А. Д., Мельничук М. М., Уевич С. Д., Калеников Б. И. Анализ трансформации водных и земельных ресурсов под влиянием осушительной мелиорации в Волинской области. К: Науч. сборник КНУ имени Тараса Шевченко "География и туризм". - 2021. - Вып. 62. - С. 56-63.
3. Калько А. Д., Мельничук М. М., Дзямко О. М., Токарчук И. В., Ахмедов Б. М.. К сравнительному анализу показателей трансформации водных и земельных ресурсов под влиянием осушительной мелиорации: материалы VI Международной научно-практической конференции к 70-летию со дня рождения профессора Петлина В. Н. "Шацкое озеро в контексте изменений климата" (01-03.10.21, ВНУ имени Леси Украинки). Свитязь, 2021. С. 132-133.
4. Turunen Jukka, Tolonen Kimmo. Rate of Carbon Accumulation in Boreal Peatlands and Climate Change. *Global Peat Resources*. Joensuu: Department of Biology University of Joensuu, 1997. PP.17–28.
5. Калько А. Д. Конструктивно-географический анализ минерально-сырьевой безопасности Украины: Монография. Ровно: Волыньские берега, 2011. 327 с.
6. Cril Patrick, Hargreaves Ken, Korhola Atte. The Role of Peat in Finnish Greenhouse Gass Balances / Ministry of Trade and Industry Finland. *Stadies and Reports*. 10/2000. 3 p.

References

1. Ryzhuk S. M., Slyusar I. T., Vergunov V. A. Agroecological features of highly efficient use of drained peat soils of polissya and forest-steppe: monograph. K.: Agricultural science, 2002. 137 c.
2. Kalko A. D. Melniichuk M. M., Uevich S. D., Kalenikov B. I. Analysis of the transformation of water and land resources under the influence of drainage reclamation in the Volyn region. K.: Scientific collection of Taras Shevchenko National University "Geography and Tourism". - 2021.- O.62. - P. 56-63.
3. Kalko A. D. Melniichuk M. M., Dzyamko O. M., Tokarchuk I. V. To the comparative analysis of indicators of transformation of water and land resources under the influence of drainage reclamation: materials of the VI International scientific-practical conference to the 70th anniversary of the birth of professor V. M. Petlin "Shatsk Lake in the context of climate change" (October, 2021, SNU Lesya Ukrainka), Svityaz, 2021. PP. 132–133.
4. Turunen Jukka, Tolonen Kimmo. Rate of Carbon Accumulation in Boreal Peatlands and Climate Change. *Global Peat Resources*. Joensuu: Department of Biology University of Joensuu, 1997. PP.17–28.
5. Kalko A. D. Constructive-geographical analysis of mineral safety of Ukraine: Monograph. Rivne: Volyn charms, 2011. 327 p.
6. Cril Patrick, Hargreaves Ken, Korhola Atte. The Role of Peat in Finnish Greenhouse Gass Balances / Ministry of Trade and Industry Finland. *Stadies and Reports*. 10/2000. 3 p.

Надійшла до редколегії 13.10.2021

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію «ГЕОГРАФІЯ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ ТА АКТИВНОЇ РЕКРЕАЦІЇ УКРАЇНИ», автори Колотуха О., Колотуха І.

У 2021 р. вийшла монографія Колотухи О. та Колотухи І., присвячена дослідженням з географії спортивного туризму в Україні та розвитку активної рекреації. Варто зазначити, що доктор географічних наук Колотуха О.В. є знаним фахівцем з географічних досліджень проблем розвитку спортивного туризму. Свого часу (у монографії «Геопросторова організація спортивного туризму», 2015) ним були запропоновані критерії районування розвитку спортивного туризму в світі і відповідна їм схема такого районування, а на основі класичного наукового підходу до класифікації була розроблена класифікація спортивного туризму. Тут слід зауважити, що проблематика класифікації, зокрема, видів туризму і впорядкування назв складових туризму, є в туризмології сьогодні актуальною проблемою, яка й досі не вирішена, незважаючи на численні пропозиції з класифікації туризму. Тому зроблена успішно О.В.Колотухою класифікація спортивного туризму є одним з небагатьох позитивних прикладів того, що загальні наукові підходи і принципи «працюють» і в туризмології – комплексному науковому напрямі з дослідження туризму як складного суспільного феномену, що може свідчити про достатню «наукову зрілість» цього напрямку досліджень.

Колотуха О.В. – не тільки «теоретик від спортивного туризму» і не стільки теоретик, скільки практик, який все життя присвятив спортивному туризму і активній рекреації, залучаючи до цього молодь як через діяльність обласної Станції юних туристів, так і студентів ЗВО, пропагуючи спортивний туризм серед широкої громадськості. Активно діючим фахівцем в сфері спортивного туризму є й І.Колотуха. Тобто, безпосередня діяльність в даному випадку втілювалась у наукові узагальнення і розробки, що підвищують цінність рецензованої монографії.

У монографії розглядаються питання типології спортивно-рекреаційних занять, пропонується класифікація видів спортивного туризму на основі універсального критерію – складності долаття перешкод за компонентами природного середовища, аналізуються особливості туристсько-спортивної діяльності, обґрунтовуються підходи до географічного дослідження ресурсного потенціалу спортивного туризму, обґрунтовується ряд термінів і понять, зокрема, «туристсько-спортивний простір» і його межі, «рекреаційно-туристські ресурси» і запропоновано їх класифікацію та оцінку, пропонується районування України за умовами розвитку певних видів і форм спортивного туризму.

Другий розділ присвячений детальному аналізу ресурсного потенціалу розвитку окремих видів спортивного туризму. Третій розділ має конструктивне спрямування на розвиток туристських стежок в Україні і їх доєднання до європейської мережі.

Монографічне видання О.Колотухи та І.Колотухи «Географія спортивного туризму та активної рекреації України» є беззаперечним внеском у розвиток як географічної науки, так і туризмології, буде цікавим не тільки фахівцям-туризмологам і студентам, які здобувають фах в сфері туризму і рекреації, а й широкому загалу.

Рецензент:

Зав.кафедри країнознавства та туризму

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

доктор географічних наук, професор

Ольга ЛЮБИЦЕВА

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

1. Батиченко Світлана Павлівна – кандидат географічних наук, мнс, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net, тема №19БФ-042-01М.
2. Дзямко Олег Михайлович – аспірант, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
3. Дядечко Анастасія Ігорівна – викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна.
4. Islamova Shabnam Ziyaddin – Teacher of Physics and Ecology Department, Mingachevir State University, PhD Student of the Department of Geographical Ecology, Faculty of Ecology and Soil Science, Baku State University, Baku, Azerbaijan Republic.
5. Eminov Zakir – Doctor Of Geographical Sciences, Institute of Geography of ANAS, Baku, Azerbaijan Republic.
6. Калько Андрій Дмитрович – доктор географічних наук, професор, ВСП «Рівненський технічний коледж Національного університету водного господарства та природокористування», м. Рівне, Україна, e-mail: edissey@meta.ua.
7. Лужанська Тетяна Юріївна – кандидат географічних наук, доцент, Мукачівський державний університет, м. Мукачеве, Україна, e-mail: tetyana.luchanska70@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-0709-8293>.
8. Люта Дарина Анатоліївна – викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна, e-mail: lyutadaryna@ukr.net.
9. Маковецька Наталія Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна, e-mail: natalia.v.mak@gmail.com.
10. Mammadova Ayshen – PhD Student, Institute of Geography of ANAS, Baku, Azerbaijan Republic.
11. Мельник Людмила Вікторівна – кандидат географічних наук, снс науково-дослідного відділу геоінформаційних технологій НДЦ Військового інституту, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, e-mail: Lysil@ukr.net.
12. Мельничук Михайло Михайлович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
13. Мельничук Максим Михайлович – аспірант, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
14. Нестерчук Інна Костянтинівна – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму, Поліський національний університет, м. Житомир, Україна, e-mail: nester_geoeek@ukr.net.
15. Романова Анна Анатоліївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри регіоналістики та туризму, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна, e-mail: romanova.welcome@gmail.com.
16. Смочко Наталія Михайлівна – доктор географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії та суспільних дисциплін, Мукачівський державний університет, м. Мукачеве, Україна, e-mail: natasmochko@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>.
17. Топалова Олеся Іллівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму, соціально-економічної географії та краєзнавства, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна, e-mail: lesatopalova@gmail.com.
18. Уєвич Сергій Дмитрович – кандидат географічних наук.
19. Чернишова Таїсія Миколаївна – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри туризму, Поліський національний університет, м. Житомир, Україна, e-mail: taisiya_1983@ukr.net.

ІНФОРМАЦІЯ ОБ АВТОРАХ

1. Батыченко Светлана Павловна – кандидат географических наук, мнс, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net, тема i№19БФ-042-01М.
2. Дзямко Олег Михайлович – аспирант, Волинский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина.
3. Дядечко Анастасия Игоревна – преподаватель кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела, Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина.
4. Islamova Shabnam Ziyaddin – Teacher of Physics and Ecology Department, Mingachevir State University, PhD Student of the Department of Geographical Ecology, Faculty of Ecology and Soil Science, Baku State University, Baku, Azerbaijan Republic.
5. Еминов Закир – доктор географических наук, Институт Географии НАНА, г. Баку, Азербайджан.
6. Калько Андрей Дмитриевич – доктор географических наук, профессор, ОСП «Ровенский технический колледж НУВХП», г. Ровно, Украина, e-mail: edissey@meta.ua.
7. Лужанская Татьяна Юрьевна – кандидат географических наук, доцент, Мукачевский государственный университет, г. Мукачеве, Украина, e-mail: tetyana.luchanska70@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-0709-8293>.
8. Лютая Дарина Анатольевна – преподаватель кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела, Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина, e-mail: lyutadaryna@ukr.net.
9. Маковецкая Наталья Валерьевна – доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела, Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина, e-mail: natalia.v.mak@gmail.com.
10. Маммадова Айшен – докторант, Институт Географии НАНА, г. Баку, Азербайджан.
11. Мельник Людмила Викторовна – кандидат географических наук, снс, научно-исследовательского отдела геоинформационных технологий НИЦ Военного института Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина, e-mail: Lysil@ukr.net.

12. Мельничук Михаил Михайлович – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры физической географии, Волынский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина.
13. Мельничук Максим Михайлович – аспирант, Волынский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина.
14. Нестерчук Инна Константиновна – кандидат географических наук, доцент, заведующая кафедрой туризма, Полесский национальный университет, г. Житомир, Украина, e-mail: nester_geoeuk@ukr.net.
15. Романова Анна Анатольевна – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры, регионалистики и туризма, Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, г. Киев, Украина, e-mail: romanova.welcome@gmail.com.
16. Смочко Наталия Михайловна – доктор географических наук, доцент, заведующая кафедрой географии и общественных дисциплин, Мукачевский государственный университет, г. Мукачево, Украина, e-mail: natasmochko@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>.
17. Топалова Олеся Ильинична – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры туризма, социально-экономической географии и краеведения, Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого, г. Мелитополь, Украина, e-mail: lesatopalova@gmail.com.
18. Уевич Сергей Дмитриевич – кандидат географических наук.
19. Чернышова Таисия Николаевна – кандидат биологических наук, доцент, доцент кафедры туризма, Полесский государственный университет, г. Житомир, Украина, e-mail: taisiya_1983@ukr.net.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. Batychenko Svitlana – Candidate of Geographic Sciences, Junior Researcher, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: batychenko_sveta@ukr.net, research №19БФ-042-01М.
2. Dzyamko Oleg Michaylovich – Postgraduate Student, Volyn Lesya Ukrainka National University, Lutsk, Ukraine.
3. Diadechko Anastasiia Igorivna – Lecturer Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine.
4. Islamova Shabnam Ziyaddin – Teacher of Physics and Ecology Department, Mingachevir State University, PhD Student of the Department of Geographical Ecology, Faculty of Ecology and Soil Science, Baku State University, Azerbaijan Republic, Baku.
5. Eminov Zakir – Doctor Of Geographical Sciences, Institute of Geography of ANAS, Baku, Azerbaijan Republic.
6. Kalko Andrii Dmitrovich – Doctor Of Geographical Sciences, Professor, SSU «Rivne Technical College of the National University of Water Management and Nature Management», Rivne, Ukraine, e-mail: edissey@meta.ua.
7. Luzhanska Tetyana Yuriyivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Geography and Social Disciplines Department, Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine, e-mail: tetyana.luchanska70@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-0709-8293>.
8. Liuta Daryna Anatoliivna – Lecturer of Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: lyutadaryna@ukr.net
9. Makovetska Natalia Valerievna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: natalia.v.mak@gmail.com
10. Mammadova Ayshe – PhD Student, Institute of Geography of ANAS, Baku, Azerbaijan Republic.
11. Melnyk Liudmyla – Candidate of Geographical Sciences, Senior Research Fellow, Research Department of Geoinformation Technologies, Research Center of the Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, e-mail: Lysil@ukr.net.
12. Melniychuk Michaylo Michaylovich – Candidate Of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Physical Geography Department, Volyn Lesya Ukrainka National University, Lutsk, Ukraine.
13. Melniychuk Maksim Michaylovich – Postgraduate Student, Volyn Lesya Ukrainka National University, Lutsk, Ukraine.
14. Nesterchuk Inna Konstantinovna – Candidate of Geographical Sciences Associate Professor, Head of Tourism Department, Zhytomyr National Argoecological, University Zhytomyr, Ukraine, e-mail: nester_geoeuk@ukr.net.
15. Romanova Anna Anatoliyivna – Doctor of Economics, Associate Professor, Assistant Professor of Regional Studies and Tourism Department, Kyiv National Economic Vadim Hetman University, Kyiv, Ukraine, e-mail: romanova.welcome@gmail.com.
16. Smochko Nataliia Mykhailivna – Doktor of Geographical Sciences, Associate Professor, Head of Geography and Social Disciplines Department, Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine, e-mail: natasmochko@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>.
17. Topalova Olesya Illivna – PhD Geography, Associate Professor, Assistant Professor of Tourism, Socio-Economic Geography and Local History Department, Melitopol State Pedagogical University Bohdan Khmelnytsky, Melitopol, Ukraine, e-mail: lesatopalova@gmail.com.
18. Uevich Sergii Dmitrovich – Candidate Of Geographical Sciences.
19. Chernyshova Taisiia Nikolaevna – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Tourism Department, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine, e-mail: taisiya_1983@ukr.net.

<i>I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ</i>	
Маковецька Н.В., Люта Д.А., Дядечко А.І. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СЕРВІСНИХ ПОСЛУГ У ЗАКЛАДАХ РОЗМІЩЕННЯ	3
Нестерчук І.К. ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ	9
Романова А.А., Топалова О.І. АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ПРИАЗОВ'Я	20
Чернишова Т.М. АНАЛІЗ ПРИРОДНОЇ ТА КУЛЬТОРНОЇ СПАДЩИНИ ЖИТОМИРЩИНИ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЇ	27
Eminov Z.N., Mammadova A.R. THE ROLE OF ENVIRONMENTAL FACTORS IN THE EMERGENCE OF CARDIOVASCULAR DISEASES	34
<i>II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА</i>	
Смочко Н.М., Лужанська Т.Ю. МОНОРОЗВИТОК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВУЗЛІВ В СТРУКТУРІ НОВІТНЬОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНУ	39
Islamova S.Z. EXPERIENCES AND RESULTS OF THE WORLD COUNTRIES IN USING SOLAR ENERGY	45
Батиченко С.П., Мельник Л.В. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ	50
<i>III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА</i>	
Калько А.Д., Мельничук М.М., Мельничук М.М., Дзямко О.М., Уєвич С.Д. ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ АТМОСФЕРИ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ОСУШУВАЛЬНОЇ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ	57
РЕЦЕНЗІЯ	65
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	66

СОДЕРЖАНИЕ

<i>I. ГЕОГРАФИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ</i>	
Маковецкая Н.В., Лютая Д.А., Дядечко А.И. ОСОБЕННОСТИ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ СЕРВИСНЫХ УСЛУГ В УЧРЕЖДЕНИЯХ РАЗМЕЩЕНИЯ	3
Нестерчук И.К. ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО АППАРАТА ГАСТРОНОМИЧЕСКОГО ТУРИЗМА	9
Романова А.А., Топалова О.И. АСПЕКТЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ЦЕЛЕПОЛАГАНИЯ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА ПРИАЗОВЬЯ	20
Чернышова Т.Н. АНАЛИЗ ПРИРОДНОГО И КУЛЬТОРНОГО НАСЛЕДИЯ ЖИТОМИРЩИНЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА И РЕКРЕАЦИИ	27
Eminov Z.N., Mammadova A.R. THE ROLE OF ENVIRONMENTAL FACTORS IN THE EMERGENCE OF CARDIOVASCULAR DISEASES	34
<i>II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ И СТРАНОВЕДЕНИЯ</i>	
Смочко Н.М., Лужанская Т.Ю. МОРОРАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ СОЦИАЛЬНЫХ УЗЛОВ В СТРУКТУРЕ НОВЕЙШЕГО ПРОСТРАНСТВА РЕГИОНА	39
Islamova S.Z. EXPERIENCES AND RESULTS OF THE WORLD COUNTRIES IN USING SOLAR ENERGY	45
Батыченко С.П., Мельник Л.В. СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В УКРАИНЕ	50
<i>III. ЕСТЕСТВЕННАЯ ГЕОГРАФИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА</i>	
Калько А.Д., Мельничук М.М., Мельничук М.М., Дзямко О.М., Уевич С.Д. ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТРАНСФОРМАЦИИ АТМОСФЕРЫ КАК РЕЗУЛЬТАТА ОСУШИТЕЛЬНОЙ МЕЛИОРАЦИИ ЗЕМЕЛЬ	57
РЕЦЕНЗИЯ	65
ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ	66

LIST OF CONTENTS

I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES

<i>Makovetska N. V., Liuta D.A., Diadechko A.I.</i> PECULIARITIES OF PROVIDING SERVICES IN ACCOMMODATION INSTITUTIONS	3
<i>Nesterchuk I.K.</i> FORMATION OF A MODERN CONCEPT AND TERMINOLOGICAL APPARATUS OF GASTRONOMIC TOURISM	9
<i>Romanova A.A. Topalova O.I.</i> THE ASPECTS OF THE STRATEGIC GOAL SETTING OF THE DEVELOPMENT OF THE CULTURAL TOURISM OF PRYAZOVIA	20
<i>Chernyshova T.N.</i> ANALYSIS OF NATURAL AND CULTURAL HERITAGE OF ZHYTOMYR REGION FOR DEVELOPMENT OF REGIONAL TOURISM AND RECREATION	27
<i>Eminov Z.N., Mammadova A.R.</i> THE ROLE OF ENVIRONMENTAL FACTORS IN THE EMERGENCE OF CARDIOVASCULAR DISEASES	34

II. CURRENT PROBLEMS OF SOCIAL GEOGRAPHY AND COUNTRY STUDIES

<i>Smochko N.M., Luzhanska T.Y.</i> MONODEVELOPMENT OF SPECIALIZED SOCIAL NODES IN THE STRUCTURE OF THE NEWEST SPACE IN THE REGION	39
<i>Islamova Shabnam Ziyaddin</i> EXPERIENCES AND RESULTS OF THE WORLD COUNTRIES IN USING SOLAR ENERGY	45
<i>Batychenko S.P. Melnyk L.V.</i> MODERN FEATURES OF THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE	50

III. NATURAL GEOGRAPHY: THEORY AND PRACTICE

<i>Kalko A.D., Melniychuk M.M., Melniychuk M.M., Dzyamko O.M., Uevich S.D.</i> GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF ATMOSPHERE TRANSFORMATION UNDER THE INFLUENCE OF DRAINAGE RECLAMATION	57
<i>REVIEW</i>	65
<i>INFORMATION ABOUT AUTHORS</i>	66

Географія та туризм
Наукове видання

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

Науковий журнал заснований у 2007 р.

Випуск 65

Лабораторія геоінформації та туризму
кафедри країнознавства та туризму
географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ, проспект Глушкова, 2-а, к.318

Підписано до друку 30.12.2021. Формат 60x84/8 Папір офс.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Ум. – друк. арк.6,97.
Обл.- вид. арк. 7,1 Наклад 100. Замовлення № 06-0065.

Надруковано в ТОВ «Альфа-ПК», м. Київ, вул. Антоновича 125А
Свідоцтво про реєстрацію ДК 1806